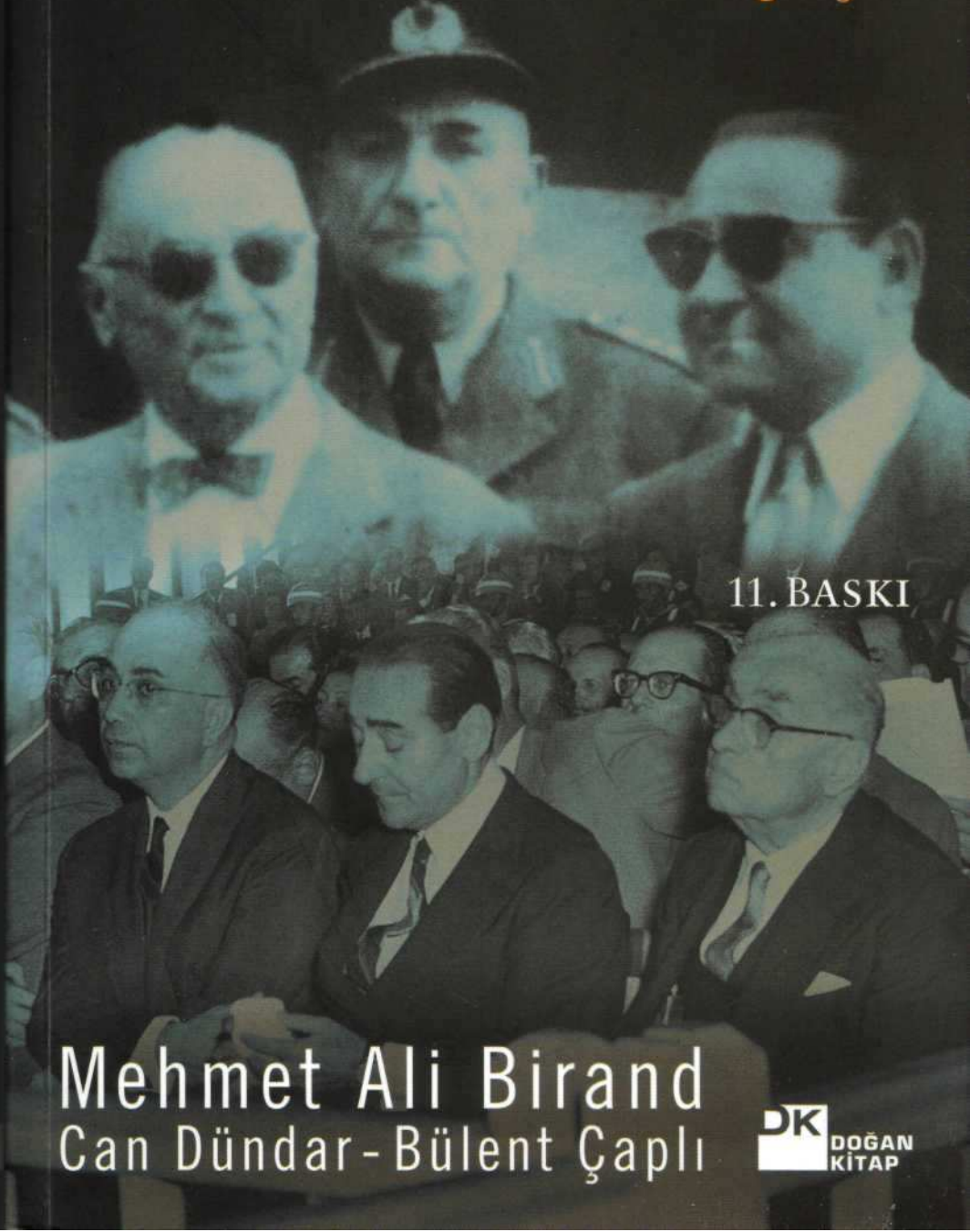

ARAŞTIRMA

Demirkirat

Bir Demokrasinin Doğuğu

11. BASKI

Mehmet Ali Birand
Can Dündar - Bülent Çaplı

DK
DOĞAN
KİTAP

"Bařta oğlum Umur'a ve ondan sonraki kuşaklara, demokrasinin tek sağlıklı yaşam şekli olduğunu bilmeleri, onu korumaları, özgür dűřünceye sahip çıkmaları, uzlaşı, hořgörű ve başkalarının haklarına saygıya öncelik vermeleri dileğiyle..."

Mehmet Ali Birand

B A Ő L A R K E N

İnsanlar ve toplumlar, hatalarını kabul ettikleri oranda büyűrler. Bunun için de bir vicdan muhasebesinden çekinmemelidirler.

Bu kitabın özellikle son bölümű, toplumumuzun kendi vicdanıyla hesaplařması, bazı acı gerçekleri görűp kabul etmesine yöneliktir.

27 Mayıs müdahalesi hakkında herkesin deđiřik görűřleri olabilir, ancak tek kabul edilemeyecek yönű, siyasi idamlardır. İdam kendi başına çözüm getirmediđi gibi, hele siyasi idamın affedilecek hiçbir yönű yoktur.

"**DEMİR KIRAT**", başından sonuna kadar demokrasiyi ve sivil çözümű destekleyen, demokratik uygulamalardan, uzlaşı ve hořgörűden ayrıldığında toplumların nasıl krize girdiklerinin altını çizen ve askeri müdahalenin çözüm getirmediğini, aksine başka yeni sorunlar yarattığını ortaya koyan bir belgeseldir.

Bu çalışmanın temel hedefi, demokrasiyi savunmak olmuştur. Tek amacımız, yakın tarihimizin bu en önemli ve en tartışmalı dönemini, karşılıklı tarafların görűřlerini de ekleyerek, mümkün olduğu kadar dengeli, gerçekçi ve tarafsız biçimde yansıtmaktır.

Ne oranda başarılı olduğumuza sizler karar vereceksiniz.

"**DEMİR KIRAT**" eđer Can Dűndar ve Bűlent çaplı olmasaydı, iki yıl gibi bir sürede tamamlanamazdı.

Can Dűndar, incelemeci yönű, sentez gücü, olaylara bakıřı ve sađduyusuyla çalışmaların bir temel diređiyse, diđer de titizliđi, disiplini, insanlara yaklařımı, geliřmeleri görűřűyle Bűlent çaplı'ydı.

Dűndar ve çaplı'nın Türk Basın-TV dünyasının ilerde en pırılıtlı ve başarılı isimleri olacaklarından hiç kuşkum yok.

Onlara, bana böylesine güzel bir çalışma ortamı yaratmış olmalarından ve vazgeçilmez katkılarından dolayı teşekkür borçluyum.

Altan Öymen ve Prof. Dr. Rifkı Salim Burçak'a da belgesele başından sonuna dek yaptıkları değerli katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Ekibin canla başla çalışan diđer elemanları Bűlent Özkan, Sena Merter, Azade Öner ve Neře Burgaz'a da teřekkürű bir borç bilirim.

Böyle bir ekiple çalışmanın zevkini hiçbir zaman unutamayacağım.

Mehmet Ali Birand

14.5.1991, İstanbul

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEF

Türkiye’de bugün kanıksayarak yaşadığımız çok partili demokratik rejim aslında 23 yıllık bir mücadelenin ve arayışın ürünü.

Cumhuriyet’in kuruluşundan 1946 yılına kadar tek partiden çok partiye geçiş için tam üç deneme yapıldı.

Bunlardan ilki 1924’teydi. Ülkeyi yöneten Cumhuriyet Halk Partisi’nin karşısına Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası çıktı. Ancak yeni bir cumhuriyetin sancılar içinde inşa edildiği bu dönem, muhalif bir sesin yaşamasına elvermedi. Terakkiperver Fırka altı ay sonra kapatıldı. Yöneticilerinin bir kısmı hapsedildi. Bir kısmı Atatürk’e suikast davasından idam sehpalarında cezalandırıldılar.

İkinci deneme bundan altı yıl sonra, 1930’da Serbest Fırka’yla yapıldı. Ama Serbest Fırka da ancak 97 gün yaşayabildi.

Nihayet aradan bir 16 yıl daha geçtikten sonra 1946’da Demokrat Parti geldi ve Türkiye için tek partili rejim bir daha dönmek üzere tarih oldu.

Biz, öykümüze 1930 yılından, Cumhuriyet tarihinin ikinci çok partili rejim denemesinden başlayacağız. 1950’de iktidara gelen Demokrat Parti’nin izlerini 30’lu yılların o kargaşasında arayacağız...

1930 Ankara

1930’larda iki tür Ankara vardı...

Biri hızlı çehre değiştiren, şapka giymeyi, Türkçe okuyup yazmayı, Batı müziğiyle dans etmeyi öğrenen bir Ankara...

Bu Ankara’yı Ulus’ta, Ankara Palas’ın balo salonlarında bulmak mümkündü.

İkinci Ankara’ysa buradan çok değil, ancak birkaç kilometre uzaktaydı. Ama yine de At Pazarı, Ankara Palas’a birkaç asır uzakmış gibi görünüyordu. Orada fakirlikten kaynaklanan bir memnuniyetsizlik insanların yüzlerinden okunuyordu.

Dünyayı sarsan ekonomik kriz Türkiye Cumhuriyeti’ni henüz yedi yaşındayken yakalamıştı. Genç Cumhuriyet iktisadi Dumlupınarlar kazanma çabasındayken dünya çapında bir bunalımın ağına düşmüştü.

Çankaya’da Gazi Mustafa Kemal, yaverine şöyle dert yanıyordu:

“Bunaliyorum çocuk... Büyük bir ıstırap içinde bunaliyorum... Görüyorsun ya, her gittiğimiz yerde mütemadiyen dert, şikayet dinliyoruz. Her taraf derin bir yokluk, maddi manevi perişanlık içinde...”

Gazi de bu duruma bir çare arıyordu. Yeni ve ciddi bir atılıma ihtiyaç vardı. Öyle bir atılım ki, Türkiye’yi her yönden batılıla bütünleştirebilsin. Hem ekonomik, hem de siyasi destek sağlasın. Türkiye’yi çağdaş dünyanın içine soksun. Gazi’nin ideali buydu.

Kararını hiç uzatmadan verdi: ülkenin çıkışı çok partili demokrasidedir...

1930 Yalova

Sıcak bir ağustos akşamı Atatürk Yalova’daki bir baloda Fransa’daki büyükelçi ve yakın bir dostu olan Fethi Bey’le Başbakan İsmet Bey’i yanına çağırttı. Çok partili rejim formülü gecikmemeli, bir an önce uygulamaya girmeliydi. Fethi Bey’den bir parti kurmasını istedi. Hatta adını bile koymuştu: Serbest Cumhuriyet Fırkası...

Başbakanla ilerde muhalefet lideri olacak Fethi Bey’e dönüp, rejimin formülünü de açıkladı: “Ben şimdi bir babayım. Siz ikiniz de benim evladımsınız. İkiniz arasında benim gözümde hiçbir fark yoktur.”

Atatürk’ün bir evladı kendi kurduğu ve genel başkanı olduğu Cumhuriyet Halk Partisi’ydi. Yani iktidar... Yeni hayata getirdiği diğer çocuğunu ise muhalefetle görevlendiriyordu. Rejimin kollayıcılık rolünü kendi alıyor, iktidarı denetleyecek muhalefeti de tayin ediyordu.

Serbest Fırka’nın iki hedefi vardı: çoğulcu demokrasi ve liberal ekonomi... Yani Batı modeli...

Atatürk ilk başlarda bu partiye büyük destek verdi. En yakınlarını, hatta kız kardeşini üye yazdırdı. Ancak kısa sürede Çankaya’daki hesap, çarşıya uymadı. Ne kadar rejim muhalifi varsa bu defa Serbest Fırka’ya akmaya başladı. Parti, toplumsal muhalefetin odağı oldu. Henüz kuruluş günlerinde düzenlenen bir İzmir mitingi, aslında partinin sonunun geldiğini de haber veriyordu. Fethi Bey’i İzmir Rıhtımı’nda 50.000 kişi “kurtar bizi” sloganıyla karşıladı. Olaylar çıktı, ölenler ve yaralananlar oldu.

O gün Fethi Bey’i karşılayanlar arasında Serbest Fırka’nın Aydın il başkanı da vardı. Liderinin, Fethi Bey’in hemen yanı başında duran beyaz takım elbiseli, fötr şapkalı genç adamın adı, Adnan Menderes’ti...

Menderes henüz 31 yaşındaydı. Aydın’da babadan kalma 3.000 dönümlük Çakırbeyli Çiftliği’nin beyiydi. Yeni evlenmişti. Aslında evlenirken eşi Berrin Hanım’a hep çiftçi kalacağına ve politikaya girmeyeceğine dair söz vermişti. Ama Fethi Okyar, Aydın’a il teşkilatı için adam aramaya geldiğinde herkes onu tavsiye etmişti. Topraktan anlardı. Tahsilliydi. Dil biliyordu.

İsrarlara dayanamadı ve karısının tuhaf bir içgüdüyle hep korktuğu politikaya adımını attı. Aydın il başkanlığı'nı üstlendiğinde aslında farkında olmadan 30 yıl sürecek bir siyasal mücadelenin ilk basamağını tırmanıyordu.

Ancak bu ilk siyasi çıkış, ilk siyasi yenilgiyi de beraberinde getirdi. Serbest Fırka iyiden iyiye kontrolden çıktı. 3,5 ay sonra yine Gazi'nin onayıyla feshedildi. Bir demokrasi denemesi daha hayal kırıklığıyla sonuçlanmış oldu.

1931 Aydın

Serbest Fırka kapanır kapanmaz muhalefetin sesi kesildi. Muhalifler yeniden CHP'ye, yani eski yuvalarına döndüler. Adnan Menderes de CHP'nin Aydın'da il başkanlığını üstlendi. Serbest Fırka'nın başarısızlığından ötürü umudu kırılmış, hevesi kaçmıştı. Ta ki 3 şubat 1931 gününe kadar...

O gün Atatürk Aydın'a gelmişti. Bütün şehir ayaktaydı. Gazi her yeri gezdi. Ancak CHP binasına uğramak istemiyordu. Belki de eski Serbest Fırkacıların orada olduklarını bildiğinden dolayı isteksizdi. Oysa Menderes sabırsızlıkla O'nu bekliyordu. Sonunda Ata bir beş dakika için uğramaya razı oldu. Adnan Bey sigara ikram etti, almadı; kahve önerdi, istemedi. Buz gibi bir hava esiyordu.

Baha Akşit (DP Grup Başkanvekili):

"Adnan Menderes kendi bana anlatmıştır. 'Kahve ısmarladım, kabul etmedi. Sigara ikram ettim, kabul etmedi' dedi. Fakat o sırada bir bahis açıldı. Türkiye'deki çiftçilerin durumu hakkında bilgi istenildi. 'Ben... dedi, ... Bunu anlatmaya başladım. Türkiye'deki ekonomik durum dahil, çiftçilerin durumu dahil, bunların hakkında yapılacak tedbirler dahil olmak üzere ben fikirlerimi anlatmaya başladım. Atatürk sual sordu, ben anlattım, Atatürk ilave etti, beni konuştu.' "

Sonunda beş dakikalık ziyaret tam dört saat sürdü. Bu dört saat içinde Atatürk, bir paket Gazi sigarası ve dört fincan kahve içti. O dört saat Adnan Menderes'in hayatının akışını değiştiren dört saat oldu. Atatürk Aydın'dan ayrılırken Menderes'ten konuştuklarına dair bir rapor istedi. Yanındakilere de Adnan Bey'i övdü: "Bugün konuştuğum genç, dikkate değer bir insandır."

Birkaç ay sonra seçim döneminde Adnan Bey'in adı radyoda, milletvekili adayları arasında okundu. Oysa kendisinin bundan haberi bile yoktu.

Aydın Menderes (Adnan Menderes'in Oğlu):

"Tebrik etmişler, 'Hayırlı olsun Adnan Bey, mebus olmuşsun' diye. O da 'Hayrola' demiş. 'Öğlen 13.00 haberlerini dinlemedin mi, radyoda senin de ismin vardı' demişler. Tabii radyoda okunan aslında adaylar listesi idi ama o zaman o listede yer alan, otomatikman seçiliyordu. O itibarla babamın Ankara'ya meclise gelişinde Atatürk'ün hafızasında, rastladığı o genç insanın canlı kalmasının ve belki bir yere not ettirmiş olmasının sanıyorum çok önemli bir rolü var."

Adnan Menderes 1931'in baharında Aydın mebusu olarak Ankara'ya meclise giderken yakın çevresine "Beni Atatürk keşfetti" diyecekti. Ankara'da onu tam 30 yıl sürecek benzeri görülmedik, bir yaşam serüveni bekliyordu...

1933 Ankara

1933 yılında Cumhuriyet, gençliğinin tadını çıkarıyordu.

10 yılda yaratılan 15 milyon genç, akın akın Ankara'ya koştular. Başkent'te bu heyecanı yaşayanlar arasında Adnan Menderes de vardı. Savaş onu henüz 18 yaşında, Amerikan Koleji'nde öğrenciyken yakalamış, bütün bir nesil gibi onun da gençliği, talimhahlarda, cepheye giden trenlerde, sıtma nöbetlerinde geçmişti. Şimdi, o mücadelenin meyvesi olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin sıralarında oturuyordu.

Bir parça çekingen, hatta silikti... Mecliste, Dilekçe Komisyonu'nda çalışırdı. Genel kuruldaysa en arkalarda bir yerde otururdu. Öne çıkmaya, gösteriş yapmaya tabiatı müsait değildi.

Aydın Menderes (Adnan Menderes'in Oğlu):

"Alçakgönüllü ve mahcup tabiatlı denilebilecek bir insandı. Yani böyle hemen insanlara bir omuz darbesi vurup ön sıralara geçmeyi düşünecek, bunun için belirli yolları deneyecek tabiatı da yoktu. Bir nedeni bu olabilir. İkincisi belki de Serbest Fırka olayından kalan bir duygu... Yani, 'Zamanı gelmeden bir işe girişmemeli.' Çiftçilik de buna çok uygun düşer. Traktörünüz hazır. Bütün aletleriniz hazır. Gübreniz tohumunuz hazır. Ama toprak ve hava şartları bir arada uygun değilse eliniz kolunuz bağlıdır. İlle havanın ısınmasını, toprağın da tava gelmesini bekleyeceksiniz."

Toprak henüz siyasette tavına gelmemişti. Menderes için bu dönemde yapılabilecek en iyi şey kendisini daha iyi hazırlamaktı. Bir gece aniden üniversiteye yazılmaya karar verdi. Ankara Hukuk Mektebi'ne bir dilekçeyle başvurdu. Oysa lise diploması dahi yoktu. Milletvekili olduğundan okula kabul edildi. Böylece 33 yaşında, bu kez bir milletvekili olarak yeniden öğrenci sıralarına oturuyordu.

Menderes'in öğrencilik yıllarında iki büyük olay yaşandı.

Biri, faşizmin bütün hızıyla yayılmasıydı. İtalya'da Mussolini, İspanya'da Franco ve Almanya'da Hitler ekonomik krizin birer ürünü olarak diktatörlüklerini ilan etmişlerdi. Dünya adım adım bir savaşa sürükleniyordu.

Diğer sarsıcı haber ise 10 Kasım 1938 günü geldi. Artık Cumhuriyet Atatürk'süzdü...

Atatürk öldüğünde silah arkadaşı İsmet İnönü O'nun başbakanı değildi. Ata ile tartışmışlar ve ilişkilerine bir fasıla vermeyi kararlaştırmışlardı. Bunun üzerine başbakanlığa Celal Bayar atanmıştı.

Bayar, İttihat ve Terakki'den bu yana Atatürk'ün yanındaydı. İstiklal Harbi'nin Galip Hoca'sıydı. Hayatı mücadeleyle geçmişti. İş Bankası'nı kurmuş, Atatürk'ün iktisat vekilliğini yapmış, şimdi de başbakanı olmuştu.

İnönü ve Bayar... İki ayrı kutuptular.

Yaşamları boyunca ne zaman biri öne çıksa, diğeri geride kalmış ve kendi sırasını beklemişti. Atatürk'ten sonra da bu halef-seleflik kuralı acaba böyle mi işleyecekti?

Ata'nın öldüğü gün Bayar yeni Cumhurbaşkanı'nın kim olacağını soranlara şu karşılığı veriyordu:

"Meclis seçecektir Reiscumhur'u... Bizim vazifemiz meseleyi mal sahibine götürüp selamete teslim etmektir. Vazifesini ifa edebilmesi için ve bundan sonra da bir ekseriyetle bile seçilirse ona itaati sağlamamaktır. Bu prensibe aykırı hareket eden babam mezardan çıksa onu asarım."

Meclis 11 Kasım 1938 Cuma günü olağanüstü toplandı ve Cumhurbaşkanlığı'na İsmet İnönü'yü seçti. İsmet Paşa o gün hatıra defterine şu notu düştü:

"Meclis çılgın bir halde 24 saat güç sarf etti. Bütün memleket radyo başında bekledi. Oybirliğiyle beni Cumhurbaşkanı seçtiler. İktidarda olmayan, hatta iktidar mevkiinde fikrini sevmedikleri, korktukları bilinen bir çekilmiş adamın (Cumhurbaşkanlığı'na) getirilmesi rızasıyla, serbest oyla yapılmış hakiki bir seçim olarak tarihe geçecektir."

Özden Toker (İsmet İnönü'nün Kızı):

"O gün benim için diğer günler gibi başlamıştı. Çankaya İlkokulu'ndaki öğretmenim Rasim Akın'la birlikte ders yapıyorduk. O sırada kapı vuruldu ve beni aşağı çağırdılar. Babam beni görmek istiyormuş. Aşağı indim. Bahçeye çıktım. Hava güzeldi. Babam üzerine frağını giymişti. Yanında TBMM Başkanı Abdulhalik Renda ve birkaç arkadaşı vardı. Ben koşarak yanına gittim. Beni kucağına aldı, öptü, saçlarımı okşadı. 'Kızım, bak arkadaşlar beni almaya geldiler. Şimdi Meclis'e gidiyoruz. Ben orada Cumhurbaşkanı olarak yemin edeceğim. Sana bunu ben söylemek istedim. Babam artık bundan sonra Cumhurbaşkanı oluyor.'" "

İnönü artık Cumhurbaşkanı'ydı. Başbakanlığa yeniden Bayar atandıysa da Bayar birkaç ay sonra istifaya mecbur kaldı. Ezeli rekabet bu iki ismin bir arada olmasını engelliyordu. Bayar köşesine çekildi.

Öne çıkma sırası şimdi İnönü'deydi.

Yeni liderin önünde iki yol vardı: ya tek adam olacak veya Atatürk'ün demokrasi arayışını sürdürecekti.

İlerde büyük tartışmalara yol açacak ilk işaret 1938 yılındaki CHP 1. Olağanüstü Kurultay'ında verildi. Parti programında değişiklik yapıldı ve Celal Bayar'ın başkanlık ettiği Kurultay'da İnönü, değişmez Genel Başkan ilan edildi. Artık İsmet Paşa isterse ölene kadar partinin başkanı olarak kalabilecekti.

Kurultay'ın Milli Şef'e bağlılık mesajını en genç aza olan Adnan Menderes okudu:

"Partimizin değişmez genel başkanlığı'na intihab olunan, Türkiye Cumhuriyeti'nin büyük Reiscumhur'u ve kahraman Türk Ordusu'nun yüce Başbuğ'u, Milli Şef İsmet İnönü'ye Büyük Kurultay'ın yürekten sevgi ve bağlılığının arzına karar verilmiştir."

Talihin cilvesine bakın ki, bu karan kürsüden iftiharla okuyan genç birkaç sene sonra da bu okuduğu kararın en şiddetli muhaliflerinden biri olacaktı.

İsmet İnönü Milli Şef'liğinin ilanından kısa bir süre sonra herkesi şaşırta bir konuşma yaptı. İstanbul Üniversitesi'nde: "Ülkede gerçek anlamda bir millet denetimi zorunludur" dedi. Acaba İsmet Paşa çok partili demokrasi yolunu mu gösteriyordu? Kimi evet, kimi hayır dedi.

Bu tartışmalar tam altı ay sonra bıçak gibi kesildi. Avrupa'da savaş patlamıştı. Artık Türkiye'nin önünde bir tek hedef vardı: bu felaketin dışında kalabilmek.

Hem dünya, hem de Türkiye için sıkıntı dolu bir dönem başladı. Yoklukların, kuyrukların, karaborsanın, karartmaların ve ekmek karnelerinin hüküm sürdüğü bir dönem...

Savaşın dehşeti, Milli Şef'in egemenliğini biraz daha perçinlemiş ve İsmet İnönü giderek bir korkunun sembolü olmaya başlamıştı. Oysa artık yeni bir kuşak yetişmişti. Tek partili düzen onlara dar geliyordu.

Süleyman Demirel:

"Bizim o zamanki vaziyetimiz... Biz, İstanbul Teknik Üniversitesi'nde öğrenciyiz 40'lı yıllarda. 20-21 yaşında gençler olarak memleket meselelerine hevesliyiz. Onları takip ediyoruz. Ve o yaşlarda, hemen hemen her devirde gençler biraz yönetime karşı olurlar. Yani ülkeyi yönetenlere karşıyız. Ve yeni bir hareket çıksa da bu yeni hareketin peşinden millet gitse gibi düşünceler aşağı yukarı bizim yaşımızda olan genç zihinlere hakimdir."

Cüneyt Arcayürek (Gazeteci-Yazar):

"Genciz... Üniversiteye gidiyoruz, okuyoruz, çiziyoruz, söylüyorlar, görüyoruz. Milli Şef'in ağırlığı çökmüş Türkiye'ye... Düşünebiliyor musunuz, İnönü'yü yolda görmek mümkün değil. Çankaya'dan inerken yollar kapanıyor. Önünde motosikletler, arkasında motosikletler, gümbür gümbür bir sesle iniyor ve işte böyle geçip gidiyor. Eee... Bir adam... Kim bu? İnönü geçti... Biz böyle korkularla büyüdük."

Tek adam, giderek tek başına adama dönüşüyordu. Halk, zincirinden boşanan fiyatlar karşısında çaresiz ve bitkindi. Türkiye savaşa girmemiş, ama savaş Türk evlerine girmişti. Ankara'daki İsmet Paşa pazarına yokluk egemendi. Daha önce köyden kente mal taşıyan kağnılar, bu kez kente yiyecek bulmaya geliyorlardı. Oysa şehirde insanlar artık apartman bahçelerine sebze eker hale gelmişlerdi.

Savaşın tam bir yangına dönüştüğü 1942 yılında alevler Karadeniz'den, Ege'den ve Balkanlar'dan Türkiye'yi kuşatmış durumdaydı. İşte tam bu aşamada konulan ünlü varlık vergisi şikayetleri ve muhalefeti doruğa çıkardı. Kuyruklarda halk homurdanıyor, oysa gazeteler Milli Şef'i bir ilah mertebesine yükselten haberlerle dolduruluyordu.

Metin Toker (Gazeteci-Yazar):

"Ve bu zorla yaptırılıyordu gazetelere. Aslında bazı gazeteler buna gönüllüydüler ya... Mesela her İnönü zaferinde birinci sayfalarda böyle büyük çerçeveler içinde İsmet Paşa'nın resmi yayınlanır. O kadar ki İsmet Paşa'nın ailesiyle ilgili haberlerin bile, mesela Mevhibe İnönü munakanat Vekaleti'nin postacılık kursunu yahut telsiz kursunu açmış. O haberin nerede nasıl yazılacağını tamim ederlerdi ki, Mevhibe İnönü mesela bunlardan hiç hoşlanan bir tabiatta değildi. Ama İsmet İnönü imajının cilalanması için elden gelen her şey yapılıyordu. Mesela İsmet İnönü'nün oğlu (Erdal İnönü) Türk Hava Kurumu'ndan uçuş brövesi almış. Millet meclisi başkanı, Başbakan, bütün Bakanlar, Genelkurmay Başkanı hepsi toplantıdalar. Nutuklar söylenip, Milli Şef'in oğlunun ne kadar büyük bir iş yaptığı anlatılıyor. Ve bu gazetelere yazdırılıyor.

Tabii bütün bunlar Milli Şef'e karşı istenilenin tam aksine belki otorite sağlıyordu ama antipatik yapıyordu."

Bu antipati, kısa bir süre sonra muhalefete dönüştü. İlk muhalif sesleri yükseltenler de Tan gazetesinde Zekeriya ve Sabiha Sertel'lerle, Vatan gazetesinden Ahmet Emin Yalman oldu. Behice Boran, Mehmet Ali Aybar gibi kalemler de demokrasi ve düşünce özgürlüğü tartışmasını körüklediler.

Sağ cemahtaysa aynı yıl ırkçılık ve Turancılık tartışmaları büyüyor ve geniş çaplı tutuklamalar yapılıyordu. Milli Şef'in şimşeğini çekenler arasında Alparslan Türkeş adlı bir üsteğmen de vardı.

Bu sesler o kadar etkili değildi. İsmet Paşa'ya karşı asıl etkili olacak muhalefet parti içinde, eski silah arkadaşı Celal Bayar'dan geldi. Bayar, liderliği İnönü'ye devrettiğinden beri boş durmamış ve evinde bir muhalefet merkezi haline gelmişti.

Genel olarak memleket nereye gidiyor diye başlayan bu toplantıların belli başlı üç müdavimi vardı.

İlki Aydın Mebusu Adnan Menderes'ti. Serbest Fırka girişiminden beri İsmet İnönü'ye karşı ters bakışını sürdürmüştü.

İkinci isim Profesör Fuat Köprülü'yü. Edebiyat tarihçisi olan Köprülü'yü ekibe Menderes tanıştırmıştı.

Ve nihayet Refik Koraltan... Bayar gibi ilk TBMM'nin mebuslarından olan Koraltan daha sonra Bursa'da valilik yaparken Bayar'la ilişkilerini iyice geliştirmişti.

Küskünler kampının beyin takımı böylece tamamlanmış oluyordu. Bu ekip artık sürekli bir arada bulunacak ve her olayda birlikte hareket edecekti.

Muhalefet bayrağını ilk gösteren Bayar oldu. 1944 bütçesinin görüşüldüğü Meclis oturumunda Hükümet politikalarını eleştirdi. Bazı Bakanlarla kürsüden tartışmaya girdi, ilk kez bir Milletvekili Milli Şef'in bütçesine karşı çıkıyordu. O günden itibaren Bayar'la, Cumhuriyet Halk Partisi'nin yolları fiilen ayrıldı.

8 Mayıs 1945 Salı

O sabah bütün dünya aynı mutlu haberle uyandı: savaş sona erdi.

Artık hem dünya, hem de Türkiye için yeni bir dönem başlıyordu.

O bahar San Francisco'da 59 ülkenin temsilcileri Birleşmiş Milletler'in kuruluşuna imza attılar. Yeni dünyaya artık demokrasi ilkelerinin egemen olması kararlaştırıldı, şefler, führerler, duşeler tarihin derinliklerine gömüldü.

Bu iklim içinde Türkiye'de de değişmez Milli Şef rejiminin değişme zamanı gelmişti. Girmek istediğimiz Batı Dünyası'nın kilidini açacak anahtar, çok partili demokrasiydi.

Aynı yıl Stalin, Türk-Sovyet saldırmazlık anlaşmasını feshetti. Sovyetlerle ilişkiler gerginleşiverdi. Sonunda da bu olay, Türkiye'nin Batı'yla bütünleşmesini birden hızlandırdı.

İşte bu ortam içinde İnönü beklenen konuşmasını yaptı. 1945 yılının 19 Mayıs nutkunda ilk kez açıkça demokrasiye geçiş sözü verdi.

Kasım Gülek (CHP Genel Sekreteri):

"İsmet Paşa buna karar verdikten sonra birçoklarımızla istişare etti. Çok konuşmalar yaptık. Kimimiz 'Hemen başlayalım. Ama başlangıçta biraz daha temkinli davranalım' dediler. İsmet Paşa buna hemen başlayalım kanısındaydı. 'Biz birbirimizi kırarız' dediği zaman şöyle bir şey söylediler: 'Ben Harbiye'de okurken Türkiye'ye futbol ilk defa gelmişti. Maç yapardık. Maçta kaybedeceğini anlayan taraf kayışları çeker öteki tarafın üstüne yürürdü. Bu, zamanla kayboldu. Demokraside de böyle olacak. İlk zamanlar birbirimize kayışları çekecek, hücum edeceğiz. Ama zamanla alışacağız. Bunun dünyada nasıl yapılacağını, nasıl yapıldığını göreceğiz. Ve kendi şartlarımıza göre bir demokratik hayata geçeceğiz.' "

Özden Toker (İsmet İnönü'nün Kızı):

"Tabii ilk demokrasi kurulmak üzereyken babama belki de iyi niyetle gelip, 'Aman Paşam, daha çok erken. Bu işe girmeyelim. Daha halkımız olgunlaşmadı. Biraz daha bekleyelim. Halk olgunlaşsın. Ondan sonra bu işe girelim', diyenler çok oluyordu. Ve 'Paşam' derlerdi... 'İlk defa size hücum edecekler, sizi yıpratacaklar'. Bunlara da gene babam gülererek cevap verirdi: 'İşte ben bunun için benim sağlığında bu işe geçmek istiyorum,' derdi. 'Benden sonra gelecekler benim kadar sabırlı olmayabilirler. Ama ben kendime güveniyorum.' "

İsmet Paşa'nın bu kararında ne kadar kendine güvenin ne kadar dünya konjonktürünün etkili olduğu hep tartışılmıştır. Ama kesin olan bir şey var ki ülke içinde de koşullar artık çok partili, demokratik bir rejimi kaçınılmaz hale getirmişti.

Böyle bir rejimin ilk provasıya aynı günlerde Meclis'te yapıldı. O gün gündemde toprak reformu tasarısı vardı. Daha adil bir toprak dağılımı için, büyük toprak sahiplerinin bir kısım arazilerinin kamulaştırılması isteniyordu. CHP içindeki toprak ağaları çok rahatsız oldular. Bu tepkiyi de Adnan Menderes dile getirdi. O güne dek pek ön plana çıkmayan Menderes elinde kalın bir dosyayla kürsüye geldi, uzun ve çok etkili bir konuşma yaptı. Kanunun faşist olduğunu, hatta Nazileri andırıldığını söyledi. Kürsüden indiğinde yıldızı iyiden iyiye parlamıştı.

O Mayıs sonunda yapılan bütçe oylamasında tam yedi kırmızı oy çıktı. Bu yedi muhalif oy aslında muhalefetin yeni kadrosunu ortaya çıkarıyordu. Artık muhalif grubun adı ve adresi belliydi. Şimdi bir çıkış yapmanın tam sırasıydı.

Beklenen çıkış, 7 Haziran 1945 günü CHP Grubu'na sunulan üç sayfalık bir önergeyle geldi. 4'lü takrir adıyla tarihe geçen bu önergede İnönü'nün 19 Mayıs nutkuna atf yapıyor ve son derece saygılı bir dille üç istek sıralanıyordu:

- Meclis denetiminin sağlanması.
- Siyasal özgürlüklerin genişletilmesi.
- Ve parti çalışmalarının yeniden düzenlenmesi.

Önergenin altında yine aynı dört imza vardı: Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes...

Önerge, CHP Grubu üzerinde bomba tesiri yaptı. Bu, açıktan bir meydan okumaydı. Acaba iş, yeni bir partiye mi gidiyordu?

Baha Akşit (DP Grup Başkanvekili):

"Ben Sayın Celal Bayar'a sordum; 'Siz dörtlü takriri verdiğinizde parti kurmayı düşünüyor muydunuz?' dedim. Bana cevap olarak aynen şunu söylemiştir. Bunun tarihe geçmesinde yarar olduğunu sanıyorum. Demistir ki; 'Biz dörtlü takriri verdiğimiz zaman sadece Cumhuriyet Halk Partisi bünyesinde islahat yapılmasını düşünmüştük. Ben kendim, düşüncemi naklediyorum, arkadaşlarımın fikrine tercüman olarak söylemiyorum ama benim sureti katiyede bir parti kurmak niyetim yoktu. Ve Cumhuriyet Halk Partisi'nden ayrılmayı düşünmüyordum.' "

Ama İsmet İnönü öyle düşünmüyordu. Dörtlü takririn görüşüldüğü bir parti toplantısında muhalefetin susturulmasını isteyenlere şöyle yanıt verdi:

"Muhalefeti parti içinde yapmasınlar. Çıksınlar, karşımıza geçsinler. Teşkilatlarını kursunlar ve ayrı bir parti olarak mücadeleye girişsinler."

İşte ayrı ayrı parti fikri CHP içinde ilk kez o gün, orada dile getirildi. Milli Şef, Gitsinler demişti. Acaba Bayar muhalefet liderliğine mi atanıyordu?

Metin Toker (Gazeteci-Yazar):

"Bilinen... İsmet Paşa'nın ikinci bir parti kurulacaksa bunun Celal Bayar'ın başkanlığında olmasını istediği.... Neden? Bir defa laikliğe karşı, Atatürk devrimlerine karşı bir direnmenin veya çok fazla bir istismarın Celal Bayar'ın bulunduğu, onun kurduğu bir parti tarafından yapılmayacağı... Ve Bayar, eski bir Başbakan; devlet tecrübesi var. Birçok tehlikenin Türkiye'de nasıl yaşandığını görmüş. Şöyle diyeyim: Celal Bayar'ın şahsı İsmet İnönü'ye muhalefet kurma için bir garanti sayılıyor."

Bayar o sırada endişe içinde attığı adımın sonucunu bekliyordu. Silahını ateşlemiş, karşıdan gelecek sese kulak kabartmıştı. Halk Partisi'nin bu başkaldırına tepkisi beklendiği gibi oldu. Önce dörtlü takrir Meclis'te ağır eleştiriye uğratıldı, ardından da 21 Eylül 1945 günü CHP Divanı oy birliğiyle dörtlerden en sivri olan ikisini partiden ihraç etti. Menderes ve Köprülü atılıyor, Bayar'a da böylece gözdağı veriliyordu.

Bu, Menderes'in 30 yıllık siyaset yaşamının tam orta noktasıydı. 15 yıllık CHP macerası böylece sona eriyor ve o günden itibaren yine tam 15 yıl sürecek bir muhalefet dönemi başlıyordu.

Arkadaşlarının partiden atılmasından sonra şimdi gözler Celal Bayar'a çevrilmişti. Herkes Bayar'ın tepkisini merak ediyordu.

Nilüfer Gürsoy (Celal Bayar'ın Kızı):

"Eylül ayında yazlıkta bulunduğumuz Çeşme'den dönerken babam, Milletvekilliğinden ayrılmak arzusunu bana açmıştı ve 'Şimdilik bunu sana söylüyorum, senden başkası bunu bilmiyor' diye bana adeta bir sır tevdi etmişti. İstanbul'a geldiğimizde yakınlarımız Acaba baban bu durumda ne yapacak? diye soruyorlardı. Tabii ben bu sırrı saklamak durumunda olduğum için hiç renk vermiyordum."

Bayar, bu sırrı bir hafta sakladıktan sonra açıkladı. Milletvekilliğinden istifa etmiş ama hala partiden kopmamıştı. Aslında yeni bir parti kurma kararını çoktan olgunlaştırmış, ama yine de son adımı atmak için gözlerini Çankaya'ya dikmişti.

CHP Kabinesi istifayı Ankara Hipodromu'nda bir at yansı izlerken öğrendi. İnönü burada Kabinedeki arkadaşlarına görüşlerini sordu. Hemen hepsi Bayar'ın siyasi hayattan çekileceği tahmininde bulundular. İnönü hepsini dinledikten sonra kendi fikrini söyledi: "Bence Bayar parti kuracaktır ve bu, memleket için hayırlı olacaktır. Müstakil grup yerine müstakil bir partiyle karşı karşıya kalacağız. Hazırlığınızı ona göre yapın."

1 Kasım 1945, TBMM

İnönü aylardır, hatta yıllardır beklenen işareti nihayet 1945 yılında Meclis'in açılış nutkunda verdi.

"Bizim tek eksiğimiz Hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır" dedi. İnönü'ye göre daha önce yapılan iki girişimin tepkiler karşısında başarıya ulaşamaması bir talihsizlikti. Ancak şimdi özgürlük ve demokrasi havasının doğal işleyişi sayesinde başka siyasi partinin de kurulması mümkün olacak ve 1947 yılında ilk çok partili seçim yapılacaktı.

Oysa aslında daha Temmuz ayında Nuri Demirağ adlı bir işadamı tarafından Milli Kalkınma Partisi kurulmuş, hatta partinin adı Üsküdar'da gazetecilere verdiği kuzu ziyafetlerinden ötürü kuzu partisine çıkmıştı. Ama belli ki İsmet Paşa bunu partiden saymıyordu.

Cüneyt Arcayürek (Gazeteci-Yazar):

"Bayar ve arkadaşlarının bir parti hareketine giriştiklerini duyduktan sonra sanırım İnönü, Celal Bayar'ı nihayet Atatürk döneminden tanıması, ciddiyeti, üzerindeki bilgileri veya fikirleri daha olgun olduğu için böyle bir partinin kurulmasını teşvik eder, kıskırtır oldu. Demokrat Parti böyle bir ortamda doğdu. Yoksa İsmet Paşa çağırırdı Celal Bayar'ı... Sen işte majestelerinin muhalefeti ol. Vaziyeti idare edelim. Sen arada sırada muhalefet gibi bir şey söyle. Ben de... 'Böyle değil canım...' Neden değil? Çünkü muhalefet olarak Demokrat Parti'nin 50'den önceki muhalefeti öyle yabana atılır muhalefet değildi. Serti... Çok serti."

Bu sert muhalefete rağmen Bayar için Çankaya'dan artık yeşil ışık yanmıştı. Bu arada Refik Koraltan da partiden ihraç edilmiş ve böylece yeni oluşumun kurmay kadrosu tamamlanmıştı:

Bayar, Menderes, Koraltan... ve Köprülü.

Yeni çok partili rejimde terazinin diğer kefesini bu dört adam dolduracaklardı.

Ayhan Timurtaş (Refik Koraltan'ın Kızı):

"Dörtler mütemadiyen toplanıyorlardı. Ekseriyetle de bizim evde... Herkes tahmin ediyordu bir parti kurulacağını ama daha açıklanmamıştı. Bizim evin alt katında da Fransız Haber Ajansı AFP'nin Müdürlüğünü yapan bir zat vardı. O ikide bir yolumuzu keserdi bizim. 'Bir parti mi kuruluyor? Ne haber?' diye bize sorardı."

Evet içerde bir parti kuruluyordu. Ziya Gökalp Caddesi'ndeki ev yeni bir dönemin açılışına tanıklık ediyordu. Dörtler sabahlara kadar yeni bir partinin programı ve ilkeleri üzerinde çalışıyorlar, tartışıyorlardı.

Ayhan Timurtaş (Refik Koraltan'ın Kızı):

"Çok elektrikli toplantılar oluyordu. Çünkü bir kere Köprülü mizaç itibarıyla hırçın bir adamdı rahmetli. Sert çıkışlar yapardı. Kızdığı zaman da ileri geri konuşurdu. Kırardı karşındakileri... Az daha onun kavgaları yüzünden parti daha kurulmadan dağılacaktı. Bizim evde olurdu birçokları. Sadece ben girerdim içeri, çay kahve getir, limonata götür filan... Bir gün baktım babam koluna girdi Köprülü'nün. Babam olmasaydı ne kurulurdu, ne devam ederdi. Çünkü çok kavgalar oluyordu. Babam yatıştırıyordu hep. Hemen aldı Köprülü'yü içeri odaya götürdü. Biraz sonra Menderes yanına gitti. Aman Allah'ım... Ben su mu istediler diye bir şey götürdüm, ama Köprülü veriyordu böyle... 'Niye böyle kızmış acaba?' dedim kendi kendime... Meğer Bayar 'Başkan olayım,' demiş, tabii toplantılarda herkes bir şey söylüyor, muntazam devam etsin diye! Vay efendim, 'niye o Başkanlık teklif etti,' diye kızmış. Kendi Başkan olmak istiyormuş."

Partinin programı üzerindeki tartışmalar nihayet Aralık ayı başında tamamlandı. Programı ve partinin kuruluş bildirgesini yine aynı evde Koraltan'ın kızı Ayhan daktile etti.

Son olarak iş partiyeye bir ad bulmaya kalmıştı.

Ayhan Timurtaş (Refik Koraltan'ın Kızı):

"Benim bir gün çok eski arkadaşım olan Nilüfer, yemeğe davet etti beni. Gittim. Celal Bayar, Nilüfer, ben bir de Özer Şahingiray vardı. Bir de Celal Bayar'ın hanımı. Oturuyoruz işte... Celal Bayar da dedi ki 'Parti'nin adı ne olsun? Hadi bakalım siz söyleyin gençler' filan. 'Ne gibi isimler var?' dedim ben. 'Doğan Güneş Partisi olsun diye konuşuluyor dedi. Bir de Demokrat Parti...', 'Benim fikrimi sorarsanız dedim, Demokrat Parti olması daha uygun, çünkü her lisanda Demokrat kelimesi vardır ve kolay akılda kalır'. Ondan sonra Demokrat Parti oldu."

Çocuğa isim de konmuştu. Türkiye'yi 10 yıl yönetecek bir kitle partisi bir küçük odada filizlenmişti.

Bayar nihayet bu mutlu haberi, yine mutlu bir günde açıklamaya karar verdi. Aralık ayında oğlu Turgut'un düğün töreninde kuruluşundan beri içinde yer aldığı CHP'den istifa ettiğini davetlilere açıklıyordu.

Şimdi sıra Köşk'ün nabzını yoklamaya gelmişti.

Metin Toker (Gazeteci-Yazar):

"Hazır olunca program, Celal Bayar'ın bana anlattığına göre, Celal Bayar diyor ki: 'Bunu İçişleri Bakanlığı'na vermeden evvel ben götürüyüm İsmet Paşa'ya göstereyim. Bu hem iyi bir jest olur, hem bir zararı yok. Çünkü biz bunu verdiğimiz zaman İçişleri Bakanı götürüp İsmet Paşa'ya gösterecek. Hiç olmazsa ben böyle bir jest yapmış olurum,' diyor."

4 Aralık 1945 günü bütün Türkiye'nin gözü Çankaya'daki bu buluşmadaydı. İki eski silah arkadaşı, Atatürk'ün en yakınındaki iki insan yıllar sonra bu kez iki ayrı partinin liderleri olarak yeniden buluşuyorlardı. Yeni rejime son fırça darbeleri bu buluşmada vurulacaktı.

Metin Toker (Gazeteci-Yazar):

"Koltuğunun altına programını alıyor, cebine de partinin bir rozetini koyuyor ve İsmet Paşa'dan randevu istenmiş, alınmış, Köşk'e çıkıyor. Şakalaşıyorlar. Celal Bayar rozeti veriyor. Diyor ki, 'Paşam bunu sizin yakanızda görmek, bizi çok mutlu edecektir'. Paşa gülüyor. Asıl şu konuşma cereyan ediyor. Diyor ki İnönü, programı alıyor ve soruyor:

- Terakkipverlerde olduğu gibi itikati diniyeye biz riayetkarız diye bir madde var mı?
- Hayır Paşam, laikliğin dinsizlik olmadığı var.
- Zıyanı yok. Köy Enstitüleri'yle, ilkokul seferberliğiyle uğraşacak mısınız? Yani bunlara karşı uğraşacak mısınız ?
- Hayır.
- Dış politikada ayrılık var mı ?
- Yok.
- O halde tamam.'

Bu tamam aslında 23 yıl sürmüş bir tek parti rejimi'ne tamam anlamı taşıyordu. Bayar Çankaya'dan dönerken Demokrat Parti'nin kuruluş vizesi cebindeydi. Milli Şef, artık geride kalmıştı. Şimdi demokrasi çağı başlıyordu."

Ne var ki halk arasında demokrat kelimesi pek bilinen bir kelime değildi. Demokrasi rejimi gibi demokrat kelimesi de halka yabancıydı. Halk, kısa zamanda bunu kendi diline çevirirdi. Köy kahvelerinde demokrat yerine demirkırat denmeye başlandı. Demokrat Parti'den söz ederken Demirkırat Partisi deniliyordu.

Demirkırat, giderek demokrasinin simgesi oldu Türkiye'de... Yarım asra yakın bir süredir bazen dört nala koşup, bazen gemlenerek, bazen şahlanıp, bazen tökezleyerek hep demokrasiye doğru koştu durdu... Ve 1946'dan itibaren de tüm ülkeyi sarsan inanılması güç olaylar yaşandı.

İKİNCİ BÖLÜM

DÖĞÜŞ

Dile kolay... Tam 23 yıllık tek parti döneminden sonra Türkiye 1946'da bir kez daha demokrasiyi denemeye karar verdi. O güne kadarki her denemede rejim altüst olmuş ve kısa zamanda vazgeçilmişti. Şimdi bir yenisi geliyordu. Acaba Atatürk'ten bu yana peşinden koşulan çok partili rejime bu kez ulaşılabilir miydi?

Demokrasinin takvimi 7 Ocak 1946 Pazartesi sabahı işlemeye başladı. O gün Türk siyasi tarihinde bir dönüm noktası oldu. Türkiye Cumhuriyeti sabah tek partiyle uyandı, akşama, artık çok partiliydi.

7 Ocak 1946, Ankara

O gün saat 16.30'da Refik Koraltan kızının günlerdir evinde daktilo ettiği parti program ve tüzüğünü koltuğunun altına koydu, İçişleri Bakanlığı'na gitti ve Demokrat Parti'nin kuruluş dilekçesini Bakan'a verdi. Aradan yarım saat geçmeden CHP Hükümeti Demokrat Parti'nin kurulmasına izin verildiğini açıkladı.

DP'nin Sümer Sokak'taki Genel Merkezi'nde o gün tam bir bayram havası yaşandı. 23 yıllık tek partili rejim değişmişti. Artık bir muhalefet partisi ve iktidar alternatifi vardı. Partiyi kuran dört adam, Bayar, Menderes, Köprülü ve Koraltan ilk basın toplantısında programlarını açıkladılar. Basın toplantısını merakla izleyen gazetecilerden biri de Metin Toker'di:

Metin Toker (Gazeteci-Yazar):

"Adnan Menderes'e, hatırlıyorum orada şu soru soruldu: 'Yeni partinin CHP'ye nazaran yeri neresidir?' Bayar, 'Demokrattır,' diye geçştirdi. Adnan Menderes, 'Belki iki parmak daha soldadır' dedi."

Aslında DP, CHP'nin iki parmak sağındaydı. Programlarına bakıldığında Demokratlar siyasal yelpazenin sağına oturuyorlardı. DP'nin iki temel hedefi vardı: ekonomide liberalizm, siyasette demokrasi... Parti programı her alanda daha serbest bir düzen ve kitlelere de refah vaat ediyordu. Ama ülke gibi, partinin kendisi de refaha muhtaçtı.

Nilüfer Gürsoy (Celal Bayar'ın Kızı):

"Sümer Sokak'taki Demokrat Parti Merkezi bahçe içinde ve tek katlı, Ankara'nın ilk evlerinden, villa şeklinde basit bir evdi. Parti imkanları çok kısıtlıydı. Ancak böyle bağışlarla kendisini ikame ettirebiliyordu. Tabii koltuk vesaire de aynı şekilde etraftan derleme suretiyle yapılmıştı. Partinin yönetim kurulunun toplandığı masa da bizim, babamın Çankaya'daki evinden götürülmüş bir masaydı. Dolapları da evrak dolabı olarak kullanılmıştır."

Parasızlık büyük sorundu. Kuruluş günlerinde Bayar, 'nereden para bulacaksınız?' diye soran gazetecilere şöyle diyordu: "18 milyon içinde bize yardım yapabilecek 100 veya 200 kişi bulabiliriz. Bunlardan beşer yüz lira alsak 100.000 Lira eder ki bununla bir iki sene idare ederiz."

Bayar umduğundan fazlasını buldu. DP'ye çok kısa zamanda yüz binlerce liralara akmaya başladı.

Metin Toker (Gazeteci-Yazar):

"CHP merkezi Ulus'ta şimdi müze olan yerdeydi. Orası böyle lordların çalıştığı, sekreterler, kalantor kimseler, iyi giyimli şık adamlar... Öyle soğuk bir yer. Ona mukabil Sümer Sokak son derece canlıydı. Köylü gelir... Kasabalı gelir... Kurucular da çok cana yakın davranırlardı, herkesle görüşürlerdi. Yani böyle bir canlı ve yeni bir dönem açılıyor havasını taşıyan bir yerdi. Yani 1946'daki Genel Merkez bir heyecan merkeziydi."

Partinin lokomotifinin Celal Bayar olduğu kuruluşun ertesi günü yapılan Genel Başkan seçiminde de ortaya çıktı. 8 Ocak günü dört kurucu bir araya gelip kapalı oyla lideri belirlediler. Dört oydan üçünde Celal Bayar adı yazılıydı. Bayar'ın kime oy verdiği hiçbir zaman açıklanmadı.

Demokrat Parti'nin bir anda ilgi odağı haline gelmesi Halk Partisi'ni derin uykusundan uyandırmaya yetti. İktidar için tehlike çanları çalmaya başlamıştı.

İnönü hemen Şubat ayından başlayarak aldığı bir dizi kararla, liberalleşme bayrağını DP'nin elinden almak için harekete geçti. Önce öğrencilere örgütlenme hakkı tanındı. Ardından üniversitelere özerklik verildi. Basit suçlar affedildi ve kısıtlamalar gevşetildi. Köylüyü ezen bazı vergiler kaldırıldı. İşçiler için sigorta güvencesi getirildi.

Ardından en önemli darbe indirilmek üzere Kurultay, olağanüstü toplantıya çağırıldı. Sekiz yıl önceki ilk olağanüstü toplantıda İnönü değişmez Genel Başkan ilan edilmişti. Bu ikinci toplantıdaysa Değişmez Başkanlık unvanına İnönü'nün isteği üzerine son verildi. Artık Genel Başkan seçimle işbaşına gelecek ve değişebilecekti. Bu kararla, tek partili rejimden sonra tek şefli parti de tarihe karıştıyordu.

Ama kurultayın asıl sürprizi bu değildi. Milli Şef eski Meclis binasındaki tarihi kürsüden CHP Milletvekillerine tarihi ancak beklenmedik şu açıklamayı yaptı:

"Türk halk idaresinin yeni bir hamlesine karar verdiğimiz için sizi davet ettim: Bu tek dereceli seçimin yapılmasıdır. Tek dereceli Milletvekili seçimini ilk defa tecrübe ediyoruz. Eğer bir iki ay içinde olağanüstü bir engel çıkmazsa yeni seçime gitmek kararındayız. Şunu belirtmek isterim ki şimdiye kadar kurulmuş olan partiler seçime parti olarak gireceklerdir. Büyük milletin her

kararı yürekten makbulümüzdür.”

Çok partili seçim dönemi artık açılmıştı. Ama İnönü bu arada bir de sürpriz yapmış ve seçimleri erkene almıştı.

Bu konuşma Demokrat Parti'yi karıştırdı. Zira normal seçim tarihine daha bir yıl vardı. İnönü seçimi öne almakla daha yeni doğmuş muhalefeti hazırlıksız yakalıyor, DP'nin deyimiyle tam bir baskın yapıyordu. Demokrat Parti kurulalı sadece dört ay olmuştu. Henüz emekleme çağındaki bir partinin seçime girmesi intihar gibiydi. Daha taşrada örgüt kurulmamış, Milletvekili adayları bile belirlenmemişti. Seçimlere katılmasalar sandıktan kaçıyorlarmış gibi görülecek, varız deseler bu örgütlenmeyle yenilgi kaçınılmaz olacaktı.

Bu noktada Demokrat Parti tavrı belirlemek için o ilbaharda tüm il ve ilçe temsilcilerini Ankara'ya çağırıldı.

Esat Budakoğlu (DP Milletvekili):

“Ankara'da, Kızılay civarında Sümer Sokak'taki Genel Merkez binasında Mart'ın sonu veya Nisan'ın ilk haftası olacak, teşkilatını tamamlamış olan illerden birer delegeyle toplandık. Miktarı 50 ile 60 civarında... İlk defa herkes birbirini görüyor. Ama herkes, birbirine karşı sevgiyle, saygıyla, heyecanla bağlıydı. Heyecanla bakıyordu. Adeta bir hisimdan çok daha yakındı. Herkes birbirine kendi muhitinde karşılaştığı ve halktan gördüğü yakınlığı, itibarı, alakayı anlatıyordu.”

Delegelerin tartışacakları asıl sorun, erken seçim baskını karşısında ne yapılacağıydı. Demokrasiye atılan ilk adımla birlikte ilk gerilim başlıyordu. Temmuz ayındaki genel seçimlere kadar önlerinde bir de Mayıs'taki yerel seçimler vardı.

Bayar, heyecan içinde bir araya gelen il ve ilçe Başkanlarından yerel seçimlerin boykot edilmesi kararını istedi ve aldı. Zaten başka çareleri de yoktu. DP, ilk güç gösterisini yapıyordu. Yerel seçimlere katılım çok az oldu. Bu, DP'nin potansiyel gücünü gösteren ilk işaretti.

Tabii bu boykot CHP cephesinde büyük tepki yarattı. Acaba çok partili rejim işlemeyecek miydi ? Yeni bir Serbest Fırka olayı mı yaşanacaktı? İşte tam bu aşamada CHP'li Nihat Erim o ünlü “şal” yazısını yazdı. 30 Mayıs 1946 günü Ulus 'ta yayınlanan makalede şöyle deniliyordu:

“Sosyal bünyede derin rahatsızlıklar müşahade edildiğinde bunu gidermenin yolu bir müddet için hürriyet ilahının üzerine bir şal örtmek ve yukarıdan aşağı bir otorite tesis etmektir.”

Bu satırlarla CHP'nin bu genç Milletvekili “Şalçı Erim” ünvanını aldı. Acaba İnönü de elleriyle kurduğu çok partili rejimin üstüne bir şal örtmekten yana mıydı? Nihat Erim, Çankaya'da İsmet Paşa'nın nabzını yokladı. DP'nin seçim karşıtı propagandasından yakındı, kendi görüşlerini söyledi. Erim'in o gün hatıra defterine yazdıklarına bakılırsa İnönü aynen şu karşılığı verdi:

“Ben, ihtilalci ve Kuvayi Milliyeci İsmet'im... Bu devleti yoktan bu hale getirdik. Üç beş çapulcuya maskara ettirmeyeceğiz. Yaptığımız bir tecrübedir. Muvaffak olursak ne ala. Olmazsa vazgeçer, birkaç sene daha eski usulde gideriz.”

Bu sözler o günlerde Çankaya zirvesinde esen soğuk havanın en somut göstergesiydi. Çok partili rejim daha doğduğu yıl can çekişmeye başlamıştı. Zirvedeki havayı en iyi hisseden ise Celal Bayar'dı. Yılların tecrübesiyle artık nerede gaza basılacağını, nerede fren yapılacağını çok iyi biliyordu. Muhalefette ölçünün dozunu kaçırınları o uyarıyordu.

Metin Toker (Gazeteci-Yazar):

“Celal Bayar bir seyahatimizde bana dedi ki, ‘Bunlar, hiçbir şeyden habersiz kimseler. Bugün... İsmet Paşa iki Jandarma gönderir, partinin kapısına kilit asar ve kimsenin sesi çıkmaz,’ dedi.”

Bayar, çok partili demokrasinin kaderinin hala Milli Şef'in ağzından çıkacak iki kelimeye bağlı olduğunu biliyordu. Tehlike karşısında hemen tutumunu değiştirdi ve genel seçimlere katılma kararı aldı.

İlk tehlike atlatılmıştı. Zirvedeki gerginlik dindi. Türkiye ilk defa çok partili seçim hazırlığına girdi. Kimsenin tecrübesi yoktu. El yordamıyla gidilecekti.

Ülke, birdenbire daha önce hiç yaşamadığı türden bir siyasi canlanmayla ayaklandı. 23 yıllık iktidar partisinin yarattığı bıkkınlık kitleleri bir çığ gibi DP mitinglerine akıtıyordu. Duvarlarda ilk kez özgür bir seçime özgü afişler görülmüyordu. Yıllardır muhalefetsiz bir seçime alışmış CHP de hareketleniyor ve İsmet Paşa ilk kez bir seçim kampanyasına bu denli aktif olarak katılıyordu. Büyük kentler, coşkulu mitinglerin heyecanı ile benzersiz bir seçim kampanyasına tanık oluyordu.

Seçim meydanlarında yeni yeni boy gösterenler arasında bazı bildik isimler de vardı:

Bunlardan biri; Haydarpaşa Lisesi Matematik Öğretmeni Osman Bölükbaşı'ydı. Bu genç delikanlıyı Fuat Köprülü'ye bir dostu tavsiye etmiş ve ‘Ağzı iyi laf yapar,’ demişti. Bölükbaşı önce 500 Lira maaşla DP'de işe alındı, sonra da Yozgat'tan Milletvekili adayı oldu. Ağzının ne kadar iyi laf yaptığını çok kısa süre içinde bütün Türkiye öğrenecekti.

Ve bir başkası, Doçent Doktor Mehmet Ali Aybar... Gazete ve dergilerdeki ateşli yazılarıyla İsmet Paşa rejimine kafa tutan bu genç adam DP'lilerin dikkatini çekmişti. Kayseri Tank Taburu'nda askerliğini yaparken DP'den Milletvekilliği teklifi aldı. Ve Yedek Subayken DP listesinden, hem de Celal Bayar'ın listesinden bağımsız aday oldu. Türkiye İşçi Partisi'nin gelecekteki lideri de siyasi kariyerine DP listesinden başlıyordu.

Ve Mareşal Fevzi Çakmak... DP'nin ağır topu, Milli Mücadelenin kahramanı. Açıkçası Mareşal'ın pek aktif politika yapacak hali yoktu ama İsmet Paşa'nın karşısına böyle tarihi bir şahsiyeti çıkarmak DP'nin işine gelmişti. Çakmak, Genelkurmay Başkanlığı'ndan alınca İnönü'ye darılmıştı. Bu yüzden de CHP'nin Milletvekili tekliflerini defalarca reddetmiş, ama DP'den teklif gelince hiç çekinmeden aday olmuştu.

Bir yanda aday bulma yarışı sürerken, öte yanda eski alışkanlıklar hemen kendini göstermekte gecikmedi. DP adayları kampanyalarını binbir güçlükle sürdürüyorlardı.

Ayhan Timurtaş (Refik Koraltan'ın Kızı):

"Biliyor musunuz, böyle rahat rahat gidemezlerdi konuşmalarını yaptıkları yerlere... Hep rahatsız edilirdi, hep takip edilirdi. Olmadık şeyler olurdu. Onun için, bunlardan babamı kurtarmak için mesela Karadeniz'e gittiye 'İçel'e gitti,' derdim."

Esat Budakoğlu (DP Milletvekili):

"Edremit'e geldik. Girişte bir köprü vardı. Köprüye geldiğimiz zaman... kalabalık, fakat aynı zamanda köprünün üzerinde yere serilmiş bir Türk bayrağı da vardı. Ben arabada Bayar'ın yanındaydım. Bayar üzüldü ve irkildi. Ya bayrağı kaldırıp geçmek ve yahut bayrak üzerinden geçmek. Tabii bayrak üzerinden geçmek diye bir şey söz konusu olamazdı. Biz otomobile köprünün başına geldiğimizde münakaşalar baş göstermişti ve şiddetleniyordu. Artık kavga noktasına gelmek bir an meselesiydi. Bayar bir an düşündü ve 'Vatandaşların karşılıklı husumet haline getirmelerini ve bilhassa kavgalı haline sokulmasını kesin olarak arzu etmem. Bu hakikaten üzücü, çirkin tedbiri almak isteyenler, kendi yüzlerinin karasıyla başbaşa kalsınlar. Biz Balıkesir'e dönelim. Bir başka zaman Edremit'e geliriz,' dedi. Ve döndük."

Bayar tüm kampanya boyunca son derece dikkatli bir tavır sergiledi. Gittiği yerlerde gördüğü ilgiye rağmen kitlelerin tepkisini yatıştırmaya çalışıyordu.

Adnan Menderes'e gelince; O, doğduğu, büyüdüğü ve yıllardır CHP Milletvekili olarak seçildiği Aydın'da bu kez kurucusu olduğu Demokrat Parti için oy arıyordu. Aydın'a güveni sonsuzdu. Kampanya boyunca yanında Aydın'da serbest doktorluk yapan Mükerrer Sarol vardı.

Mükerrer Sarol (DP Milletvekili):

"Bozdoğan diye bir yer vardı. İlçe. Oraya beraber gittik. Orayı kuruyoruz. 'Doktor, sen benim geldiğimi haber ver' dedi. Kendisi de belediye parkında bir kanepenin üzerine oturdu. Ben dolaştım. Benim, çarşı pazarda hastalarım var. Onları gördüm. Bir doktor buldum, bir dişçi buldum... Bir teknisyen... Bir terzi, bir berber buldum. Bir de çiftçi buldum. Müteşebbis heyetini kurdum ilçede. Adnan Bey'e de söyledim, her tarafa da söyledim. Hiç kimse gelip Adnan Bey'i görmedi. Ben gittim. Adnan Bey kara kara düşünüyordu. Doktor, 'Anladım. Anladım ikbalin ne demek olduğunu, itibarın ne demek olduğunu anladım,' dedi."

21 Temmuz 1946

Nihayet büyük gün geldi çattı. Sandık başlarında güler yüzlü liderler ve ürkek seçmenler kuyruk oldular. İlk kez CHP dışında da seçenekleri vardı.

Ankara Sümer Sokak'a yurdun dört bir yanından telefonlar yağıyordu. Başta tüm telefonların bir tek ortak mesajı vardı: seçimleri kazanıyoruz... Ama saatler geçtikçe mesajlar da değişti. Sandık başlarında bir şeyler oluyordu.

Nilüfer Gürsoy (Celal Bayar'ın Kızı):

"Evet. Genel Merkez'deydim. Seçimler başladı. Sandıkların kapanması veya seçim müddetinin sona ermesine yakın illerden haberler geliyordu. Ve çok müspetti. Demokrat Parti'nin kazandığı haberleri geliyordu. Sandıklar açıldıktan sonra, daha doğrusu sonradan duyduğumuza göre pek çok yerde bu sandıklar kaçırılıp vilayete, valiliklere götürülüp veya gizli yerlerde saklanıp tekrar açıldığı zaman durumların ters döndüğü haberleri de geliyordu telefonlarla..."

Esat Budakoğlu (DP Milletvekili):

"Seçim gününde sandıkları dolaştım ben. Kanun hükmü icabı rey açık, tasnif gizliydi. Jandarma silahıyla baskı yapıyor. Devlet otoritesine hakim olanlar sandık başında, 'Kime veriyorsun. Tayyare hırsız Bayar'a mı vereceksin, Milli Mücadele kahramanı, Atatürk'ün yakın arkadaşı İnönü'ye mi vereceksin?'

Rey verenlere karşı söylenen söz buydu. Ve bu devrede biraz 'Ne karşıyorsun, ben istediğime veririm' diyen ve diğerlerine cesaret verenlere karşı ağır muamele yapılıyordu. Jandarma tarafından alınıp karakola götürülenler de vardı."

Muzaffer Kurbanoğlu (DP Milletvekili):

"Ben o tarihte Manisa'nın Soma ilçesinde yargıç olarak bulunuyordum. Seçimlerden sonra yapılan hilelerin nasıl yapıldığını öğrenmek için arkadaşlarımdan rica ettim. Bana Belediye'de sandıkların getirildiği bir odada, dolabın içinde tasnif mazbatalarını gösterdiler. O dolabın arkası kontrplaktı ve duvar yoktu. Kontrplağı çıkarıyor, mazbataları dolaptan alıyor, tekrar yerine başka, değiştirilmiş mazbatalar veriliyordu."

Sonuç tam bir fiyaskoydu. Türkiye'nin ilk çok partili seçimine hilenin lekesi karışmıştı. Tek parti döneminden kalma seçim yasası gereği seçmenler oylarını herkesin gözü önünde açık olarak sandığa atmışlar ve bu oylar sandık kurallarınca herkesten gizli sayılmıştı. Hile kaçınılmaz gibiydi. Mazbatalar çalındı, sandıklar kaçırıldı, oylar değiştirildi, seçmenler dövüldü. DP Genel

Merkezi'ndeki zafer sarhoşluğu, karanlık bastığında yerini hayal kırıklığına ve isyana bırakmıştı.

Metin Toker (Gazeteci-Yazar):

"Demokrat Parti Merkezi'nde müthiş bir hiddet ve müthiş protestolar vardı. Türkiye'nin her tarafından adamlar geliyordu. Her tarafta hile yapıldığını söylüyorlardı. Yani böyle bir kaynaşma havası oldu."

O gece gelen meraklı telefonlardan birinin ucunda da Adnan Menderes vardı. Aydın'dan ve Kütahya'dan aday olmuştu. Doğum yeri Aydın'da endişe içinde sonucu bekliyordu. Ama sonuç hüsrandı... Aydın'da kaybetmişti. Ankara'ya eşine telefon etti.

"Toparlan, Aydın'a çiftliğe dönüyoruz," dedi. Yanında bulunanlara hissettirmemeye çalışıyordu ama büyük hayal kırıklığına uğramıştı.

Ama telefondaki ses, seçimi Kütahya'dan kazandığını söylüyordu.

Berrin Menderes (Adnan Menderes'in Eşi):

"Sen Kütahya'dan seçildin' dedim. 'Bak, şaka yapıyorsan pek hoş bir şaka değil. Keşke dönünceye saklasaydın' dedi bana."

Mükerrem Sarol (DP Milletvekili):

"Kütahya'dan kazandığını öğrenince o meyus Adnan Bey gitti, yeni bir heyecan, yeni bir şevk, yeni bir moral, yeni bir neşe kazanan Adnan Bey geldi."

CHP Genel Merkezi'ne gelince... Başta orada da neşesiz bir gece yaşanılıyordu. İlk gelen haberler hiç de iç açıcı değildi. Herkes ne yapılacağını soruyordu. Ama taşradaki çoğu CHP örgütü sandık başlarında yapacağını yapmıştı bile...

CHP'ye göre İnönü adil bir seçim istiyordu. Fiyaskonun nedeni seçim sistemi ve taşradaki bürokrasinin kötü alışkanlıklarıydı.

Ama DP, hiçbir zaman İnönü'nün gerçekten dürüst bir seçim istediğini kabul etmedi. Yapılan tüm hilelerden, birinci derecede İnönü'yü sorumlu tuttu.

Kasım Gülek (CHP Genel Sekreteri):

"O seçimler dürüst olmadı. Kanım o... Ve o vakit biz birtakım seçim sandıklarını ırmakta da bulduk. Akılsızca değiştirilmiş ve atılmış. Eğer o seçim 1950 seçimleri gibi dürüst bir seçim olsaydı Halk Partisi yine kazanırdı."

Gerçekten de seçim hilesiz de olsa DP'nin kazanma şansı yoktu. Çünkü yeterli sayıda aday çıkaramamışlardı. Yine de DP, 1946 seçimlerini daima bir propaganda konusu yaptı. Artık arkasında bir kitle desteği de vardı. Gerçi seçim sonuçlarına göre 465 Milletvekilliğinden sadece 62'sini kazanabilmişti ancak Demirkırat, halkı peşine taktığının farkındaydı.

Esat Budakoğlu (DP Milletvekili):

"Ertesi gün Demokrat Parti'ye bütün köylüler geldi. Ağlayanlar birbirinin boynuna sarılıp, 'Bir daha rey sandığına gitmeyeceğiz,' diyenler, 'Bizi sayınlar. Biz sayılacağız. Eğer gitmek lazım gelirse bizi Ankara'ya kadar götür. Ankara'ya gidelim. Rey olarak bizi sayınlar. Biz rey olalım' diyorlardı. Bu heyecanı kaybetmemek için mecburduk Demokrat Parti olarak mücadele yapmaya."

Yeni bir dönem açılmıştı. Ancak seçim yapmakla her şey bitmiyor, demokrasi o kadar kolay yeşertilemiyordu. Asıl her şey bundan sonra başlayacaktı. İyi niyet vardı, ancak deneyimsizlikler, kötü alışkanlıklar, yanlış anlamalar ve eldeki iktidarı kaçırma telaşı da vardı. Her iki taraf da nasıl sonuçlanacağını bilmediği bir mücadeleye kayıyordu. Nerede biteceği bilinmeyen bir döneme giriliyordu.

Seçim ertesi Meclis'in ilk Demokrat Milletvekilleri yepyeni smokinleri içinde Ankara'ya akmaya başladılar. Uğurlama ve karşılama törenleri protesto mitinglerine dönüştü. Hele en çok oyu alan Mareşal Fevzi Çakmak'ın Haydarpaşa Garı'ndan Ankara'ya uğurlanışı tam bir gövde gösterisiydi. Heyecanlı nutuklar, marşlar ve alkışlar arasında Mareşal Meclis'e uğurlandı. Yol boyunca trenin geçtiği yerlerde köylüler Mareşal'i selamlamaya çıktılar.

Ankara, muhalefeti bekliyordu.

İlk toplantı Sümer Sokak'taki Genel Merkez binasında yapıldı.

Ahmet İhsan Gürsoy (DP Milletvekili):

"Her yerden kazanmış olanlar, parti binasına geldiler. Partinin salonunda toplandı. İlk mevzu, 'Bu seçimlerde çok hile yapılmıştır. Mazbatalar tahrip edilmiştir, değiştirilmiştir. Bu Meclis, bu iktidar gayri meşrudur. Bazıları sinei millete dönelim diyorlar. Yani meclise gidelim, vaziyeti anlatalım ve terk edelim.' "

Sinei millet lafı işte ilk kez o gün gündeme geldi. Yani iktidar ve Meclis tanınmayacak, milletin sinesine dönülecek ve muhalefet bir halk hareketine dönüştürülecekti. Milletvekilleri ateşli nutuklarla bu seçeneği tartışırken Bayar geldi.

Ahmet İhsan Gürsoy (DP Milletvekili):

"Bayar, 'Biz bütün bu söylediklerinizi Meclis kürsüsünden ifade ederiz. Fakat bu şekilde terk etmek, sinei millete gitmek haklı da olsak, bir macera olur. Memleketi anarşiye götürebilir. Onun için biz Meclis'e girelim ve bütün çiğnenen hakları dile getirelim, mücadele edelim. Meclis kürsüsü bu mücadele için çok uygun bir kürsüdür,' dedi. Bu konuşmalardan sonra 'Peki, Meclis'e iştirak edeceğiz,' denildi, karar altına alındı."

5 Ağustos 1946, TBMM

Nihayet Türkiye'nin ilk çok partili Meclis'i 5 Ağustos günü açıldı. 62 DP Milletvekili Genel Kurul Salonu'nun sağına, CHP grubu da Genel Kurul Salonu'nun soluna yerleşmişti. Gündemin ilk maddesi Cumhurbaşkanlığı seçimi idi. Halk Partisi'nin adayı elbette İnönü'yü. DP ise İsmet Paşa'nın karşısına bir başka askeri şahsiyeti çıkarmayı uygun bulmuştu: Mareşal Fevzi Çakmak.

Oylar kullanıldı ve tabii İnönü kazandı. Adet gereği Meclis Başkanı Çankaya'ya çıktı ve yeniden seçilen Cumhurbaşkanı'nı yemin töreni için Meclis'e davet etti. Yine adet olduğu üzere İnönü fragını giyip Meclis'e geldi ve Genel Kurul Salonu'na girdi. Ama işte burada hiç de adet olmayan bir durumla karşılaşıldı.

Metin Toker (Gazeteci-Yazar):

"Demokrat Parti sıralarındakiler oturdular ve hiç alkışlamadılar. Halk Partisi sıralarındakiler ayağa kalktılar ve müthiş tezahürat yaptılar."

Ahmet İhsan Gürsoy (DP Milletvekili):

"Bizim o zamanki ifademiz şu oldu: 'Meclis her şeyin üstündedir. Yani Reisicumhur bile Meclis'in bir uzvudur. İster Demokrat Parti Reisicumhuru olsun, ister Halk Partili olsun'. Böyle ifade edildi o zaman."

Bu, Meclis'in tarihindeki ilk oturma eylemiydi. Her ne kadar DP'lier bu tavırlarını demokratik ilkelerle açıklasalar da aslanan DP Grubu'nun İsmet Paşa'ya karşı bir tepkisiydi. Hem de çok partili Meclis'in ilk toplantısında ortaya konmuş bir tepki... İlk kez Millî Şef, Meclis'te böyle protesto ediliyordu.

O gün İnönü'nün makam arabası, Meclis'e ana caddeden değil, arka kapıdan girdi. Toplantı sonunda Bayar ve arkadaşları Meclis kapısından çıktıklarındaysa Ulus Meydanı'nı dolduran büyük ve heyecanlı bir kalabalıkla karşılaştılar. Alkışlar ve tezahürat biraz sonra tek bir slogana dönüştü:

"Yeter... Söz milletindir!"

İşte Türk siyasi literatürüne "46 ruhu" olarak geçen dönem bu sloganla açıldı. Halk artık iktidarın kaderi üzerinde söz sahibi olmak istiyordu. Zorlu bir dönem başlıyordu. Talihsiz bir seçim, yıpranmış bir iktidar, Meclis'te zayıf, ama hak arasında güçlü bir muhalefet. Bu bileşimden çıkacak sonuç; gerilimdi.

CHP tam bir kargaşa içindeydi. Halk Partisi'nin artık halkın partisi olmadığı ortadaydı. Ancak kimse ne yapılabileceğini bilmiyordu. Parti, 23 yılın hareketsizliğiyle hantallaşmıştı. İnönü önce yıpranan Saraçoğlu'nu Başbakanlıktan aldı. Yerine sert tabiatlı Recep Peker'i atadı. DP'ye sürekli hücum taktiği uyguluyordu. Tırmanan gerginlik, sonunda bütçe görüşmelerinde Menderes'in konuşması sırasında patladı.

Ahmet İhsan Gürsoy (DP Milletvekili):

"Kürsünün altında şöyle bir yer vardır. Adnan Bey oraya doldurmuş kağıtları... Eski tabiriyle eseri cedid kağıdı derler, yani muntazam, beyaz kağıtlara yazılmış. Daktilo değil, el yazısı... Eski yazı... Ama Meclis'te çit yok. Öyle dinliyorlar. Herkes dinliyor. Hakikaten hani böyle bir orkestra, konser olur ya onun gibi. Ses seda yok. Adnan Bey başladı konuşmaya."

Metin Toker (Gazeteci-Yazar):

"Sert bir tenkit yapıyordu. Zaten Adnan Menderes ilk devlet adamlığı şöhretini, parlamenter şöhretini o meşhur bütçe müzakereleri sırasında yapmıştır. Adnan Menderes konuşurken laf atılıyordu. Bu arada Peker söz aldı ve Adnan Menderes hakkında 'psikopat bir zihniyetin tezahürü' gibi bir laf etti."

Bu psikopat lafı ortalığı birbirine katmaya yetmişti. DP sıralarındakiler birden ayaklandılar. Ve itirazları sorunu çözmeyince Meclis'i topluca terk ettiler.

Yalnızca Milletvekilleri değil, dinleyiciler bile galeyana gelmişti.

Ayhan Timurtaş (Refik Koraltan'ın Kızı):

"Ben de dinleyici locasındaydım. Önümde de bir öğretmen hanım vardı. Bir de baktım, hanım ayağından topuklu pabucunu çıkardı... Aldı böyle... Gittim yanına, 'Aman Nuriye Hanım ne yapıyorsunuz?' 'Bunu kafasına atacağım.' 'Aman yapmayın,' dedim. Teskin etmeye çalıştım. 'Nasıl,' diyor... 'Bir başbakan çıkar da karşı tarafa psikopat der?' 'Dedi işte. Dilin kemiği yok ya...'"

Demokrat Partililerin Meclis boykotu o günle kalmadı. İzleyen haftalarda da Demokratlar oturumlara katılmadılar. Meclis yeniden eski tek partili havasına büründü. Rejim, bir kez daha sallantıdaydı.

7 Ocak 1947, Ankara

Demokrat Parti'nin 1. Kurultayı, partiler arası gerginlik doruktayken toplandı. Ankara Yeni Sinema'nın salonu mahşer gibi kalabalıktı.

Esat Budakoğlu (DP Milletvekili):

"İlk büyük kongre hakikaten görülmeye değer bir atmosfer içinde yapıldı. Bir taraftan heyecan... Bir taraftan bayram havası... Türkiye'nin her yanından insanlar vardı. Konuşmaya doyulmuyordu. Dinlemeye doyulmuyordu. Sabahlara kadar devam ediliyordu. Bu kadar feyz içinde bir kongrenin yapıldığı siyasi tarihimizde nadirdir."

Cumhuriyet kurulduğundan beri ilk kez sıradan insanlar serbestçe konuşabilecekleri bir kürsü bulmuşlardı. 23 yılın susamışlığıyla bine yakın delege beş gün boyunca içini döktü.

Gün, üniformasızların, kravatsızların, ünvanlıların günüydü. Müthiş bir hürriyet gösterisi yapılıyordu. İsteyen istediğini söylüyor, en ağır eleştiriler dile getiriliyor, kimse mikrofonu bırakmak istemiyordu.

Mükerrem Sarol (DP Milletvekili):

"Biz Danton gibi, Robespierre gibi kürsüye atladık. 'Bu memlekette anlaşılıyor ki iktidara gelme yolları CHP'nin kullandığı metotlarla ancak mümkündür. Kanun yollarıyla mümkün değildir. Yine Valileri emirlerinde uşak olarak kullanacaklar. Uşak olacak idare amirleri bulacaklar,' dedik. Bizim çektiğimiz nutuklar karşısında Bayar soğukkanlı olarak, 'Pekala arkadaşlar, Siz kestirmeden gitmek istiyorsanız kılıcınız keskin olsun. Biz hukuk yollarından ayrılmayacağız. Sırtımız teneseire değinceye kadar biz hukuk yoluyla mücadele edeceğiz. Bize inananlar kalır, size inananlar sizinle gider.' Bize inananlar Bayar'ı dinledikten yarım saat sonra bizden ayrıldılar."

Nihayet son gece, Bayar yeniden Genel Başkanlığa seçildi. Ardından da sabaha karşı Hürriyet Misakı ya da bugünkü adıyla Özgürlük Yemini adı verilen bir rapor okundu. DP bu raporda üç önemli talepte bulunuyordu: antidemokratik yasaların kaldırılması, vatandaşın oyunun güvence altına alınması ve Devlet Başkanlığının Parti Başkanlığından ayrılması...

Muzaffer Kurbanoğlu (DP Milletvekili):

"Hatırladığıma göre o zaman rahmetli Burhan Belge ayağa kalkarak şöyle dedi: 'Bu Hürriyet Misakı'nı, kaimen, yani ayakta kabul etmeliyiz'. Bütün salon ayağa kalktı ve Hürriyet Misakı kabul edildi."

Kongre'de esen bu heyecan fırtınası tabii CHP'yi oldukça tedirgin etti. Hele Bölükbaşı'nın İnönü'ye "Kızıl Sultan" diye hitap etmesi büyük tepki yarattı. Ancak İnönü daha fazla gerilim istemiyordu. Rejimin ayakta kalabilmesi için diyaloga ihtiyaç vardı. İki ayrı kutupta yaşayan bu iki parti arasında diyalogu sağlayabilecek tek kişi de, kendisiydi. İlk kez bu dönemde adeta üzerindeki CHP Genel Başkanı ünvanından sıyrıldı. Partinin başına bir vekil atadı, tarafsız bir Cumhurbaşkanı görünümüne büründü ve arabuluculuk için kolları sıvadı.

İnönü'nün bu yeni girişiminde ilk başarısı Başbakanı Peker'le Celal Bayar'ı Çankaya'da bir araya getirerek DP'lilerin yeniden Meclis'e dönmelerini sağlamak oldu. Bu hakem rolü bir süre devam etti. Ama DP-CHP sürtüşmesi dinmedi. Bayar, Hükümetin baskılarından şikayetçiydi, Peker de muhalefetin yıkıcı faaliyetlerinden...

Acilen bir çare bulmak gerekiyordu. Aranan çare Gazi Çiftliği'nde, İnönü'nün Nihat Erim'le yaptığı bir sabah yürüyüşünde bulundu. İnönü, "Bu işin içinden nasıl çıkacağız?" diye sordu. Erim, "Yol göstermek size düşüyor Paşam," deyince İnönü kararını verdi. Eve döner dönmez Nihat Erim'e bir beyanname yazdırdı.

12 Temmuz Beyannamesi adını alan bu belge adeta çok partili rejimin kimlik kartıydı. İnönü, son zamanlarda iktidar ve muhalefet partilerinin liderleriyle yaptığı görüşmeleri anlatıyor ve sonunda muhalefetin varlığının teminat altında olması gereğini vurguluyordu. İsmet Paşa kendisini her iki partiye karşı eşit derecede sorumlu görüyordu. Açıkça yazmasa da bu, fiilen CHP Genel Başkanlığından ayrılmak demektir. Cumhurbaşkanı, partiler üstü bir rol üstleniyor ve "demokrasi işte böyle işlemelidir" demek istiyordu.

Metin Toker (Gazeteci-Yazar):

"Bu gerginlik sırasında iki arabulucu vardı. Biri CHP'li Vehbi Koç, biri DP'ye yakın Üzeyir Avunduk. Onlar kendi partileriyle İsmet Paşa arasında bir yumuşatma görevi yapıyorlardı."

Vehbi Koç (İşadamı):

"Fevkalade gergin ortam. Bu, sıradan hadiselerden dolayı İsmet Paşa da müteessir olmuştu. Bir gün beni Köşk'e çağırdı, köşk'te, 'Şu yazıyı oku,' dedi. Okudum yazıyı. 'Ne diyorsun?' 'Fevkalade iyi olur Paşam. Bu tansiyonu çok düşürür,' dedim."

Gerçekten de 12 Temmuz Beyannamesi radyoda yayınlanınca, tansiyon düştü. DP ferahladı. Bunalım atlattıyordu.

Metin Toker (Gazeteci-Yazar):

"O gece eğlenceli bir şey olmuştur. Beyanname radyoda okunduktan sonra gece Refik Koraltan Çankaya Köşkü'ne telefon eder. O kendine has heyecanlı edası ve sözleriyle nöbetçi yavere uzun uzun Beyanname'yi ve İsmet Paşa'yı metheder. İsmet Paşa'nın da muzipliği üstündedir. Yavere der ki, 'Sor bakalım bu beyanatını basına ve radyoda vermekte bir mahzur var mıdır?' 'Aman,'

der Koraltan, 'Beni mahvedersiniz.' "

Aslında korkması gereken biri varsa Koraltan değil, Başbakan Recep Peker'di. Çünkü İsmet Paşa'nın Beyanname'si daha çok sertlik yanlısı Peker'in bir eleştirisi gibiydi. CHP içindeki ılımlılardan oluşan 35'ler grubu Peker'in kellesini istiyorlardı. Nitekim kısa bir süre sonra Başbakan istifa etmek zorunda kaldı. Yerine ılımlılardan Hasan Saka getirildi. Ardından da İnönü yanına eşini, kızını, CHP'den Nihat Erim'i ve DP'den Nuri Özsan'ı alarak beyaz trenle bir yurt gezisine çıktı.

Demokrasinin balayı başlıyordu.

Özden Toker (İsmet İnönü'nün Kızı):

"Beyaz trende kompartımana büyük bir masa kurulmuştu. Baş köşede babam oturuyordu. Masanın etrafında da bütün yanındaki arkadaşları oturmuşlardı. Biz de sofradaydık. Babamın adetidir. Herkesle ilgilenir, sohbet etmek ister. Bilgi alır. Herkesin hatırını sordu. Başka özel konulara geçti. Nuri Bey de orada tabii... Benim karşımda oturuyordu Nuri Bey'e sıra geldi. O yabancı. O yüzden biraz rahatsız. Ne yapacağım bilemiyorum. Babama nasıl hitap edeceğini kestiremiyorum. 'Beyefendi' diyor, 'Paşa Hazretleri' diyor. Fakat bir türlü rahatlayamıyor. Babam ona çocuklarını sordu, tahsilini sordu. Hatta o sırada balık yeniyordu, balığını sevip sevmediğini sordu. Fakat Nuri Bey'den hep böyle kısa kısa cevaplar geliyor. Bir tuhafılık var. 'Herhalde mahcup, sıkılıyor' dedik. Derken başı eğildi eğildi ve masanın üzerine yattı. Adam bayıldı."

DP'li Nuri Özsan ilk kez Cumhurbaşkanı'nın sofrasında yemek yemenin heyecanıyla bayılıvermişti. O gezi boyunca İsmet Paşa herkesi şaşırttı. Sanki CHP Genel Başkanı İnönü gitmiş, tarafsız bir Cumhurbaşkanı gelmişti.

Özden Toker (İsmet İnönü'nün Kızı):

"Gittiğimiz bütün vilayetlerde bizi hem CHP'liler, hem DP'liler karşıladı. Ve babam her ikisine de aynı şekilde muamele eder, her ikisinin de Genel Merkezlerini ziyaret ederdi. Valilere de giderdik ve Valilere de bundan sonra her iki partiye karşı eşit muamele etmelerini ısrarla söylerdi. Kumandanlıklara giderdik. Onlara da aynı telkini yapardı."

İktidarla muhalefet arasındaki bu balayı havası bazılarını rahatsız etti. Demokrat Parti içinde bir grup, iktidara karşı sert bir çizgi izlenmesi gerektiği inancıyla hırçın bir muhalefet başlattılar. Bayar'ı uzlaşmacılıkla suçladılar. Bunun üzerine Bayar da İnönü gibi kendi partisindeki şahinleri tasfiye etti. İhraçlar ve istifalarla DP'nin Meclis Grubu tamamen bölündü. Ayrılanlar Mareşal Fevzi Çakmak önderliğinde Millet Partisi'nde toplandılar. Meclis'teki bölünme DP'yi sarstı ama yıkmadı. Çünkü tepedeki bölünme tabana yansımamış, DP örgütü partiye sadık kalmıştı.

Böylece CHP ve DP kendi bünyelerindeki sertlik yanlılarından arınmış oldular. İki parti ve iki lider; İnönü ve Bayar, bazen sertleşerek bazen bir bahar havası içinde, kol kola ülkeyi 50'lere sürüklüyorlardı.

50'lere...

Genç Türkiye'nin o en parlıtlı, en sancılı ve en fırtınalı 10 yılına...

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ZAFER

İnsanların olduğu gibi toplumların da tarihlerinde dönüm noktaları vardır. Bu dönüm noktaları bazen sessizce, kendiliğinden çalar kapıyı, bazen de korkunç bir gök gürlemesi gibi patlar.

1950 yılı Türkiye için işte böyle bir dönüm noktasıydı. 27 yıllık yorgun bir iktidara karşı içten içe kaynakayan bir toplumsal tepki, 1950 baharında patladı. Toplum, çeyrek yüzyıllık kabuğunu çatlattı. Hem de sokaklarda kan akıtarak değil, sandıklarda oy kullanarak. "Demirkırat" genel oyla şahlanmıştı. İşte bu yüzden 14 Mayıs 1950 seçimleri hep "Beyaz İhtilal" diye anıldı.

Nisan 1950

O bahar Türkiye ayaktaaydı. Yaklaşan değişimin ayak sesleri seçim meydanlarında çınladı. Kitleler, kıpır kıpırdı...

Seçimlere bir ay kala Ankara ve İstanbul'dan iki cenaze kalktı. İlki Recep Peker'inkiydi. İnönü'nün sert tabiatlı başbakanı, Hükümetten olduğu gibi, dünyadan da sessiz sedasız çekilip gidiyordu.

Ama ikinci cenaze hiç de o kadar mütevazı olmadı. Kurtuluş Savaşı kahramanı ve Millet Partisi Lideri Mareşal Fevzi Çakmak'ın cenazesinde olaylar çıktı. Çakmak, önemli isimdi. Ama iktidar başta, cenazeye önem vermedi... Hatta radyolar neşeli müzik yayınına devam ettiler. Birden halk sokaklara doluverdi. Cenaze töreni gösteri yürüyüşüne dönüştü, olaylar çıktı. Bu iki cenaze, iki partinin; CHP ve DP'nin kamuoyu yoklaması oldu adeta... Değişimin rüzgarı sert esmeye başlamıştı. Ama CHP'de bambaşka bir hava hakimdi. Erken bir zafer sarhoşluğu partililerin başını döndürüyordu.

Belki de CHP'yi yanıltan, seçim kampanyası oldu. İnönü'yü İstanbul Taksim'de on binler karşıladı. Vali Fahrettin Kerim Gökay kürsüye çıktı ve "İşte Paşam, İstanbul" dedi. Oysa bu kalabalık o gün İnönü'yü alkışlayıp üç gün sonra oyunu DP'ye verecekti.

İzmir daha da umut vericiydi. Coşku dolu kitleleri görünce İnönü keyiflenmiş ve yanındaki gazetecilerle şakalaşmaya başlamıştı.

Özden Toker (İsmet İnönü'nün Kızı):

"O seyahatte giderken durduğumuz yerlerde büyük tezahüratlar oluyordu. Gene kendisi çıkıp konuşuyordu. Çok heyecanlıydı. Birdenbire çok gençleşmişti. Yani mücadele ona yeni bir heyecan katmıştı. Çok mutlu görünüyordu. Gazetecilerle sohbet etmeye başladı. Hatta bir tanesine takıldı.

- 'Sen kaç yaşındasın?' dedi,

- '26, Paşam,' dedi.

- 'Aman dünkü çocuk, yani ben İzmir'i kurtardığım zaman doğmamıştın bile,' diye takıldı Ona... Ve aman dedi, "Siz bari beni hırpalamayın. Nasıl olsa patronlarınız benim canıma okuyorlar. Siz bari bunu yapmayın. Seçimin neticesi ne olursa olsun, kazanan ben olacağım. Kazansak da kaybetsek de zafer benim.' "

Miting meydanlarındaki bu hava İnönü'yü etkilemişti. Kasım Gülek, yurtdışından döndüğünde İnönü'yü son derece umutlu bulmuştu.

Kasım Gülek (CHP Genel Sekreteri):

"Şimdi söyle bakalım. Seçimler ne olacak?' Ben, 'Paşam bu seçimleri kaybedeceğiz.' 'Canım, Sen iki senedir yoksun. Memleketteki gelişmeleri takip etmedin. Kötümersin.' 'Benim görüşüm o.' Arkasından CHP Genel Merkezi'ne gittim. Orada genellikle Genel İdare Kurulu'nun toplandığı büyük salonda duvarda koca bir harita vardı. Üstünde asker usulü, kazanılacak, kaybedilecek yerler işaretlenmişti. Kırmızı ve mavile işaret edilmiş. O haritaya bakınca CHP büyük bir zafere gidiyor intibai ediniliyordu."

14 Mayıs 1950

O pazar, 8 milyon seçmen sandık başına gitti. Seçime katılım yüzde 89 oldu. Türk seçmeni ilk kez gizli oyla gerçekten serbest bir seçime katılıyordu. Kızılay'daki çadırın önünde kuyruklar oluştu. Liderler sandık başlarında gülümsediler. Sandıkların içinde CHP'nin ve hatta DP'nin de hiç beklemediği bir sürpriz yavaş yavaş şekilleniyordu.

Hava kararıp da sandıklar kapanınca bütün Türkiye meraklı bir bekleyişe girdi. Gazeteler alarm durumundaydı. Sonuçtan emin olan tek gazete Ulus Gazetesi'ydi.

Nihat Subaşı (Ulus Gazetesi Yazı İşleri Müdürü):

"Bütün Yazı İşleri, tam kadro çalışıyorduk. Foto Hilmi Şahenk karşıdaki odada ufak tefek çerezler almış, bir de rakı açmış bekliyor. Seçimin sonucunu kutlamaya hazırlanıyoruz. O zaman her sandık açılıp sayıldığında radyo derhal verirdi. Şu ilçenin şu köyünde şu kadar, şu parti kazandı diye. Hiç unutmam Anadolu'nun ortasında bir köyde CHP iki oy farkla kazanmış. Hemen Hilmi Şahenk kadehleri doldurdu ve ilk rakımızı içtik. Ve tabii son rakımızı da aynı zamanda..."

O gece CHP Genel Merkezi kapkaranlıktı. İlk gelen haberlerle iktidar partisi tam bir sessizliğe bürünmüştü. Lider kadroya Çankaya Köşkü'ndeki Yaver Odası'nda İnönü'nün seçim sofrasındaydı. 27 yıllık bir iktidarın çöktüğü geceyi İnönü'nün kızı Özden

Toker şöyle anlattı.

Özden Toker (İsmet İnönü'nün Kızı):

"Haberler gelmeye başladı. İlk gelen haberler tabii ufak köylerden gelen haberlerdi. CHP 30, DP 20. 'Eh iyi' deniliyordu. Biraz sonra tersi gelmeye başladı. CHP 20, DP 30. 'Allah, Allah' dediler, 'ne oluyor?' Bu, böyle bir müddet devam etti. Ondan sonra neticeler daha hızlı gelmeye başladı. Daha evvel tabii orada bulunanların hepsi kendi seçim bölgelerini arayıp neticeleri soruyorlardı. Valileri filan bulup cevap alabiliyorlardı. Bir müddet sonra onları bulamamaya başladılar. Ve sonuçlar da ters gelmeye başladı. Hep DP ilerde, Halk Partisi geride. Oradakilerin hepsinde bariz bir şaşkınlık oldu. 'Allah Allah, nasıl olur bu?' Babam odanın içinde dolaşmaya başladı. O öyle kararsız olduğu zaman dolaşmasını severdi. Diğerleri de telefon başında haber bekliyorlar. Bu arada Faik Ahmet Barutçu kalktı telefona gitti. Ve Trabzon'u aradı. Önce kimseyi bulamadı.

Sonunda birisini buldu konuştu. Ondan sonra geldi yanımıza, Adam şaşkın. 'Ama bir de burada bizim bildiklerimizi bilse, halimizi görse kim bilir daha ne kadar şaşırarak herhalde deli çıkacak adam...' dedi. Ve güzel bir kahkaha attı. O kahkahayı duyunca herkeste bir rahatlık oldu. Biz de durumu kabullenmiş olduk."

Çankaya Köşkü'nde artık iş espri konusu olurken asıl kahkahalar Kızılay'da Demokrat Parti Genel Merkezi'nde çınlıyordu. Partide müthiş bir coşku vardı. Sandıklardan oluşan her sonuçla bir sevinç dalgası esiyordu.

Cüneyt Arcayürek (Gazeteci-Yazar):

"Sabaha doğru Celal Bey geldi. Fuat Köprülü hep partideydi zaten... Bayar, 'Milletin iktidarı bize teveccüh ettiği anlaşılıyor,' gibi bir şeyler söyledi. Benim orada bir olay dikkatimi çekti. O günlerin çok önemli bir olayı olacaktı sonra. Ajans France Press muhabiri, Köprülü'ye dış politika konusunda bir soru sordu. Fuat Köprülü sanki bir Dışişleri Bakanı gibi uzun bir demeç verdi. Celal Bey fazla kalmadı. Steysin tipi bir cipi vardı. Ona bindi, gitti."

Partinin kurucu kadrosunun dördüncü ismiyse o gece Aydın'daydı. Adnan Menderes merak içinde radyo başında sonuç bekliyordu. Yanında bir grup partili arkadaşı vardı. Bunlardan biri de Şevki Hasırcı'ydı.

Aydın Menderes (Adnan Menderes'in Oğlu):

"Şevki Bey'in o geceyle ilgili anlattığı anı şu: 'Biz bir aradaydık. Seçim neticelerini takip ediyorduk. Gecenin bayağı ilerlemiş bir saatiydi. Artık şafak sökmek üzereydi. Postaneden bir memur geldi. Kapıyı çaldı. Ankara'dan genel merkezden Fuat Köprülü Adnan Bey'i arıyor. 'Türkiye'de önde gidiyoruz. İktidar olduk. Gözlerinizden öperim,' şeklinde bir not iletti. O ana kadar gergin bekleyen arkadaşlar bunu duyunca büyük bir neşe patlaması oldu. O zaman Adnan abi bizi susturdu. 'Çocuklar bir dakika. Koşun, gidin o memur arkadaşı bulun. Ne yapsın yapsın Fuat Köprülü'yü Ankara'da bulsun. İstanbul neticesini de öğrensin bize.' Bir arkadaşımız hemen memuru bulmaya koşarken bize döndü ve dedi ki: 'İktidar olduğumuz anlaşılıyor. Ama İstanbul'da seçimi kazanamadıysak İstanbul'suz bir iktidar, yarım iktidar bile sayılmaz. Onun için sabredin. Şu neticeyi bekleyelim.' Az sonra yine haber geldi. 'Köprülü gözlerinizden öpüyor. İstanbul'da da büyük farkla DP önde. Yani orada da seçim kazanıldı. Müsterih olun. Artık bir an önce Ankara'ya gelsin,' şeklinde..."

DP rahatlamıştı. Şimdi CHP'nin sancılı saatleri başlıyordu. Yenilgi hiç beklenmedik ve alışılmadık bir şeydi. Kamuoyuna ne mesaj verilecekti? Yenilgi kabul edilecek miydi? Bu zorlu görev CHP'nin yayın organı Ulus Gazetesi'ne düşüyordu. Oysa aynı şaşkınlık orada da yaşanıyordu.

Nihat Subaşı (Ulus Gazetesi Yazı İşleri Müdürü):

"Eh, biz iktidar değiştirmeye alışkın gazeteciler değildik. Nasıl hareket edeceğiz? Partinin görüşü ne olacak? Bütün Yazı İşleri Müdürleri birbirimize bakıyorduk. Ne haber vereceğiz? Nasıl vereceğiz? Hatta nasıl başlık atacağız? Bütün evleri arıyoruz, CHP Milletvekillerinin hiçbirisi cevap vermiyor. Çünkü DP ezici çoğunlukla iktidarı almıştı. Nihayet gazeteyi basma zamanı geldi. Aklimıza rahmetli Nurettin Artan geldi. Aynı zamanda yazarımızdı. 'Bir de ona danışalım,' dedik. Danıştık ve o gecenin manşetini Nurettin Artan attı: CHP İktidarı Devrediyor..."

Bir dönem değil, bir tarih kapanmıştı. Atatürk'ün partisi, 27 yılın iktidarı CHP tam bir hezimete uğramıştı. DP'nin oyları yüzde 53'ü aşmış, CHP ise yüzde 40'ı bile bulamamıştı. Bu oranlar çoğunluk sistemiyle Parlamento'ya yansıdığına hezimet daha da büyüyordu: CHP'nin 69 Milletvekiline karşılık, DP'nin tam 408 Milletvekili vardı.

O gece Çankaya Köşkü'nde İsmet Paşa'nın sofrasında oturan Bakanların ve parti yöneticilerinin tümü seçimi kaybetmişti. Koca Kabineden bir tek Başbakan, Meclis'e yeniden girebilecekti. İktidar şok olmuştu.

İsmet Paşa... Atatürk'ün silah arkadaşı, Milli Mücadele kahramanı, Milli Şef İsmet Paşa kendi kurduğu sandıkla devrilmişti. Gece yarısından sonra DP'de zafer sevinciyle karışık bir endişe hakim olmaya başladı: acaba Çankaya Köşkü'nde neler oluyordu? Milli Şef, iktidarı bırakacak mıydı?

Özden Toker (İsmet İnönü'nün Kızı):

"Babam geldi, annemin yanına oturdu. Ve anneme 'Hanımefendi evimize ne kadar zamanda taşınabiliriz?' Annem de 'Hemen iki günde taşınırım Paşam.' Sonra gene bir düşündü, 'Arabamız olmayacak Hanımefendi.' 'Ziyarı yok,' dedi annem, 'Otobüse binerim.' Sonra gene bir dolaştıktan sonra geldi, 'Ensülinimi kim yapacak?' diye sordu. 'Ben yaparım Paşam' dedi ona da. O sırada Ömer abim geldi. Ona neticeleri söyledik. O da 'Artık beklemekte yarar yok. Ben gidip yatayım' dedi. Yukarı çıktı. Yukarıdan, Amerika'daki Erdal Abim'e bir telgraf çekmiş. 'Çoğunluğu kaybettik' diye. Ve ertesi gün de Erdal'dan cevabı geldi 'Sağlık olsun...'"

Köşk'teki bu hava şehre yansımada. Ancak son derece rahatsız edici bir haber bomba gibi patladı: Komutanlar İnönü'yle görüşüyorlardı.

Orhan Birgit, o gece İstanbul'da Ulus Gazetesi bürosundaydı.

Orhan Birgit (Gazeteci):

"Gecenin ilerlemiş bir saatiydi. Telefon çaldı, açtım. Santral, 1. Ordu Komutanı Org. Noyan'ın Parti Müfettişi Sadi Irmak'ı aradığını söyledi. Org. Noyan, Irmak'a 'eğer Cumhurbaşkanı Hazretleri yeşil ışık yakarsa, seçimlere komünistlerin hile karıştırdığı varsayımıyla müdahale edebileceklerini ve Milli Şef'in emirlerini beklediklerini' söyledi. Mesajı Ankara'ya ilettik. Bana bir asır gibi gelen bir süreden sonra Cumhurbaşkanı Başyaveri aradı. Paşa'nın mesajı şöyleydi: 'Milli irade nasıl tecelli etmişse, buna başta kendisi olmak üzere bütün devlet birimlerinin saygı göstermesi gerektiğinin bir defa daha bilinmesini istiyorum...' "

İnönü sağduyusunu kullanmış ve Ordu'yu durdurmuştu. Müdahalenin ne getireceğini kimse tahmin edemezdi. Bir karşı darbe ihtimali de söz konusuydu. Çünkü Ordu içinde DP'nin de çok taraftarı vardı. Bu, asker ailelerinin verdikleri oylardan anlaşılıyordu. Hatta bazı subayların iktidarı devretmezse İsmet Paşa'ya karşı bir darbe hazırlığı içinde olduklarından da söz ediliyordu. Bu genç subaylardan biri de Seyfi Kurtbek'ti ve seçim gecesi DP Genel Merkezi'ndeydi. Ordu üst yönetiminin İnönü'yle görüşmesi onu da çok şaşırtmıştı.

Seyfi Kurtbek (DP Milletvekili):

"O sırada ben, bu haberi alınca Bayar'la konuştum. Dedi ki, 'Kumandanlar Askeri Şura'yı toplamış, oradan da Köşk'e gitmişler.' Ve onun üzerine 'Genelkurmay Başkanı'yla görüşeyim,' dedi. Genelkurmay Başkanı'na telefon etti. O da, 'Ben onları vazife için toplamıştım, şimdi hepsi yerlerine hareket ettiler,' dedi."

O gece Ordu Komutanları kışlarına geri döndüler ama Demokrat Parti, bu olayı hiç unutmadı. Askeri müdahale sözü, daha iktidarı almadan DP'nin önüne çıkmıştı. Asker müdahalesi olasılığı o gecedan itibaren 10 yıl boyunca iktidarın zihnine kazınacak ve 10 yılın sonunda bir başka Mayıs sabahı korkulan şey, başa gelecekti.

16 Mayıs 1950, Çankaya

Çankaya Köşkü'nde hummalı bir faaliyet vardı. Köşk'ün 12 yıllık sakini, eşyalarını topluyordu. Bu, İnönü'nün en büyük yenilgisi ve en büyük zaferiydi. Artık Cumhurbaşkanı değildi. Kendi kurduğu çok partili rejimde, payına muhalefet liderliği düşmüştü.

Değişen, sadece bir ünvan değildi. Değişen tüm bir rejimdi.

Kasım Gülek (CHP Genel Sekreteri):

"Ertesi gün ben gene Çankaya'da İsmet Paşa'yı ziyarete gittim. İsmet Paşa tabii, gayet temkinli, ama müteessirdi. Elimden tuttu oturttu yanına, 'Senin tahminin çıktı.' 'Paşam üzülmeylem' dedim, 'gene kazanırsınız. Ve bu, bizim için büyük şeref olur.' Hoşuna gitti bu sözler."

O sabah gelen bir başka ziyaretçiye Celal Bayar'dı. Yıllar önce Atatürk'ün Başbakanlığını İnönü'den devralan Bayar, bu kez de Cumhurbaşkanlığı'nı devralıyordu. Bir kez daha aynı çark dönmüş ve Bayar öne çıkınca İnönü'ye geri çekilmek düşmüştü.

İsmet Paşa iktidarı hemen DP'ye bırakmayı önerdi. Bayar biraz süre istedi. Henüz Milletvekillerini bile tanıımıyordu. Mevcut Kabinenin bir müddet daha görev yapmasında anlaşılardı.

Özden Toker (İsmet İnönü'nün Kızı):

"Köşk'ün ucunda lambri bir oda vardı. Orada konuştular. Babam çıktıktan sonra ben annemle beraber dışarıdaydım. Bize geldi. Düşünceli, fakat sakindi. 'Keşke, 10 yaş daha genç olsaydım.' "

İnönü 66 yaşındaydı ve artık Milli Şef değildi. Tek parti rejimi tarihe karışmıştı. Sessiz milyonlar ilk kez tarih sahnesine çıkmışlar ve 'biz de varız' demişlerdi. İlk kez milli irade konuşmuştu. Demokrasi, dar bir sokaktan geniş bir caddeye açılmış oldu. Bunun şerefi, DP'ye olduğu kadar CHP'ye de aitti.

Bayar ilk demecinde 'devri sabık yaratmayacaklarını' söyledi. Yani geçmiş, geçmişte kalacak, eski yaralar deşilmeyecekti. Şimdi yurdun dört bir yanından Ankara'ya akan yepyeni bir kadroyla Türk siyasi tarihinde yeni bir sayfa açılıyordu.

Şimdi Demirkırat'ın hükümlerlik çağı başlıyordu.

20 Mayıs 1950, TBMM

O gün Meclis görülmeye değerdi. Anadolu'nun her yerinden Milletvekilleri, beyaz bir ihtilalin kahramanları gibi DP Grubu'nu doldurmuşlardı. CHP'nin o gösterişli bürokratlarına alışmış Meclis koridorları, bu kez hiç alışılmadık, yepyeni yüzlerle, yeni insanlarla tanışlıyordu.

Hayrettin Erkmen (DP Milletvekili):

"Meclis içinde kimseyi tanıımıyordum ama bir albüm var, bakıyoruz, söylendiği gibi bunlar, Haso'lar Memo'lar değil. Bakıyoruz, hekimler, mühendisler, avukatlar, yüksek derecede emekli memurlar, hepsi belli seviyede insanlar. Bunları Haso'lar, Memo'lar

diye takdim edenler vardı CHP saflarında...”

Cüneyt Arcayürek (Gazeteci-Yazar):

“Kimse kimseyi tanımıyor. Kazanıp gelen DP Milletvekilleri gazetecileri sarılıp öpüyordu. Niye biliyor musun? Tebrik ediyorlardı. Milletvekili sanıyor, tanımıyor ki birbirini adam. Kimse kimseyi tanımıyor. Öyle bir curcuna...”

Metin Toker (Gazeteci-Yazar):

“Bir kısmı ilk defa geliyorlar Ankara’ya ve Meclis’in çatısı altına. Usülleri bilmiyorlar. Heyecanlılar. Çoğu taşra avukatıydı. O zamanlar çok kıymetli bilinen, atfedilen o kalantor, Atatürk Mebusu, İnönü Mebusu’nun yerine Ankara’ya taşralının kendisi gelmiş. Bunlar pek yol yordam da bilmiyorlardı...”

Mesela meşhur bir hikaye vardır. O zaman Ankara’nın en meşhur lokantası Karpiç’ti. Karşısında da Park Palas Oteli var ki en iyi otellerden biriydi. Otelden Mebus’un biri çıkmış pijama ve terlikle. Karpiç’e gelmiş, lokantaya... Karpiç’ten güç çevirmişler adamı.”

Demokrat Parti Meclis Grubu o gün ilk toplantı öncesi kulisteydi. İşte ezici bir çoğunlukla iktidardaydılar. Şimdi çok önemli bir aşamaya gelinmişti. Bu iktidarın ipleri kimin elinde olacaktı? Köşk’e kim çıkacak, Başbakan kim olacaktı?

Demirkırat’ı 1950’ye getiren isim Celal Bayar’dı. CHP içinde muhalefet bayrağını ilk o yükseltmiş, DP hareketinin öncülüğünü de o yapmıştı. O halde Başbakanlık Bayar’ın hakkıydı. Kulislerde yeni Milletvekillerinin kulağına fısıldanan buydu.

Esat Budakoğlu (DP Milletvekili):

“Deniliyor ki Bayar, Demokrat Parti’nin 1950’ye kadar Genel Başkanıydı. Parti’yi 1950’ye kadar intikal ettirmişti. Yükün çoğu kendi sırtındaydı. Halka karşı parti lideri olarak birtakım taahhütleri vardı. Bunları Hükümet Başkanı olarak uygulasin, icra etsin. Halka hizmet imkanını ancak Hükümet Başkanı olarak bulabilir.”

Rıfkı Salim Burçak (DP Milletvekili):

“Ben kendi hesabıma partinin dört kurucusu içinde Prof. Fuat Köprülü’nün Hükümeti teşkile memur edileceğini düşünüyordum. İlim çevrelerinde milletlerarası bir ünü vardı. İktidara gelen bir yeni partinin başkanlığına onu layık görüyordum.”

Milletvekilleri eski Meclis’in koridorlarında kulis yapılarlarken üst katta bir komisyon odasında iktidar kağıda dökülüyordu. Adnan Menderes ve Fuat Köprülü kafa kafaya vermiş, muhtemel görev dağılımı üzerinde çalışılıyordu. Listenin en başında Cumhurbaşkanı Celal Bayar yazılıyordu. Bayar’a İnönü’nün koltuğu layık görülmişti. Liste henüz uzamamıştı. Tam o sırada kapı açıldı ve içeriye Bayar girdi.

Mükerrem Sarol (DP Milletvekili):

“Bayar giriyor içeriye. ‘Ne yapıyorsunuz?’ diyor. ‘Hükümet kuruyoruz efendim,’ diyorlar. ‘Nasıl kuruyorsunuz?’ ‘İşte basbayağı Hükümet kuruyoruz.’ ‘Eh, kimi yapıyorsunuz Hükümet Başkanı?’ Adnan Bey bu sefer söz alıyor, ‘Hükümet Başkanı Fuat Köprülü oluyor. Ben de onun yardımcısı oluyorum’ diyor. ‘Eh, Hariciye Vekili kim oluyor?’ diye soruyor Bayar. ‘Daha oraya kadar gelmedik,’ diyor Adnan Bey. Bayar, ‘Peki, Allah muvaffakiyet versin, basarılar dilerim,’ diyor ve çıkıp gidiyor.”

Nihayet grup toplandı. Grup Başkanı koltuğuna Celal Bayar oturdu. Yoklamayı yaptı. Sırada partinin Cumhurbaşkanı adayının belirlenmesi vardı. Tüm DP Milletvekilleri nefeslerini tutmuş Çankaya’ya gidecek ismin ortaya çıkmasını bekliyorlardı. Tam o sırada Bayar’ın önüne bir kağıt uzatıldı. Bu, Menderes’e yakınlığıyla bilinen Mükerrem Sarol ve arkadaşlarının bir önergesiydi. Sarol o anı dün gibi hatırlıyor.

Mükerrem Sarol (DP Milletvekili):

“Okuttu. Ben diyorum ki ‘Cumhurbaşkanlığı adaylığına İstanbul Mebusu Celal Bayar’ın aday gösterilmesini arz ve talep ederim.’ Parmaklar kalktı. Bu kalkan parmakları görünce Bayar dedi ki, ‘Arkadaşlar, bu naçiz tavrı benim şahsımı ilgilendirdiği için müzakere açmayacağım. Düşüncelerinizi reylerinizle ifade edersiniz.’ ”

Hayrettin Erkmén (DP Milletvekili):

“Tahrir oylandı. İsimler itibarıyla oylar verildi. Biz, Bayar’a vermedik. Bize göre Bayar Hükümet Reisi olmalıydı. Çünkü en çok tanınmış, en tecrübeli politikacı olduğu için, partinin de Başkanı olduğu için, onu kendimize göre oraya layık görüyorduk. Kimimiz Köprülü’ye verdik. Ayrı ayrı herkes bir taraflara verdi.”

Ama 34 kişi dışında tüm grup Bayar demişti. Müthiş bir alkış tufanı Meclis’in duvarlarında cınladı. Bayar, DP’nin Cumhurbaşkanı adayıydı. Birinci adam Köşk’te temsili bir göreve gittiğine göre şimdi ikinci adam, yani Demirkırat’ı sürecek yeni bir süvari aranmalıydı.

Menderes, yaşamındaki en önemli dönemeçlerden birini de o gün yaşadı. Gruptan sonra Bayar’a gitti. Odaya girince tebrik faslından sonra her zamanki utangaç haliyle konuya girdi:

“Size Başvekalet için hocamızı önermeye geldim,” dedi.

Hocamız dediği Profesör Fuat Köprülü’yü.

Bayar karşısındaki mahcup genç adama gülümsedi, "Hayır, Adnan Bey Başvekilim siz olacaksınız."

Aydın Menderes (Adnan Menderes'in Oğlu):

"Bu, doğrudan doğruya Bayar'ın fikridir. Bayar'ın kararıdır. Ve zannediyorum Bayar adeta kendisini o partinin babası gibi hissederek, öyle bir sorumluluk duygusu içinde 'Acaba bundan sonra kim devam ettirir?' diye bakmış. Yeni bir dönem başlıyor. Her şeyden önce yeni bir isim lazım. Çok fazla göze batmış bir siyasal geçmişi olmaması lazım. Ayrıca geniş kitlelerle kolay iletişim kurabilecek, derleyici toparlayıcı bütünleştirici bir insan olması lazım. Zannediyorum ki Bayar'ın 44.5 yıllık gözlemleri neticesinde bir anda bakışları rahmetli babam üzerinde toplanıyor."

Artık roller paylaşılmıştı. Bayar, İnönü'nün partili Cumhurbaşkanı hüviyetinin yarattığı tepkiyi bildiğinden, zorunlu olmadığı halde DP Genel Başkanlığı'ndan da istifa etti ve bu koltuğu da Menderes'e bıraktı.

İktidar bayrağını ve kıratın dizginlerini o gün, orada teslim aldı Menderes... 50 yaşındaydı. 20 yıldır geri planda, ismini yıpratmadan beklemiş, bu arada öğrenmiş, koşulların olgunlaşmasını beklemişti. İşte şimdi koşullar, onu siyaset sahnesinin en önüne itiyordu. Bayar'ın yanından ayrılırken artık o, bir numaraydı.

Başbakan, Adnan Menderes'ti.

22 Mayıs 1950, Başbakanlık

O gün İnönü, 27 yıllık CHP Hükümeti'ni son kez topladı. Kendisinin de Cumhurbaşkanlığı'nda son günüydü. Çankaya'yı boşaltmak zorundaydı, çünkü o dönemde her seçimden sonra gelen Meclis, yeniden Cumhurbaşkanı seçiyordu. CHP, çoğunluğu kaybetmişti. İnönü, partisinin başında muhalefet sıralarına yerleşecekti.

Başbakanı dışında tüm üyeleri, seçimi kaybetmiş bir Kabine son toplantısındaydı.

Gündemde hüznün vardı.

Metin Toker (Gazeteci-Yazar):

"İsmet Paşa bunlara teker teker ne yapacaklarını sordu. Bir kısmı doktordu. Mesela Kemal Satır. O, 'Adana'ya gidip, muayenehane açacağını' söyledi. Avukatlar vardı. Onlar Baro'ya kayıtlıydılar. 'Tekrar avukatlık bürolarımızı açacağız,' dediler. Maliye Bakanı İsmail Rüştü Aksal Mülkiye mezunuydu. Avukatlık yapabilmesi için Hukuk Fakültesini bitirmesi ve bir müddet avukatlık stajı yapması lazımdı. Hayatını öyle kazanabilecekti.

Bunlar konuşulduktan sonra İsmet Paşa hepsine veda etti. Yeni hayatlarında başarılar diledi. Çıktı. Biraz sonra, yani çıkarken tekrar geri döndü ve:

'Çocuklar, hepinizle iftihar ediyorum.'

Cüneyt Arcayürek (Gazeteci-Yazar):

"Maliye Bakanı İsmail Rüştü Aksal kıpkırmızı, dokunsan ağlayacak haldeydi. Bu, gözümün önünden hiç gitmez benim... İnönü gayet durağan bir çehre ile çıktı. Arabasına bindi. Burada çok önemli bir gözlemimi söyleyeyim mi: İnönü'nün arabası kalktı, ama ne önünde, ne arkasında Cumhurbaşkanlığı'ndayken refakat eden motosikletli polisler vardı."

İnönü, doğrudan Pembe Köşk'e gitti. Kapıda, Amerika'da fizik okuyan oğlu Erdal'ın mektubunu verdiler. Hemen oturdu ve şu cevabı yazdı:

Sevgili Erdalım,

Evimize taşındık. İçinden hiç çıkmamış gibi bir rahatlık içindeyim. Bu mektubumu eski kütüphanemden yazıyorum. Annen bir haftadır taşınma için pek çok çalıştı. Yorgun olduğunu görüyorum.

Seçimi fena nispette kaybettik. Niçin kaybettik? İnsaflı, insafsız binbir sebebi var. Fakat en başta geleni değişiklik arzusudur. Bu da milletlerin hem masum, hem tabii bir arzularındır. En sıkıntılı zaman, kaybolmuş bir seçimden sonra geçen bir haftadır. Şimdi bu bitti. Bu seçim, memlekette yeni bir hayat tarzı kurmak için giriştiğimiz teşebbüste ne kadar ciddi ve samimi olduğumuzu ispat etmiştir. Memleket için, hepimiz için şeref olmuştur. Hep iyiyiz. Gözlerinden öperiz, canım Erdalım...

22 Mayıs 1950, TBMM

O gün öğleden sonra Meclis, tarihi günlerinden birini yaşadı.

Bayar'ın seçim kampanyası boyunca kullandığı ünlü 2536 Ankara plakalı jip, yeni Cumhurbaşkanı ve Başbakan'ı getirdi.

Önce Meclis Başkanlığı'na bu görevi 10 yıl sürdürecektir Refik Koraltan seçildi. Ardından da DP'lilerin gülümseyerek verdikleri oylarla Celal Bayar Türkiye'nin 3. Cumhurbaşkanı oldu. İlk kez bir sivil şahsiyet Cumhuriyet'in başına geçiyordu. Az sonra Bayar yepyeni frağı içinde salona girdi. İşte yıllardır düşlediği yere gelmişti. Az sonra en büyük siyasi rakibinin, İnönü'nün koltuğuna oturacak ve kuruluşunda rol aldığı Türkiye Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı olacaktır.

Ama salona girdiği anda tuhaf bir şey oldu. DP'den kimse ayağa kalkmadı.

Çünkü 1946'da İnönü seçilip de salona girdiğinde DP'liler, 'Meclis kimsenin önünde ayağa kalkmaz' diye sıralarında oturmuşlar, sadece CHP'liler liderlerini ayakta karşılamışlardı. Şimdi işler tersine dönmüştü.

Metin Toker (Gazeteci-Yazar):

"Demokrat Partililer bağlamışlardı ya kendilerini 'Kimsenin önünde ayağa kalkılmaz' diye... Onu uyguladılar. Oturdular ve müthiş alkış yaptılar. Ona mukabil Cumhuriyet Halk Partililer ayağa kalktılar ve hiç alkışlamadılar."

Nihayet ilk Menderes Kabinesi de orada açıklandı. Aslında bütün DP Milletvekilleri heyecanla bunu bekliyorlardı. Tırnaklarıyla kazarak elde ettikleri iktidar şimdi Bakanların avuçlarına teslim edilecekti.

Ancak 14 üyeden oluşan Bakanlar Kurulu ilk bakışta bir şöretler Kabinesi izlenimi veriyordu. Fuat Köprülü Dışişleri Bakanı, Polatkan, Çalışma Bakanı olmuştu. Menderes belki de CHP geleneğinin etkisiyle şöretsiz ama vefakar partililerden çok, şöretli ama verimsiz bürokratları seçmişti. Elbette bu, ilk günden DP'de büyük tepki yarattı.

Mükerrem Sarol (DP Milletvekili):

"Demokrat Parti'den hiç kimse yok. Ne Samet, ne Sıtkı Yırcalı, ne ben, ne Doktor Hayri Üstündağ. Hiçbirimiz. Büyük Kabine sevdasına kapılıyorlar. Abdülhamid'e yedi kere sadrazamlık yapmış adamı İttihat Terakki sadrazam yapıyor. Olur mu, olmaz. Ben sokaktan gelirken 'Sokaktan geldin, yaramazsın' demiyorsun. Beni, partinin programını, tüzüğünü, fikrini ilan etmekte, vatandaşlara telkin ettirmekte kullanıyorsun. En önemli görevlerde, Müfettişliklerde, Reisliklerde kullanıyorsun, sonra uydurma bir vekilliği bana veriyorsun. Olur mu? Olmaz."

Nitekim olmadı da... Şöretler Kabinesi çok kısa bir süre sonra çökecek ve iktidara kadar DP'nin yükünü taşıyanlar, hak ettikleri koltuklara kısa bir süre sonra kavuşacaklardı.

Bayar o gün Meclis'ten çıkarken kendisini artık steysin cip değil makam arabası bekliyordu. İlk iş olarak polis motosikletlerinin kendisine eşlik etmesini yasakladı. Milli Şef dönemini hatırlatacak hiçbir şey istemiyordu.

Cüneyt Arcayürek (Gazeteci-Yazar):

"Karşıda Ankara Palas var biliyorsunuz. Orada halk toplanmış, alkışlıyor. Ben gittim kapının önüne Bayar'a bakıyorum. Bayar çıktı, frakları giymiş. Bir durdu. Karşıya baktı. Bir derin nefes aldı. Yani, nereden nereye... Film şeridi gibi o eski günler, Atatürk'ü, Atatürk'ten sonra İnönü, Başbakanlıktan affedilmesi filan, o hikayeler geçti mi?... Derin bir iç çekti ve arabaya bindi."

23 Mayıs 1950, Ankara

Başbakanlık'ta bir gün önce seçilememiş CHP'li Bakanların oturduğu koltuklara DP Kabinesi yerleşti. İnönü'nün koltuğundaysa Bayar oturuyordu.

Bayar, o akşam Pembe Köşk'te selefini ziyaret etti. Dört yıl önce Çankaya'da başbaşa görüştüklerinde İnönü Cumhurbaşkanı, Bayar yeni bir partinin Genel Başkanıydı. Şimdiyse Bayar, Cumhurbaşkanı olarak, yeniden partisinin başına dönen İnönü'ye konuk geliyordu.

Baha Akşit (DP Milletvekili):

"Bayar bana nakletmişti: 'Sayın İnönü'yü eski Cumhurbaşkanı sıfatıyla ziyaret ettim. Evinde yaptığım ziyarette kendisinden bazı şeyleri sordum. Dedim ki, Cumhurbaşkanlığı makamını aldık. Ama bunun dışında bana tevdi edeceğiniz devletin önemli meseleleri hakkında sizden bilgi almak istiyorum.' Sayın İnönü de 'Siz zaten meselelerin hepsini biliyorsunuz.' Türkiye'nin dış politikası hakkında bir hülasa yaptı. Sonradan kendisine şunu sordum: 'Sayın Paşam, NATO'ya neden girmediniz? Girmek istemediniz mi?' Biraz alındı. Bana cevap olarak dedi ki, 'Celal Efendi, aldılar da girmedik mi?' "

Sade ve gözlerden uzak bir devir teslim töreniydi. Pembe Köşk'ün tarihi duvarları nice devlet sırlarını dinledi. Bunların hiçbiri o duvarların dışına sızmadı.

29 Mayıs 1950, TBMM

DP dönemi fiilen Menderes'in Hükümet programını heyecan içinde okuduğu gün başladı. Programın ilk bölümü 27 yıllık tek parti rejiminin eleştirisine ayrılmıştı. İkinci bölümdeyse vaatler vardı: özgürlük ve refah...

O programdan bugüne kadar en çok bir cümle hatırdı kaldı: "Millete mal olmuş inkılaplar mahfuz tutulacaktır" cümlesi... Yani DP halkın benimsediği reformlara dokunmayacaktı. Ya henüz benimsenemeyenler? Ülkenin önemli değişimlere gebe olduğunu CHP Grubu ilk kez o gün, bu cümleden anladı.

Programın görüşmeleri sonunda muhalefete son söz hakkı tanınmayınca CHP'liler Meclis'i terk ettiler. Böylece yeni dönemin ilk toplantısında ilk gerginlik yaşanmış oldu.

5 Haziran 1950, Başbakanlık

Menderes kolları sıvamıştı. Başbakanlıktaki makamı, tebrik için gelenlerle dolup taşıyordu. O Pazartesi de ziyaretçiler sabahtan itibaren kuyruk olmuşlardı. Herkes sırasını beklerken içeri bir Albay girdi ve Özel Kalem Müdürü'ne acilen Başbakan'la görüşmek istediğini söyledi. Albay hemen içeri alındı. Bir süre sonra görüşme bekleyenlere 'Başbakan'ın o günkü bütün randevularını iptal

ettiği' söylendi. Menderes daha sonra telaşla çıkıp doğruca Köşk'e gitti. Bazı Bakanlar ve Milletvekilleri de çağrıldı. Başbakan orada albayın getirdiği haberi açıkladı:

"Ordu üst yönetimi iktidara karşı bir darbe hazırlığı içindeydi."

İşte Ordu meselesi ilk geceden sonra ilk ayın sonunda yeniden karşılıklıydı. Çankaya zirvesinde, alınabilecek önlemler konuşuldu. Bütün basın meraklıydı. Ancak ilk haberi almak, gencecik bir gazeteciye kısmet oldu:

Cüneyt Arcayürek (Gazeteci-Yazar):

"Hiç unutmam, girdim. Büyükçe bir odadır. Böyle bir salon gibi. Hemen solda bir yuvarlak masa, orada koltuklar var. Adnan Bey de orada oturuyor. 'Gel bakalım, otur. Ne istiyorsun?' 'Haber efendim,' dedim. Kendine özgü gülüşüyle kıkır kıkır güldü. 'Peki, yaz, Bugün falan, filan yerde muhtar seçimlerinin sonucu alındı.' 'Efendim, Bunu Anadolu Ajansı veriyor. Bu, haber değil ki' dedim, güldü yine. 'Peki yaz. Genelkurmay Başkanı'nı ve Kuvvet Komutanlarını görevden aldım. Şunları şunları tayin ettim,' dedi."

Böylece Demokrat Parti iktidarı işe Silahlı Kuvvetler'in yönetim kademesini tasfiye ederek başladı. Ordu'nun gövdesinden kuşkuları yoktu. Şimdi komuta kademesi de değiştirilince DP rahat uyku uyuyabileceğini düşünüyordu.

Kimi askerler arasında İsmet Paşa sempatisi ne kadar güçlü olursa olsun, Ordu da genelinde ülkedeki siyasal iktidar değişikliğinden memnun görünüyordu.

Ancak bir hafta içinde işler değişti. Menderes'in aldığı ilk kararlar tüm dengeler altüst oldu. Ordu irkildi. Bayar kararsızlandı.

Menderes istifaya kadar gitti.

Kararın konusu; ezandı...

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İKTİDAR

1950 baharı Türkiye’de çok partili rejimin de baharı oldu.

Yeni bir 10 yıl, yeni bir rejim, yeni bir iktidar. Demokrasinin ilk sınavı başlıyordu.

Tek parti döneminin Milli Şef’i Pembe Köşk’üne dönmüştü. Muhalefetin adresi belliydi artık.

İktidara gelince. İktidar ilk günden üçlü bir sacayağı tarafından paylaşılmıştı: Meclis’te DP Grubu. Köşk’te Celal Bayar ve Başbakanlık’ta Adnan Menderes...

10 yıl boyunca bu üçlü arasında içten içe bir iktidar mücadelesi sürecekti ve ikisinin birleşmesi her zaman için üçüncüsünün aleyhine olacaktı.

Demokrat Parti Meclis Grubu 10 yıl boyunca daima kaynayan bir kazan oldu.

Grup, halkın sesiydi. Anadolu’nun nabzını tutuyordu. Her bir Milletvekili taşrada çetin bir mücadelenin sonunda Meclis’e gelmişti. Zaferin adsız kahramanları onlardı. Sabırsızdılar. Her toplantıda Hükümeti sınava çekecek, her krizde isyan edecek, her isyanda kelleler isteyecek ve düşüreceklerdi.

Sacayağının ikinci ismi Celal Bayar’dı. Bayar, Cumhuriyet’e o güne kadar hükmetmiş Milli Mücadele kahramanları kuşağının DP’deki temsilcisiydi. İsmet Paşa’nın ezeli rakibiydi ve onu çok iyi tanıyordu. Belli dengeleri gözeterek partisini başarıyla 1950’ye getirmiş ve iktidar yapmıştı. Şimdi İnönü’nün koltuğunda kendisi oturuyordu. Bunca mücadeleden gelmiş bir isim, temsili bir görevle yetinemezdi. DP bastonu, Cumhurbaşkanı’nın Hükümet üzerindeki gölgesiydi adeta... Bayar, “Tokmak benim elimde” diyordu sanki...

Ama davul Adnan Menderes’in boynundaydı.

İktidardaki Menderes artık o CHP Grubu’nun en arka sıralarında oturan ürkek Milletvekili değildi. Toplumla birlikte o da kabuğunu çatlatmıştı. Artık elindeki gücün ve halkta yarattığı sevginin farkındaydı. Kitleler onda ilk kez halkla kucaklaşan bir Başbakan gördüler. Güç merkezi, Çankaya’dan Ulus’a, Başbakanlığa kayıyordu. İktidarın ve Demirkırat’ın ipleri artık 51 yaşında yeni bir süvarinin elindeydi. Söz, artık Menderes’indi.

23 Mayıs 1950, Başbakanlık

Birinci Menderes Hükümeti’nin ilk toplantısına Celal Bayar başkanlık etti. Bayar “Ben buradayım” demek istiyordu.

Artık kolları sıvamanın zamanıydı. İktidarın arkasında benzeri görülmemiş bir koalisyon vardı: işçiler, köylüler, basın, aydınlar, hatta askerler...

Bu koalisyonu bir araya getiren şey, tek partili rejim bıkkınlığıydı, değişiklik isteğiydi. Şimdi istenen değişiklik gerçekleşmişti. Acaba DP iktidarı işbaşındayken de bu koalisyonun desteğini koruyabilecek miydi?

Bu sorunun cevabı çabuk geldi. Çünkü daha ilk icraatta koalisyon çatladı. DP’nin ilk el attığı yer camiler oldu.

*Tanrı uludur Tanrı uludur
Şüphesiz bilirim, bildiririm
Tanrı’dan başka yoktur tapacak
Tanrı’nın elçisidir Muhammed
Haydin namaza Haydin felaha*

1950 yılı Haziran’ına kadar Türkiye’de müminler bu sesle namaza çağırılırlardı. Atatürk 1932’de çıkardığı bir kanunla ezanın, Türkçe’den başka bir dille okunmasını yasaklamıştı. Bu kanun yıllardır aşırı dinci kesim içinde rahatsızlık yaratıyordu. Seçim kampanyası boyunca DP liderlerinin en çok karşılaştıkları taleplerden biri ezanda Arapça’ya dönülmesiydi.

Metin Toker (Gazeteci-Yazar):

“Bunlara kendilerine göre cevap verirlerdi. Celal Bayar sesini çıkarmaz, kaşını kaldırır, ne evet, ne hayır derdi. Adnan Menderes daha politiktir. ‘İktidara geldiğimiz zaman bu işleri halledeceğiz. Her şeyi yerli yerine oturtacağız’, derdi. Hiçbiri ‘Hayır Arapça’ya çevrilmesine karşıyız’ demezdi. Bu tür tabu konularda, yasak konularda sessiz kalmayı tercih ediyorlardı.”

Bu sessizlik iktidara geçince bozuldu. DP, tabuların üstüne gitmeye başladı. Türkçe ezan mecburiyeti kaldırıldı. Ezan artık Arapça da okunabilecekti. Üstelik bu girişim bazı CHP’lilerce de desteklendi. Ve bir Cuma günü yasa Meclis’ten geçti.

Bu karar birçok açıdan DP için bir dönüm noktası oluşturuyordu. O güne dek DP’ye destek vermiş olan bazı ilerici aydınlar ilk kez bu karardan sonra DP’den koştular. Atatürk Devrimleri konusunda hassas olan Ordu’da ilk rahatsızlıklar da bu konuda başladı. Ve nihayet Köşk’le Başbakanlık arasındaki ilk güç gösterisi de yine Arapça ezan yüzünden oldu.

Menderes, yasanın Ramazan’a yetişmesi için acele ediyordu. Bu yüzden hızla Meclis’ten geçirip, onay için Köşk’e gönderdi. Ama Bayar işi ağırdan alıyordu.

Aydın Menderes (Adnan Menderes'in Oğlu):

"Sayın Bayar belki bunu zamansız bulmuş olabilir. Tabii kendisi devletin kuruluşunda bulunmuş bir insan olarak devletin o gün için ortaya konmuş belli ilkelerine sonuna kadar bağlı kalmakta çok kararlı olabilir. Kendisini bir tarafta bir demokratik istek, bir tarafta ise devletin kuruluş yıllarına göre biraz ters düşebilecek bir uygulama arasında bocalamış hissetmiş olabilir. Yani biraz geciksin yada en azından takvimi biraz uzasın diye düşünmüş olabilir. Burada bir istifa olur. Yani 'Bu bizim taahhüdümüzdür. Biz, bunu yapacağız' şeklinde bir tepki var."

Bu tepkinin sahibi Adnan Menderes'ti. Çıkarmak istediği yasa gecikince daha yolun başında tavrını koymuş ve istifaya karar vermişti. İstifa mektubunu yazdı. Bayar'a gönderdi. Ve dinlenmek üzere Mersin'e gitti. Bu, Bayar'a çok açık bir mesajdı.

Menderes, artık güç bende demek istiyordu.

Bayar, istifa mektubunu alınca çok şaşırđı. Hemen Başbakan'ı arattı. Mersin'de olduğunu öğrendi. Sevindi. Birkaç gün ayrı kalmak ikisine de iyi gelecekti. Hemen Menderes'in yakın arkadaşları Köşk'e çağırıldı. Durum kendilerine anlatıldı. Mektup iade edildi ve Menderes'e haber gönderildi.

Birkaç gün sonra Menderes Ankara'ya döndü. Kendisini havaalanında Bayar karşıladı. Menderes, Bayar'ın elini öptü. Konu kapatıldı. Tabii bu arada ezan yasası yürürlüğe girmişti.

Bu ilk güç gösterisini Menderes kazanmış, ama Köşk'le Başbakan'ı arasında bir burukluk doğmuştu.

Metin Toker (Gazeteci-Yazar):

"Şimdi bu burukluk neden çıkardı? Adnan Menderes çıkışları ve inişleri olan bir karaktere sahipti. Celal Bey, bunları kontrol etmesini iyi bilirdi. Bazen de kontrolden kaçardı. DP'nin iktidara geçmesinden itibaren bilhassa ilk dönemde, 1950-1954 arasında Celal Bayar tecrübe sahibi bir devlet adamı olarak politikacı Adnan Menderes'i elinden tutup devlet adamlığı katına yükseltmek gayreti içinde bir mürebbiye gibi göründü. Bütün büyük toplantılarda Celal Bayar başkanlık etti. Bir nevi koruyucu, hamiydi. Menderes zannederim bundan her zaman pek memnun olmadı. Belki başlarda daha bir tahammüllüydü de ondan sonra Bayar'ın bu koruyucu melekliğinden rahatsız olmaya başladı.

Adnan Menderes'in birçok konuşması vardır. Orada İsmet Paşa'ya bulduğu kusur, 'Sen artık bunca işi yaptıktan sonra bir abide olacak şekilde evine çekil. Biz seni tavaf edelim. Halbuki sen bu pis politikanın içinde kalıyor ve benimle uğraşıyorsun.' Böyle nutukları var. Bu, 'Beni neden Celal Bayar'a muhtaç ediyorsun?' manasına da alınması kabil bir davranış."

İnönü, ısrarlara rağmen köşesine çekilmeyince Menderes bu kez İsmet Paşa'yı unutturma kampanyası açtı. Paralardan resmini çıkardı. Milli Şef'in Beyaz Treni'ni halka açtı. Savarona'nın artık kullanılmaması kararını aldı. Ve nihayet İnönü'nün Devlet Konser Salonu locasındaki kulaklığı da kaldırıldı. Milli Şef tarihe gömülüyordu.

29 Haziran 1950, Ankara

CHP 8. Kurultayı Ankara'da Halkevi binasında toplandığında herkes çetin bir dönem başladığıının farkındaydı. Her kurultayda en ön sıraları alan kelli fellı Bakanlar, Milletvekilleri yoktu orada. Devleti kuran parti çatırđıyordu.

Kurultay'da "CHP bitti. Kapatıp yenisini kuralım" diyenler bile vardı. Partinin üstüne çöken bezginlik havasını dağıtabilmek için bir yenilik, bir taze kan gerekiyordu. İnönü ittifakla yeniden Genel Başkan seçilince bütün gözler Genel Sekreter'e çevrildi. Aranan kan, Genel Sekreter'de bulunacaktı.

İnönü'nün adayı CHP'nin yenilikçi gençlerinden Nihat Erim'di. Ama çoğu CHP'li, bozgun'dan Erim'i sorumlu tutuyordu. Seçimlerde nispi temsil yerine çoğunluk sisteminde ısrar eden Erim'di. Ortada altı Genel Sekreter adayı varken birden bir yedincisi kapıda beliriverdi:

Cüneyt Arcayürek (Gazeteci-Yazar):

"Kapıda bir adam duruyor, gelen giden herkesin elini sıkıyor. Ama herkesin... Kasım Gülek... Hem el sıkıyor, hem de bir kağıt uzatıyor. Kağıda baktık, Gene Sekreter Kasım Gülek yazıyor."

Kasım Gülek (CHP Genel Sekreteri):

"Ben kendi kendime karar verdim. Halk Partisi eğer bundan sonra ayakta duracaksa ve memlekete hizmet edecekse temelden bir yenilik lazım. Ve o yeniliği ben yaparım dedim kendi kendime. Kurultay'ın kapısında durdum. Ve her gelen delegeye 'Genel Sekreter Kasım Gülek diye pusula verdim. Atın bunu.' "

Ve atılar... Gülek'in Amerikancı tavrı tuttu. Herkes şok olmuştu. İsmet Paşa'nın adayı kaybetmişti. Aranan taze kanın adı Kasım Gülek'ti. Sekiz yıllık Genel Sekreterliği boyunca CHP onunla kabuk değiştirecek, smokinlerini çıkarıp, çarıkalarını giyecekti.

Yeni Genel Sekreter ilk konuşmasında yeni stratejiyi çizdi.

Kasım Gülek (CHP Genel Sekreteri):

" 'Halk Partisi seçimi neden kazanamadı, bunun üzerinde duralım,' dedim. Benim görüşüm, 'Halk Partisi halkın partisi olamadı. Bundan dolayı demokratik seçimi kaybetti. Tekrar kazanacağız. Kazanırız. Şu şartla ki Halk Partisi, halkın partisi olsun. Her yere

gitsin. Halka karışın. Hakiki demokratik bir parti olsun.’ ”

Cüneyt Arcayürek (Gazeteci-Yazar):

“Şimdi partide bir yenileşme aranıyor ya, Gülek bu konuşmasıyla güm dedi getirdi bunu. Kurultay dağılınca koşu koşu aşağı indim. İsmet Paşa çıktı, gidiyor. Arabasına binecek. Kasım Gülek seçilmiş, arkasında yolcu ediyor. İsmet Paşa şöyle bir baktı, ‘gel’ dedi. Paşa sağa oturdu. Yanına Kasım Bey’i oturttu.

Ben İsmet Paşa’ya bakıyorum. Duvar... Yüzünde tek çizgi oynamıyordu. Hiçbir şey ifade etmeyen bir yüzdü. Ama tabii ki sonuçtan memnun olmadığını gösteriyordu yüzü. Memnun olsa güler, okşar. İsmet Paşa bu...”

Paşa’nın arabası uzaklaşırken artık Şef’in partisi gitmiş, halkın partisi gelmişti. CHP, muhalefete hazırdı.

25 Haziran 1950, Kore

İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana susan silahlar ilk kez Kore’de yeniden konuştu. Bir pazar sabahı 38. paraleli aşan Kuzey Kore birlikleri Güney Kore’de ilerlemeye başladılar. İki gün içinde önce Amerika, ardından da Birleşmiş Milletler, Güney Kore’ye askeri yardım kararı aldı.

Soğuk Savaş’ın iki kutbu sayılan kapitalist ve sosyalist dünya ilk kez Kore’de karşı karşıya geliyordu. Saflar belirginleşmişti, oysa Türkiye hala kendini yalnız hissediyordu.

İkinci Dünya Savaşı’na girmeyen Türkiye hem Sovyetlerle ilişkilerini bozmuş, hem de Batı’yla bütünleşememişti. Savaş sonrası Sovyetler, Boğazlar’da ve Doğu Anadolu’da hak iddia edince Türkiye daha fazla yalnız yaşayamayacağını anlamış ve Batıya yanaşmıştı. Ama Batı şemsiyesi Türkiye’ye kapalıydı. Fırtınanın ortasında korumasız kalınmıştı.

Nihayet 1946 baharında Amerika Türkiye’yi keşfetti. Coşkun gösteriler arasında Sovyetlerin göz diktiği İstanbul Boğazı’na giren Missouri Zırhlısı, artık Türkiye’nin yalnız olmadığını müjdeliyordu. Şerefine pullar bastırılan Missouri’nin ardından Truman Doktrini’yle 100 milyon dolarlık askeri malzeme geldi. Sonra da Marshall Planı devreye girdi. Türkiye Marshall’la 10 yılda 3 milyar Dolar yardım alacak, ekonomik ve askeri açığını böyle yamamaya çalışacaktı.

Ancak siyasal yalnızlık hala giderilememişti. Türkiye’nin hedefi NATO’ya üyelikti. Ama ısrarlı başvurular hep kibarca reddediliyordu.

İşte Demokrat Parti iktidara geldiğinde tablo buydu. Dış politikada altyapı hazırdı. Türkiye temel tercihini Batı dünyasından yana yapmıştı. DP’nin de politikası bu yöneydi. Yapılacak şey, başlanan işi bir an önce tamamlamaktı. Kore Savaşı tam da bu aşamada DP iktidarına bulunmaz bir fırsat gibi göründü. Kore’de Birleşmiş Milletler’e verilecek destek, Türkiye’ye NATO’nun kapılarını açabilirdi.

Cüneyt Arcayürek (Gazeteci-Yazar):

“Amerika’dan buraya o sıralarda, Cain diye biri geldi. Burada bazı temaslar yaptı. Hiç unutmam Amerikalıların bir binasında bir basın toplantısı yaptı. Orada gayet açık söyledi. ‘Türkiye’nin bu savaşa askerle katılımı şarttır. Başka türlü hiçbir şekilde bu Batı camiası içinde yerinizi bulamazsınız’ gibi laflar etti. Ve biz Bakanlar Kurulu toplantısını takibe gittik. Adnan Bey, o Ulus’taki eski Başbakanlık binasına çıktı. Gene gülüyordu. ‘Sonra açıklayacağız’ dedi.”

Hükümet içerde, Türkiye’nin Kore’ye bir Tugay göndererek 4.500 kişilik bir askeri güçle savaşa katılmasını kararlaştırmıştı. Bu, son derece önemli bir karardı.

Rıfki Salim Burçak (DP Milletvekili):

“Bir kere DP iktidara gelince aşağı yukarı bir buçuk ay sonra Cumhuriyet döneminde ilk defa savaşa giriyor ve Ordusu’nu, 4.500 kişilik bir askeri gücü memleketimizden on binlerce kilometre uzakta bir yere, halkımızın ismini bile bilmediği bir ülkeye savaşmaya gönderiyordu. Bu bakımdan fevkalade enteresan ve önemli sonuçlar doğurabilecek bir olaydı. Çünkü eski iktidar İkinci Dünya Savaşı’ndan Türkiye’yi sağ salım kurtarmış, savaşa sokmadan çıkarmış ve bu konuyu devamlı surette politikasında kullanmıştı. Şimdiye DP, iktidara gelir gelmez bir buçuk ay sonra Türkiye’yi harbe sokuyordu. Bu durum, DP aleyhine işleyebilecek bir menfi propaganda konusu teşkil ediyordu.”

Kasım Gülek (CHP Genel Sekreteri):

“O vakit ben İsmet Paşa’ya gittim. Dedim, ‘Paşam bu kararı sadece iktidar partisi almasın. İktidar-muhalefet beraber milli bir karar olarak alalım.’ ‘Bunu anlatamazsın’ dedi. Adnan Menderes’e gittim. Tek parti devrinde gayet yakın, çok seviştığımız bir arkadaşım. Hatta zaman zaman eski Meclis’te aynı sıralarda otururduk. Gittim, ‘Bak, büyük bir zafer kazandınız. Tarihi bir zafer. Şimdi yine tarihi bir hadise var. Türkiye harbe girecek. Bunu muhalefetle müşterek milli bir karar olarak alın.’ Menderes, ‘Bu işlerde,’ dedi, ‘karar vermek güç. Şimdi ben gidip İsmet Paşa’ya teklif edersem duyulur. Ve daha bunlar tecrübesiz. Eski tecrübelilerden akıl sormaya mecbur oldu derler, bizim için iyi olmaz.’ Belki de haklıydı ama o fırsatı kaçırdık.”

Karar CHP’nin tüm ısrarına rağmen Meclis’e getirilmeden yürürlüğe kondu. 4.500 kişilik Türk Tugayı General Tahsin Yazıcı komutasında Kore’ye uğurlanırken gözler yaşlıydı. Hiç bilinmeyen topraklarda, hiç tanımadığı bir düşmanla savaşa gidiyordu Mehmetçik... Onların gemisi uzaklaşırken Türkiye NATO’ya yaklaşıyordu.

1950’nin sonlarına doğru Türk Tugayı Kunuri’de büyük bir zafer elde etti. Tüm dünya basını 2.000 Türk’ün 10.000 Çinli

karşısında gösterdiği kahramanlığı yazıyordu. Amerika, Türkiye'ye minnettardı. Ama dökülen onca kan bile NATO'nun kapılarını aralamaya yetmedi.

1951 yılı başında bir Amerikan heyeti Ankara'ya geldi ve Çankaya'ya çıktı. Bayar, NATO meselesini görüşmek üzere onları bekliyordu. Heyetin başında Amerikan Dışişleri Bakan Yardımcısı George McGhee vardı. McGhee, Türkiye'ye yapılan askeri yardımın koordinasyonundan sorumluydu. Türkiye'yi iyi tanıyor, karşılaşacağı tepkiyi biliyordu.

George McGhee (Amerikan Dışişleri Bakan Yardımcısı):

"Kuzey Atlantik Teşkilatı, isminden de anlaşılacağı gibi Kuzey Atlantik bölgesinin savunulmasını hedefliyordu. Oysa Türkiye bu bölgede değildi. Bu yüzden de Türkiye'nin de Yunanistan'ın da NATO'da yer alması mantıklı değildi. Bu nedenle Kuzey Avrupalılar bir Ortadoğu ülkesinin NATO'ya alınmasına karşı çıkıyorlardı. Bayar'a 'onları ikna etmenin zaman alacağını' söyledim. NATO'nun başarısı için birilerinin Sovyetlerin göz diktiği Güneydoğu'ya göz kulak olması gerekiyordu. Türkiye ve Yunanistan Ortadoğu'yla aramızda bir dayanak noktası işlevi görüyorlardı."

Baha Akşit (DP Grup Başkanvekili):

"O görüşmede Bayar'ın söylediklerini aynen size nakledeceğim. Bayar der ki cevap olarak: 'Elbette Amerikan Hükümetinin Truman Doktrini ve Marshall Yardımı sebebiyle yaptığı yardımlardan memnunuz. Ama bu yardımları siz kime karşı yapıyorsunuz? İstiyorsunuz ki biz güçlenelim, Rusya'ya karşı durumumuz daha mukavemetli olsun. Aynı zamanda Rusya'nın bize karşı husumetini de artırıyorsunuz. Biz sizlerle dostluk isteriz ama böyle dostluk olmaz. Siz tüccar milletsiniz. Kar ortaklığı istiyorsunuz, zarara iştirak etmiyorsunuz. Ticarete eğer ortaksan tam manasıyla ortak olmak lazım gelir. Karda da zararda da ortak... Biz sizinle böyle dostluk, böyle ittifak isteriz."

O gün McGhee Köşk'ten ayrılırken Amerika'nın Türkiye'yi bırakmayacağına dair söz verdi.

Bu söz, bir yıl içinde yerine getirildi. İngiltere ve Fransa ikna edildi. Başarı büyük ölçüde McGhee'nindi. Ödülü Türkiye'de Büyükelçilik oldu. 1951'in Aralık ayında Ankara'da Amerikan Büyükelçisi olarak göreve başladı ve iki ay sonra 18 Şubat 1952 günü TBMM Türkiye'nin NATO üyeliğini onaylarken seyirciler arasında McGhee oturuyordu. O gün, hayatının en mutlu günlerinden biriydi.

George McGhee (Amerikan Büyükelçisi):

"NATO'ya üyeliğin onaylandığı gün Meclis'teydim. Bu iki üç yıldır üzerinde çalıştığım bir şeydi. Bu yüzden benim için anlamı büyüktü. Türkiye Meclis'te oybirliğiyle NATO'ya girişi onayladı. Hayatımın pek çok yılını Türkiye'yle ilişkileri sağlamaya adanmışım. Türkiye'nin NATO'ya üyeliğini sağlamak çabalarında başı çekmişim. Sonuç benim için son derece tatmin ediciydi. Ortadoğu Sovyetlerin eline geçmediyse bence bunun sebeplerinden biri Türkiye'nin NATO üyeliğidir."

McGhee'nin kişisel başarısı gibi gördüğü şey aslında Türkiye Cumhuriyeti tarihinde bir dönüm noktasıydı. İki gün sonra Lizbon'daki imza töreninde Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü gururla paktın Bakanlar Konseyi kürsüsüne yürürken, Türkiye, yeni dünyada safını belirlemiş oluyordu: Avrupa'nın sınırları artık Kafkaslar'a dek uzanıyordu.

Menderes Ovası...

Bu topraklar bir Başbakan'ı doğurdu, besledi, yetiştirdi. Bir Başbakan'a adını verdi. Adnan Menderes bir toprak adamıydı. Toprakla yoğrulmuş, toprakla biçimlenmişti. Toprak ona ata yadigarıydı.

Mükerrem Sarol (DP Milletvekili):

"Babaannesinin nasihatı var; 'Adnan, büyükbabandan kalan bu topraklara hıyanet etme. Bu topraklar gerçek anlamda senin vatanındır. Senin anandır, babandır. Senin varlığındır, öz yurdundur. Bu topraklara ne kadar hizmet edersen, bu topraklar sana bedelini misliyle öderler.'

Babaannesinin bu sözlerini bir evliya sözü gibi dinlerdi Adnan Bey... Ve bana anlatırdı. Ben bunların bir kısmını tüylerim diken diken, gözlerim nemli dinlerdim. Adnan Bey Çine Çayı'nın kenarındaki salkım söğütlerin yapraklarını saça benzeterek, saçlarını Çine Çayı'nın üstüne serpeleyen nadide yetişmiş güzel kızlara benzetirdi."

Şimdi yalnız Çine Çayı'na yada verimli Menderes Ovası'na değil tüm yurt topraklarına hükmetme gücü Adnan Menderes'in elindeydi. Topraktan gelen adam için şimdi toprağa borcunu ödeme zamanıydı. Toprak değilmeli ve bin yıllık uykusundan uyandırılmıyordu.

Kısa zamanda Marshall'ın adı köy radyolarında çınlar oldu. Amerika'dan yardım geliyordu. Amerika pazar arıyordu.

Önce grayderler işbaşı yaptı. Bugüne kadar sadece kara trenin düdüğünü duymuş topraklara, karayolu ulaştı. Asfalt kaplandı. Sonra binlerce traktör, on binlerce biçerdöver bakır topraklar üzerinde ekin ekmeye, ekin biçmeye başladılar. Tarım kredileri, makine oldu, tohum oldu, gübre oldu, toprağa can verdi. Mahsul, kamyonlarla ofis silolarına taşındı. Sonuç: toprak uyandı.

Tarımsal üretim patladı. Türkiye 1953'te buğday üretiminde dünya dördüncüsü oldu.

Ülke birkaç yılda sağlanan dış destekle bir anda bir şantiye haline dönüşmüştü. Irmaklar gemlenmeli, topraklar sulanmalı, fabrikalara elektrik, evlere ışık taşınmalıydı. Yani baraj lazımdı. Türkiye'nin umudu Seyhan üzerine kurulacak olan barajdaydı. Seyhan gerçekleşirse Çukurova'da üretim beşe katlanacaktı. Dünya Bankası'na gidildi. 40 milyon Dolar kredi istendi. Dünya

Bankası heyeti Ankara'ya geldi. Kredi vermeye hiç niyetli görünmüyorlardı. O günlerde Hazinesin başında Burhan Ulutan vardı.

Burhan Ulutan (Hazine Genel Müdürü):

"O zaman Dünya Bankası'nın elinde 10 milyar Dolar var. Ve her tarafta bahşış dağıtıyor. Ama bize 40 milyon Dolar vermek istemiyor. Çünkü orada pamuk üreteceğiz. Amerikan pamuğuna rakip olacağız. Bilmem arz edebildim mi?"

Ve vermediler. Raporu Dünya Bankası'nın Müdür Muavini getiriyor. Adnan Bey'e söyleyince Adnan Bey, 'Sen gittin gördün mü orayı, neden böyle rasgele konuşuyorsun?' diyor. Umum Müdür Muavini Garner de biraz patavatsız adamdı. Rasgele konuşurdu. Adnan Bey kızıyor ve kovuyor, gönderiyor adamı..."

Sonunda Seyhan Barajı için araya Truman girdi. Kredi 40 milyondan 25 milyon Dolara indirildi ve 1951 baharında serbest bırakıldı. Barajın sorumluluğuyca Devlet Su İşleri'nde genç bir Proje Mühendisi'ne verildi.

Süleyman Demirel:

"Ben o tarihe kadar siyasi kadrodan kimseyi tanımıyorum. Ve Seyhan Barajı'nın inşaatının yürütülmesi işi bana verildiği için ben hemen her şeyi sırtlandım. Gerek barajın temelini atılışında, gerekse ondan sonra inşaatın takibinde görev aldım. Sene 1952'dir. 1953'te inşaat filen başlamıştır. 8 Nisan 1956'da da tamamlanmıştır."

DP'nin ilk dönemindeki ekonomik kalkınma hamlesi iki önemli yasayla tamamlandı: yabancı sermayeyi teşvik kanunu ve petrol kanunu... Türk pazarı şimdi yabancılara açılıyordu. Hükümetin bu konularda akıl danıştığı isimse aslen Teksaslı bir petrol kralı olan Amerikan Büyükelçisi George McGhee'ydı.

George McGhee (Amerikan Büyükelçisi):

"Bir yandan Amerikan firmalarını Türkiye'ye yatırım yapmaya teşvik ediyor, bir yandan da bu yatırımı cazip hale getirebilecek bir ortamı yaratmanıza yardım ediyorduk. Hatırlarım, sık sık, probleminiz olan komşularınızla ilişkilerinizi düzeltmek için bizim bir yardımımız olup olmayacağını konuşurduk. Bu arada Türkiye'nin en büyük askeri güç olarak başı çekeceği bir Ortadoğu Savunma Örgütü kurulması fikri gündemdedi."

Bir seferinde hatırlıyorum, Menderes, Köprülü ve Bayar beni Atatürk Orman Çiftliği'ne çağırışlardı. Orada bana, petrol şirketlerini çekebilmek için petrol çıkarmada devlet tekeline kaldırmaya karar verdiklerini söylediler. Dünyanın parasını harcıyorlar, ama petrol bulamıyorlardı. Üstelik petrole ihtiyaçları vardı. Onlara ne yapmaları gerektiğini anlattım. Önce Meclis'ten çıkacak petrol yasasını oluşturmak üzere bir uzman getirtmeleri gerekiyordu. Yasa iyi olursa şirketler gelebilirdi.

McGhee'nin yardımlarıyla petrol yasası çıkarıldı. Ama gelen yabancı şirketler de beklenen zenginlikte petrole ulaşamadılar. Yasanın asıl etkisi İktidar-Muhalefet ilişkilerini gerginleştirmesi oldu.

1950 yazında gerilim dolu 40'lı yılları kapatan DP ve CHP adeta bir balayı yaşıyorlardı. İktidar yalnız muhalefetle değil, basınla da barıştıktı. Bayar, yanına Başbakan Menderes'i alır, basın mensuplarını da davet eder ve gemiyle Ege turu atardı. Sonra karaya çıktığı illerde CHP merkezini ziyaret eder, hal hatır sorardı. Yüreklerle soğuk su serpen af yasasıyla, basına ferahlık getiren basın yasası da o günlerde çıkarılmıştı.

DP, sonbaharda yapılan Belediye seçimlerinde müthiş bir zafer kazandı. CHP'li 600 Belediyenin 560'ı DP'ye geçti. Artık yerel yönetimlere de DP egemendi. Menderes bundan aldığı güçle daha bir yıl dolmadan Kabinesini yeniledi. Artık şöhretlere ihtiyacı yoktu. Asıl yükü taşıyanlar işbaşına getirildi. Ama güven oylamasında DP grubundan çıkan 61 kırmızı oy, gruptaki potansiyel isyanın habercisiydi adeta...

Bahar'ın bittiğini gösteren ilk işaret kışın geldi. 1950 sonunda Halkevleri sorunu patladı.

Halkevleri, Atatürk döneminde kurulmuştu. Amaç, Cumhuriyet ruhunu halka aşlamak. Halkevleri devlet hazinesinden finanse edilecek ve kontrolü CHP'nin elinde olacaktı.

O güne kadar geçen 20 senede bu düzeni kimse yadırgamadı. Çünkü parti demek, devlet demektir. Ancak artık çok parti vardı. O halde Halkevleri CHP'den alınmalı ve devlete geri verilmeliydi. CHP'liler rahatsız oldular ama hak verdiler. Çünkü Adnan Menderes eski bir CHP Müfettişi olarak partide işlerin nasıl yürüdüğünü en iyi bilen kişiydi.

Fethi Çelikbaş (DP Milletvekili):

"Halkevleri'ni sen mi bilirsin, ben mi bilirim Fethi Bey?' dedi. Adnan Bey, 'Ben onların Müfettişiydim. Kanunda Halkevleri için çıkan para 1 Mart'ta Halk Partisi'nin eline gider. Onlar kullanırlar bunları. Bu itibarla Halkevleri'nin mallarını alacağız.' Ben de 'Alalım ama, Halk Partisi yaşatılsın' dedim. Bir hesap yapıldı. Halk Partisi'nin malları yine kalıyordu. Halkevleri hazineye mal edildi."

Ama iş burada kalmadı. 1952 yılında birden CHP'nin haksız iktisapları denen bir sorun gündeme geldi. CHP'nin tek parti döneminde edindiği tüm mallar haksız kazanım sayılıyordu. Bu dönem boyunca devlet bütçesinden, hayır kurumlarından, KİT'lerden CHP'ye sürekli para aktarılmış, gayrimenkul verilmişti. DP, Halkevleri'nden sonra şimdi bu malların da yeniden hazineye devredilmesini istiyordu. Nasıl Demokrat Parti yoktan varolmuşsa CHP de sıfırdan başlamalıydı.

Öncelikle CHP'nin Genel Merkezi'ne el kondu. Burası Atatürk'ün ilk Meclis'i topladığı tarihi binaydı. Tapusu hazine adına tescil edildi.

Hemen ardından da DP Meclis Grubu bir yasa teklifi hazırladı. CHP'nin gayrimeşru yoldan elde edilmiş tüm mallarının hazineye devri isteniyordu. DP bu konuyu "Demokles'in kılıcı gibi" muhalefetin başında sallandırmaya başlamıştı. Siyasi hava birden kızıştı. Bu hava içinde İnönü bir yurt gezisine çıktı. İktidarla muhalefetin ilk meydan savaşı başlıyordu.

Çıban önce Manisa'da patladı. İnönü konuşurken DP'lilerle, CHP'liler birbirine girdiler. CHP binası taşlandı. Yaralananlar oldu.

Asıl kıyametse Balıkesir'de koptu. Daha İnönü şehre gelmeden Cumhuriyet Alanı savaş meydanına döndü. Vali, İnönü'ye şehre girerse daha çok kan akacağını bildirdi. İnönü konuşmasını iptal etti ve geri döndü.

Gerilim tırmanıyordu. İşler tam çığırından çıkmak üzereydi ki Malatya'dan gelen bir haberle gerilim en üst noktasına vardı: Ahmet Emin Yalman vurulmuştu.

Yalman, Vatan Gazetesi'nin Başyazarı'ydı. Ülkede yeni yeni uyanmaya başlayan gericiliğin en şiddetli muhalifiydi. Yazılarıyla bir anda ülke çapında yobazların hedefi haline gelmişti. Silah, hedefini Malatya'da buldu. Seçilen suikastçının adı Hüseyin Üzmez'di.

Hüseyin Üzmez (Suikastçı):

"Ben orada bir feyz içindeyim. Öyle bir durumdayım ki bütün dünyanın, bütün kainatın karşısında bir Ahmet Emin Yalman var. Kötülüklerin sebebi o. Eğer ben Yalman'ı öldürürsem bütün kötülük ortadan kalkacak. İnsanlık da kurtulacak. Kainat da kurtulacak. Din de, iman da kurtulacak. O, siyah bir leke. O lekenin illa temizlenmesi lazım. O durumdayım."

Sonunda 22 Kasım 1952 gecesi Hüseyin Üzmez, Menderes'le birlikte Malatya'ya gelen Ahmet Emin Yalman'ın peşine takıldı. Beklediği an gelmişti:

Hüseyin Üzmez (Suikastçı):

"Ahmet Emin merdivenlerden indi. Ben onun karşısına geçtim. Aramızda üç beş adım var. Ateş etmeye başladım. Kayısı ağacının dibine yıkıldı."

Ahmet Emin Yalman bu suikasttan ağır yaralı olarak kurtuldu. Hüseyin Üzmez'se 20 yıla muhkum oldu. Ama gerilim doruğa tırmanmıştı bir kere... Birkaç gün sonra olaylar Meclis gündemine geldi. İnönü söz aldı ve fırtına gibi esti. Menderes orada yoktu. İş kızışınca oturuma Başkanlık eden Muzaffer Kurbanoğlu beş dakika ara verdi. DP'liler Menderes'e haber uçurdular. Başbakan koşarak geldi ve doğruca kürsüye çıktı. Düello başlıyordu. Tam üç saat boyunca İnönü ve Menderes peşpeşe kürsüye gelerek birbirlerini topa tuttular. Tüm Meclis gibi Başkan Muzaffer Kurbanoğlu da nefesini tutmuş bu "gladyatörler savaşı"ni izliyordu.

Muzaffer Kurbanoğlu (DP Milletvekili):

"Kürsüye beş defa birisi, Altı defa diğeri olmak üzere tam 11 kere çıktılar. İş o kadar şiddetliydi ki kürsüden, her ikisinin de ensesinden terler aktığını görüyordum. Tabii bu kürsü mücadelesi halka da yayılıyordu. Ve DP ile CHP arasındaki mücadele şiddetleniyordu."

10 Kasım 1953, Anıtkabir

Ata'nın naaşı Anıtkabir'e taşınırken liderler arasında yaşanan gerginliği, yüzlerinden okumak mümkündü. Bayar, Menderes ve İnönü tören boyunca gözlerini birbirlerinden kaçırmak için ısrarla ayrı yönlere baktılar. Yanyana yürüseler de yolları apayrıydı. Seçime çok kısa bir süre kalmıştı ve DP, rakibine son darbeyi vurmaya hazırlanıyordu.

Haksız iktisap yasası bir ay sonra Meclis gündemine geldi. Demokrat Parti, CHP'nin gayrimeşru yoldan kazanılmış tüm mallarına el konulmasını istiyordu.

DP, kısa bir süre önce ikinci muhalefet partisi olan Millet Partisi'ni gericilik suçlamasıyla kapattırmıştı. Şimdi de Atatürk'ün kurduğu ana muhalefet partisi sifira inmek üzereydi. Bu kadarı Cumhurbaşkanı Bayar'ı bile rahatsız ediyordu. Bayar, yıllar sonra yazdığı anılarında bu kanuna karşı olduğunu, hatta önlemeye çalıştığını, ama başaramadığını yazacaktı. Belki de ezan olayından sonra Başbakanıyla yeni bir zıtlaşmayı göze alamamıştı.

Ama bunu göze alıp Başbakan'a karşı çıkan DP milletvekilleri de vardı. Fethi Çelikbaş bunlardan biriydi.

Fethi Çelikbaş (DP Milletvekili):

"Genel idare kurulunda Adnan Bey'e 'Halk Partisi'nin malları meselesini halletmiştik' dedim. 'Şimdi Halk Partisi'nin tüm mallarını almak eski politikamıza uygun değildir.' Adnan Bey, 'Fethi Bey,' dedi. 'Ben ne yapayım? Milletvekilleri kanun teklif ediyorlar.' Maalesef DP, CHP karşısında onları adeta yok etmek maksadına matuf bir politika gütmek üzereydi."

İşte bu aşamada İsmet Paşa çizmelerini giydi. Yasanın görüşüldüğü oturumda kürsüye çıktı ve bunun demokratik rejime bir darbe olduğunu söyledi. Sözleri sataşmalarla kesilince sinirlendi. DP sıralarına baktı ve "Tarih kürsüsünden halinizi seyrediyorum" dedi, "Suçluların telaşı içindedir. Işıktan korkuyorsunuz."

Ve sonra salondan çıktı gitti. Tabii ardından tüm CHP Meclis Grubu da...

Heyecan zirvedeyken kürsüye Menderes geldi. Kızgındı. İnönü'den yaşlı bir zat diye söz etti ve şöyle dedi:

"Ak Sağlı bir General, Milli Şef ünvanını senelerce üzerinde taşımış bir insan... İsmet Paşa, hırsı için bu memleketi ateşe verecek

adamdır.”

İsmet Paşa: “Yeter artık...”

Meclis’in o güne kadar gördüğü en şiddetli oturumlardan biriydi. Bahar havası çok gerilerdeydi artık. Siyasetin zirvelerinde fırtınalar esiyordu.

CHP’liler Meclis’i terk etmişlerdi ama görüşmeler sürüyordu. CHP’nin malları ameliyat masasındaydı. Tabii bu mallar arasında Ulus gazetesi de vardı. Ulus, resmen CHP’nin malıydı. O günkü oturumu basın locasından Ulus adına Cüneyt Arcayürek izliyordu.

Cüneyt Arcayürek (Gazeteci-Yazar):

“Maddelere geçildi. Bana Nihat Erim demişti ki, ‘Her madde geçtikçe bana telefon edeceksin’. Açtım, ‘Birinci madde geçti efendim’ dedim. ‘Tamam’ dedi. İkinci madde üzerinde konuşmalar oldu. Geçti. Açtım, ‘Geçti efendim’ dedim. ‘Tamam’ dedi. Üç de geçti. Dördüncü maddeye dayandı. Bizim Ulus’la ilgili madde. CHP’nin iddiası Ulus’un Atatürk’ün mirasıyla CHP’ye verildiği, bunun kuruluşunda veya kaynağında devletin parası olmadığı... Onun için CHP’nin malı olan Ulus’un alınamayacağı... Çok duyarlı bir madde. Tabii bizi de ilgilendiriyor. Çalıştığımız gazete. Konuşmalar oldu... Ve madde geçti. Ben açtım telefonu, ‘Geçmedi değil mi?’ dedi Nihat Erim. ‘Geçti efendim’ dedim. ‘Sen çabuk buraya gel’ dedi.”

Suphi Baykam (CHP Milletvekili):

“O gün Halk Partisi’nde büyük bir şaşkınlık vardı. Aslında bir ihtiyarlık atmosferine girmişlerdi. Cumhuriyeti kurmuş, İstiklal Savaşı’ndan gelmiş bir parti demokrasinin sarsıntılarını yaşıyordu. Yorulmuş bir kadro da vardı işin içinde. Ve çok zor durumdaydı bence o gün Halk Partisi... En zor günlerini yaşıyordu.”

Tam seçim arifesinde CHP’ye adeta icra gelmişti. Parti, kökünden sallanıyordu. Aynı sarsıntı Ulus Gazetesi’nde de yaşanıyor.

Altan Öymen (Gazeteci):

“Ayrılışımız tabii biraz dramatik oldu. O akşama kadar orada kaldık. Bize denildi ki ‘bu gazetenin içinden hiçbir şey götürmeyeceksiniz. Yani kuruşukalem bile almayacaksınız. Partinin malı olarak, Ulus gazetesinin malı olarak ne varsa burada bırakacaksınız.’ ”

Nihat Subaşı (Gazeteci):

“Tabii biz de bütün kalemleri bırakarak öyle çıktık. Ama pek ateşli bir arkadaşımız rahmetli Faruk Taşkıran dayanamayıp teessüründen, bir tebeşirle Ulus’un ikinci kattaki büyük duvarlarına ‘Allahsızlar, gene geleceğiz’ ibaresini yazdı. Hakikaten de bir süre sonra geldik.”

Nisan 1954

1954 seçim kampanyası gerçekten görülmeye değer bir kampanyaydı.

DP’nin elindeki koz, ekonomik kalkınma hamlesiydi. Yapılanlar, yapılacakların teminatı olarak gösteriliyordu. Kampanyada yine Bayar ön plana çıktı. Meydanlarda Başvekili Menderes’i ve icraatını övdü. Oy istedi.

CHP’ye mağdur edilmiş parti görüntüsünü propaganda malzemesi yaptı. İnönü kampanyayı Malatya’dan açtı. Çankaya’dan ayrılmayan o Milli Şef gitmiş, artık yer sofralarında yemek yiyerek köy köy gezen bir parti lideri gelmişti. Fakat CHP yöneticileri yine büyük bir yanılğı içindeydiler. Halkın geçen dört yılda gerçeği gördüğü ve DP’ye oy verdiği için pişman olduğu sanılıyordu. Her şeye rağmen oldukça renkli bir kampanyaydı. Türk demokrasisi el yordamıyla yeni yipratma taktikleri keşfediyordu

Kasım Gülek (CHP Genel Sekreteri):

“Kolej mezuniyeti o vakit henüz alışılmamış bir şeydi. Mezun olanlar başına şapka giyer, cübbe giyer. Benim mezuniyet resmimi bulmuşlar ve ‘Kasım Gülek papaz oldu’ diye etrafa dağıtmışlar. Millet bilmiyor tabii. Bunun üzerinde durarak propaganda yapıyorlar. Sonra gene ‘Kasım Gülek sünnetsizdir’ demişler. Kötülemek için. Buna şu cevabı verdim: ‘Kızı da amma gevezeymiş’ dedim. Öyle bir dedikoduya ancak bu şekilde cevap verilir. Ama bunlar demokrasinin çocukluk hastalıklarıydı.”

2 Mayıs 1954

Seçim sonucu DP için zafer, CHP için yıkım oldu. Demokrat Parti oy oranını yüzde 56’nın üstüne çıkardı. Bu, bütün çok partili demokratik rejim boyunca bir partinin alabildiği en yüksek oy oranı olarak tarihe geçti. Meclis’teki sandalyelerin yüzde 93’ü artık DP’nin elindeydi. CHP’ye tam bir hezimet şoku yaşıyordu. Dört yıl önce 625 Milletvekili bulunan CHP Grubunda şimdi sadece 31 kişi kalmıştı.

Ülke adeta yeniden tek partili rejime dönmüştü. Ana muhalefet partisi şaşkın ve ezik durumdaydı. İktidarsa eşi görülmemiş bir zaferle ikinci dönemine başlıyordu. Ama bu dönemde hiç olmaması gereken bir şey oldu. Sonuçlar DP’nin başını döndürdü ve tam bir zafer sarhoşluğu yarattı. Bu sarhoşlukla da seçimlerden sonra herkes ve her şey değişiverdi. 1954 sonrasında Türkiye bugüne kadar gördüklerimizi mumla arayacağımız olaylara gebeydi.

B E Ő İ N C İ B Ö L Ü M

K R İ Z

Türkiye'de çok partili dönem içinde hiçbir parti Demokrat Parti'nin 1954 seçimlerinde ulaştığı başarıya ulaşamadı. O günden bugüne hiçbir parti bir daha, o seçimde DP'nin aldığı yüzde 56'lık oy oranını tekrarlayamadı. Artık Parlamentodaki her 100 Milletvekilinden 93'ü DP'liydi. Ağır ve ezici bir çoğunluğa ulaşmıştı DP iktidarı... Menderes, gücünün ve itibarının zirvesindeydi. Ama her şeyde olduğu gibi siyasette de ulaşılan en yüksek nokta, aynı zamanda inişin başlayacağı noktaydı.

Zaferden birkaç ay önce Cumhurbaşkanı Celal Bayar bir aydan fazla süren uzun bir Amerika gezisi yaptı. Belli başlı kentleri ziyaret etti ve Kore'de kahramanca savaşmış Türkler'in Cumhurbaşkanı olarak her gittiği yerde büyük ilgi gördü. Amerikan Kongresi'nde ayakta karşılandı. Soğuk Savaş dünyasında Türkiye, Sovyetler'e karşı Amerika'nın yanında yer almıştı. Bu temel tercih, şimdi Washington'da açıkça ortaya konuyordu. Bayar ve Eisenhower'ın Beyaz Saray'da el sıkıştıkları o günden itibaren Amerika artık daima Türkiye'nin bir numaralı müttefiki olacaktı.

1954 seçimlerinden sonra Amerika'yı ziyaret sırası Menderes'teydi. Bayar'ın kurduğu köprülerden şimdi Başbakan geçecek ve askeri ve ekonomik yardım için bu uzak müttefikin kapısını çalacaktı. Aslında Başbakan'a davetiye çıkaran da yine Amerikalılar olmuştu.

Melih Esenbel (Dışişleri Genel Sekreter Yardımcısı):

"Bir gün yanındayım. Amerikan Büyükelçisi Avra Warren geldi. Dedi ki Adnan Menderes'e: 'Siz, büyük bir seçim kazandınız. Büyük bir demokratik başarıdır bu. Her yerde prestijiniz arttı. Şimdi zamanıdır. Gidiniz Amerika'ya. Askeri yardımı, ekonomik yardımı uzun vadeli bir sisteme bağlatınız. Şimdi siz ne isterseniz verirler.'"

Hazırlıklar 10 günde tamamlandı ve Menderes Hükümet Programı'nı okuduktan bir hafta sonra Napoli'den kalkan bir NATO uçağıyla Amerika'ya uçtu. Gerek davetteki bu ısrar, gerekse ziyaretteki bu acele Başbakan'ın midisini bulandırıyor. Nihayet yolda New York'ta kaldıkları otelde, aklına gelen ihtimali Dışişleri Genel Sekreter Yardımcısı Melih Esenbel'e açtı.

Melih Esenbel (Dışişleri Genel Sekreter Yardımcısı):

"Yahu, bu adamlar şimdi orada bize devalüasyon filan diye bir tazyik yapmasınlar. Sefiri çağırın,' dedi. Rahmetli Genel Sekreter Nuri Birgi de vardı. 'Çağırın sorun ona ve deyin ki, eğer yarın Eisenhower'la konuşurken devalüasyon diye bir şey açacaksa, ben şimdiden dönerim Türkiye'ye'. Çağırarak söyledik eli ayağı kesildi Büyükelçi'nin... 'Gideyim, sorayım' filan dedi. Ama bunu da söyle dedik. 'Yani devalüasyon filan gibi Türkiye'yi zorlayacak bir şey düşünüyorsan biz gelmiyoruz Washington'a. Kendimize uçak bileti alır, saat on uçağıyla döneriz'. Bunu aynen söyledik adama. 10-15 dakika sonra geldi Avra Warren. Telaşlıydı. Yüzü bembeyaz olmuştu. 'Evet' dedi, 'yarın yapılacak görüşmelerde iktisadi sorunlar gözden geçirilirken Türkiye'nin bir devalüasyona ihtiyacı da vardır gibi bir konuya da temas edilecekti. Fakat şimdi sizin Başbakan'ın bu kesin tutumu üzerine Washington'a gideceksiniz ama Eisenhower bu konuyu açmayacak' diye teminat verdi bize. Onun üzerine ertesi gün gittik."

Yaşanan bu soğukluğa rağmen Menderes Washington'da gayet sıcak karşılandı. O da bu karşılamaya sıcak sözlerle karşılık verdi:

"Birleşik Amerika'ya gelmiş olmaktan gerçekten çok memnunuz. Derhal belirteyim ki bana eski dostlarla buluşma fırsatı verdiği için büyük memleketinizi ziyaret etmekten daima iki kat mutluluk duymuşumdur."

Bu güzel konuşmalar gezi boyunca sürdü. Menderes Sovyetler aleyhine çok ağır konuşmalar yaptı. Amerika ve Türkiye arasında her alanda tam bir görüş birliği bulunduğu açıklandı. Ama konu ekonomik yardıma gelince birden Amerikalıların tavrı değişti. Türkiye'nin talebi olan 300 milyon Dolarlık ek kredi reddedildi. Amerika, yatırımlarda biraz hızlı gidildiği kanısındaydı. Dünya Bankası'nın Ankara'daki temsilciliği Türk ekonomisinde tehlike çanlarının çaldığını Washington'a çoktan bildirmişti. Ticaret açığı büyüme eğilimindeydi. Borç ödemeleri gecikmeye başlamıştı. Seçim öncesi tarım ürünlerine yüksek fiyat verilmiş, bu enflasyonu artırmıştı. Şimdi taze kredi demek, batık kredi demek olacaktı. Amerikalılar Menderes'e 300 milyon Dolar yerine 30 milyon Dolar hibe ettiler. Sıkıntılı bir döneme girildiğini Türk Heyeti Washington dönüşünde anladı.

Haziran 1954, Kırşehir

Amerika'dan kızgın dönen Başbakan işe seçimde DP'ye oy vermeyen illeri cezalandırmakla başladı. Önce İnönü'nün kalesi Malatya ikiye bölündü ve Adıyaman kuruldu. Sonra da iktidarın ezeli muhalifi Osman Bölükbaşı'yı Meclis'e gönderen Kırşehir bir kanunla ilçe haline getirildi.

Altan Öymen (Gazeteci):

"İktidar sözcüleri bu kanunu savunurken mecliste ben de izlemiştim. Genel olarak iktisadi sebepler ileri sürüyorlardı. Kırşehir'in değil, Nevşehir'in il olması gerektiğini söylüyorlardı. Ama bu arada öyle laflar araya sıkıştırıyorlardı ki... 'Yani Kırşehir ileri bir il olmadığından şundan göstermiştir: memleketin çok büyük bir kısmı Demokratik Parti'ye oy verirken bunlar Bölükbaşı'nın partisine oy vermişlerdir. Bu da bir ilerilik alameti değildir' anlamına laflar söylüyorlardı. Yani böylece indirekt yolla öteki illerin halkını da ikaz etmiş oluyorlardı. 'Siz siz olun, sakın bir daha başka partilere oy vermeyin' gibi..."

Ardından bir dizi baskın yasası birbiri peşi sıra Meclis'e geldi. Yeni bir seçim yasasıyla radyo siyasal partilere kapatıldı ve memurların siyasal hakları kısıtlandı. Bir başka yasayla da yargıçların ve profesörlerin erken emekliye sevk edilebilmelerine olanak tanındı. Ardından memurların, çalışma sürelerine bakılmaksızın işten çıkarılmalarını mümkün kılan bir yasa çıkarıldı.

Basın, bu düzenlemeleri eleştirmeye kalkınca şimşekleri üzerine çekti. Babalı'nın en ağır toplanına ceza yağdı. Nihat Erim'e para

cezası verildi. Bedii Faik tutuklandı. Hüseyin Cahit Yalçın 80 yaşında cezaevine kondu. Zaferle başı dönen iktidar önüne gelene ceza kesiyordu.

Bu aşamada CHP bir diyalog denemeye kalkıştı. Sahibi olduğu Yeni Ulus gazetesi ağır bir para cezası yiyen Nihat Erim, Mükerrer Sarol'a haber gönderdi. Bir uzlaşma zemini arıyordu. Ama Sarol konuyu Menderes'e açınca çok sert bir yanıt aldı.

Mükerrer Sarol (DP Milletvekili):

"Adnan Bey ilk Heyeti Vekile toplantısından sonra dedi ki, 'Bak doktorum, biz bunları çerçeve içine sokarak tanıyacağız. Biz bunlara insanca davranmayacağız. Bunlar kabili hitap insanlar değildir. Bizim şerefimize, haysiyetimize, anamıza, avradımıza söven insanlarla biz yüzyüze konuşmayacağız. Benim İsmet Paşa'yla görüşmeme razı olunmadığı günleri bir düşün. Belki Meclis'te konuşmaya mecburuz. Kanun himayesi altındaki muhalefet haklarını kabul ederiz. Onun dışında insan olarak hiçbir tekliflerini, hiçbir yavaşmalarını kabul etmeyiz.' "

Artık ne Menderes eski Menderes, ne de DP eski DP'ydi. Kurulmaya çalışılan demokrasinin kuralları değişmeye başlıyordu.

Meclis açıldığında Başbakan sert yüzünü gösterdi. İnönü 1946 seçimlerini savunmaya kalkışınca Menderes kürsüye geldi ve İsmet Paşa'ya doğru dönerek,

"Gözüme bak Paşa, gözüme bak. Senin kazib şöhretinden çekinecek kimse yok burada. 1946'daki cinayetinin cezasını çekeceksin." Dedi.

İşte gerginlik, Meclisi ve ülkeyi bir kez daha sarsıyordu. Bu kıışmadan tedirgin olanların başında da İsmet Paşa geliyordu.

Kasım Gülek (CHP Genel Sekreteri):

"Paşa derdi ki, 'Bu hadiseler oluyor. Çok can sıkıcı hadiseler oluyor. Bilin ki...' derdi, 'Bizim bu konuştuğlarımız her kışlanın her odasında konuşuluyor.' "

İsmet Paşa içinden geldiği Silahlı Kuvvetleri çok iyi tanıyordu. Belki de uzaktan uzağa kışlalardaki kıpırdanmayı hissediyor ve rahatsız oluyordu.

Kasım 1954, İstanbul

Kışlalar kaynıyordu. Ankara'daki her kıpırtı dalga dalga kışlalarda yankılanıyordu. Kışlalar tedirgindi.

İktidar muhalefet ilişkilerinin iyiden iyiye kızıştığı o 1954 kışında İstanbul Tuzla'daki Uçaksavar Topçu Okulu'nda Dünder Seyhan adında bir topçu Yüzbaşı hatıra defterine gizlice şu satırları yazıyordu.

"Bir pazar gecesi okulda nöbetteyken Orhan Kabibay'la gazinoda oturduk. Beraberce sucuklu yumurta yerken bir taraftan da her zamanki gibi memleketi içinde bulunduğu çıkmazdan kurtarma çarelerini tartışıyorduk. O gece ilk defa Kabibay'la ihtilali konuştuk."

Demokrat Parti'ye karşı bir askeri müdahale fikri ilk kez o gece orada, bir yumurta sahanının başında konuşuldu. İki Yüzbaşı farkında olmadan altı sene sonra gerçekleşecek bir operasyonun ilk tohumunu atıyorlardı.

Gün ağarırken tabancalar çıkarıldı. Eller üst üste kondu ve ihtilal için yemin edildi.

Daha dört yıl öncesine kadar DP'ye sempatiyle bakan Ordu'ya ne olmuşsa olmuş ve kışlalarda ihtilal planları yapılmaya başlanmıştı.

Cemal Madanoğlu (MBK Üyesi):

"Ordu daha önce DP'ye sempatiyle bakarken bu ezanın Arapçalaştırılması karşısında irkildi. Kıpırdanmalar başladı. Bu kıpırdanmalar giderek de arttı. Ben Erzurum'da Ordu Kurmay Başkanlığı'na geldiğimde çekmecemde gizli bir dosya buldum. Bu dosyada 'Ne duruyorsunuz ? Atatürkçülük ortadan kalkıyor. Devlet elden gidiyor' mealinde yazılar, mektuplar vardı. Hepsi, Ordu içinde değişik örgütlerden yazılmış..."

Gerçekten de rahatsızlık ezanın Arapça'ya dönmesiyle başlamıştı. Daha sonra da iktidarın İnönü'ye satışması askerleri tedirgin etmişti. İnönü orduda CHP Genel Başkanı olarak değil, itaat edilecek bir Orgeneral olarak görülüyordu. Ve ona yapılan saldırılar orduda yapılmış sayılıyordu. Askerleri rahatsız eden bir başka unsur da Marshall Planı çerçevesinde eğitimci olarak Türkiye'ye gelen Amerikalı subaylardı. 1950'lere kadar Türk subayları hiçbir zaman yabancı bir komuta altında görev yapmamışlardı. Oysa şimdi yeni ittifaklar yeni koşullar getiriyordu.

Suphi Gürsoytrak (MBK Üyesi):

"Sanki Türk askeri savaş tekniğini bilmiyormuş gibi Alayların ve en küçük birliklerin başına bile hep çavuş seviyesindeki birtakım insanların getirildiğini gördük. Harp sanatının öğretildiği akademi, birer yıllık tatbikat okullarına dönüştürülmüştü. Ve Amerikalı subaylar rahatlıkla şunu söylüyorlardı: 'Canım nasıl olsa Komutanları biz vereceğiz. Türklerin Komutan yetiştirmesine ne gerek var?' Ve o uzman diye gönderilen insanların doğrudan doğruya kendi Yardım Heyeti Başkanlarıyla yazışma olanağına sahip olmaları, birliklerdeki otorite ve disiplini de sarsıyor ve Komutanların sözü geçmez duruma geliyordu. Neredeyse rütbesi ne olursa olsun Komutanın kapısına tekme atıp içeri girme küstahlığını gösterir duruma gelmiş olduklarını gördük."

Ordu'da rahatsızlık daha ilk yıllardan böylece kök salarken, Demokrat Parti de iktidara geldiği günden beri yeni bir savunma politikası arayışındaydı. İlk Kabinede Milli Savunma Bakanlığı'na Refik Şevket İnce atanmıştı. İnce, aslen hukukçuydu. Bakanlıkta da ilk el attığı yer askeri yargı oldu.

Yeni bakan, adaletin bölünemeyeceği düşüncesiyle askerler için ayrı bir yargı düzenlemesi olmasına karşı çıkıyordu. Silahlı Kuvvetler mensuplarının da sivillerle aynı mahkemelerde yargılanmalarından yanaydı. Bu ancak Başbakan'ın kararıyla uygulamaya konulabilecek büyük bir reformdu.

Mükerrem Sarol (DP Milletvekili):

"Bunu, Adnan Bey'e söylüyor. Adnan Bey de diyor ki, 'Refik Bey, bakalım Ordu'nun ileri gelenleri, Genelkurmay Başkanı, Ordu Komutanları bu hareketi uygun görürler mi? Bunca yıldır Atatürk dönemi dahil askeri yargıçlarla idare edilirken birdenbire sivil yargıçların işe el koymasını nasıl karşılar Ordu ?' "

Menderes bunun üzerine Bakaniyla Komutanları buluşturdu. İki tarafı ayrı ayrı dinledi. Komutanlar projeye kesinlikle karşı çıkıyorlardı.

Mükerrem Sarol (DP Milletvekili):

"Kumandanlar henüz daha Silahlı Kuvvetler'in demokratik sahada eğitimini tamamlayamadığını, o eğitime ulaşamadığını, bu nedenle bu hareketin ordu içinde çok alerjik birtakım olaylara neden olabileceğini ileri sürüyorlar."

Başbakan, daha yolun başında Bakaniyla Komutanlar arasında kalmıştı. Sonunda önce kanun taslağını geri çekti, sonra da Bakanını görevden aldı. Ordu karşısındaki ilk hamlesinde geri adım atmamak zorunda kalmış, üstelik Hükümetinden bir kurban vermişti.

İkinci kurban da Seyfi Kurtbek oldu. DP'nin ikinci Milli Savunma Bakanı olan Kurtbek asker kökenliydi. Albaylıktan emekli bir askerinin şimdi Generallerin üstünde bir göreve gelmesi başta Ordu'da bir tedirginlik yarattı. Üstelik Kurtbek, tek parti döneminde Binbaşyken İnönü'ye karşı bir darbe hazırlığının içinde yer almıştı.

Yeni Bakanın hedefi orduda bir reform yapmaktı. Kurtbek Milli Savunma'nın tümüyle yeniden yapılanmasını istiyor, Genelkurmay'ın da bakanlığa bağlı olmasını savunuyordu. Bu projesini gerçekleştirebilmek için de öncelikle ayak direyen bazı Generaller görevden alınmalıydı. Kabineye girince hemen reform planını Menderes'e açtı.

Seyfi Kurtbek (Milli Savunma Bakanı):

"Tabii evvela bunu Başbakan'a anlattım. Gerek mesleki, gerek sıhhi durumu itibarıyla bir kısım subayın emekliye ayrılması lüzumu olduğunu izah ettim. Söylediğim şeyler, verdiğim izahatlar o kadar kuvvetliydi ki rahmetli Menderes heyecanla, 'Tamam' dedi ve yanındaki telefonla Cumhurbaşkanını aradı; 'Seyfi Bey yanımda. Çok mühim şeyler söylemektedir. Dinlemenizi rica ederim'. Doğru gittim. Kütüphanede konuştum, anlattım. Tasfiye edilmesi lazım gelenlerin neden dolayı ayrılması lazım geldiğine dair vesikaları gösterdim. Bütün kanuni dayanakların hazır olduğunu söyledim. O da hayret etti. Kalemle raporunun altını çizdi ve 'Başbakan'a haber verin, saat 18.00'de Kabine toplansın, ben Riyaset edeceğim.' "

Bayar gösterilen kanıtlardan Ordu'da bir operasyon gereğine ikna olmuştu. O akşam 18.00'de Kabine toplandı. Kurtbek iki saat süren bir brifingle reform planını anlattı.

Seyfi Kurtbek (Milli Savunma Bakanı):

"Bayar ayağa kalktı. 'Arkadaşlar, Seyfi Bey'in planı ikinci nizamı cedit planıdır. Buna itiraz edenler, beğenmeyenler olabilir. Dayanın. Çünkü bu memleketin selameti, Ordu'nun selameti için mutlaka gerçekleştirilmesi lazımdır. Bu, katı bir operasyondur.' "

Seyfi Kurtbek hemen kolları sıvadı. Planını bir yasa tasarısı haline getirdi. Ama Bayar ne derse desin Menderes, daha ilk döneminde askerlerle bir çatışmayı göze almak niyetinde değildi.

Seyfi Kurtbek (Milli Savunma Bakanı):

"Ondan sonra çok dedikodular oldu ve Menderes dedi ki, 'Bunu biraz tehir etsek. Yani çok tepkiler var. Bütün Generaller isyan edeceklermiş.' Kendisine o zaman şunu söyledim: 'Efendim, yapılacak icraat benim değil, sizindir. Siz bilirsiniz. Yalnız Ordu o haldedir ki eğer bu müştereken ve azimle verdiğimiz kararı tatbik etmezsek ileride hem Ordu'ya düşecek olan vazifelerin infazında hem de memleketin yasasını korumada müşkülata karşılaşılabirsiniz.' Yani parti olarak en büyük hatamız büyük Ordu ve savunma reformunun yapılmamasıdır."

Reform tasarısı reddedilen Seyfi Kurtbek bir süre sonra istifa etti. DP iktidarı ilk dört yılında tam dört Milli Savunma Bakanı değiştirdi. Bakanlar değişiyor, ancak DP iktidarı bir türlü Ordu'ya el atamıyordu.

Oysa 1954 sonuna gelindiğinde artık Ordu, DP iktidarına el atmak üzere örgütlenmeye başlamıştı. Dündar Seyhan ile Orhan Kabibay, bir nöbet gecesi aldıkları ihtilal kararını uygulamak için örgüte adam toplamaya başlamışlardı bile. Seyhan'ın ilk kanca attığı isim, Kore'den yeni dönmüş olan akademi öğrencisi Faruk Güventürk oldu.

Faruk Güventürk (Emekli Orgeneral):

"Bir gün bana dedi ki, 'Binbaşım, Bu devletin gidişini nasıl görüyorsunuz?' 'Valla, Görüyorsun işte. Devlet işi bu. Beğenmiyorum

ben.'Ben de beğenmiyorum', biz böylece birbirimize yakınlaştık Dünder'la. En sonunda bana dedi ki, 'Binbaşım, beraber bir teşkilat kuralım.' 'Eh kuralım' dedim. 'Adını ne koyalım?' 'Silahlı Kuvvetler'in islahı olsun.' 'Tamam.' Biz kendi aramızda üye yazmaya başladık. Yanımda oturan Nuri Hazer'i kaydettim. Kore'den pilotum olan Suphi Gürsoytrak'ı yazdım. Orhan Erkanlı'yı yazdık. Ve cemiyeti kurduk yavaş yavaş."

Suphi Gürsoytrak (MBK Üyesi):

"Bir kural koymuştuk. Öyle arkadaşlar seçecektik ki o arkadaş kendi devre mensuplarına ismi söylendiği zaman sınıf arkadaşları 'Tamam, doğrudur, dürüsttür, yeteneklidir' desin. Arkadaşlarımızı bu şekilde dikkatle seçiyorduk. İkinci bir kuralımız; yazılı hiçbir metin tutulmamalıydı. Gerekçeleri malum. Hücre teşkilatı şeklinde çalışacaktık. Hücreler birbirine eklenerek zincirleme büyüyecekti. Bir hücredeki arkadaş, kendinden evvelki hücreden ancak bir kişiyi referans noktası olarak tanıyacaktı. Daha fazla insanı tanımayacaktı. Bu koşullarda 1954-1955 yıllarında daha büyük genişleme olanakları bulduk."

Örgütün genişlemesi biraz tesadüfi oldu. İstanbul'da örgütlenme sürerken Ankara'da da bir kadro hazırlığı başlamıştı. Başında da Kurmay Binbaşı Talat Aydemir vardı.

Annan Çelikoğlu (Emekli Orgeneral):

"O kadronun içine ben de katıldım. Akademi'yi bitirdikten sonra Elazığ'a gittim. O kadroda Talat Aydemir, Osman Koksall ve Sezai Okan vardı. Biz dört kişilik ayrı bir kadroyduk. Oradan tekrar mektuplaştık, temaslarımız oldu."

Sonunda Talat Aydemir İstanbul Harp Akademisi'ne gidince tamamen habersiz olduğu İstanbul örgütüyle karşılaştı. Kısa bir süre sonra da Ankara ve İstanbul örgütleri birleştirildi ve Üsküdar'da bir konakta ilk ortak toplantı yapıldı.

Faruk Güventürk (Emekli Orgeneral):

"Ben o zaman açıkladım. Dedim ki, 'Arkadaşlar, kurduğumuz bu cemiyet belki bir ihtilal cemiyeti olur. Bizim işimiz böyle Ordu'nun islahı filan değil. Bunun ismini koyalım. Bu, bir ihtilal cemiyetidir,' dedim. Ve orada kurduğumuz teşkilatın böyle bir ihtilal teşkilatı olduğunu açıkça belirttim ben. 'Ya darağacına kadar gider idam oluruz veya muvaffak oluruz. Bunu göze alan kalır' dedim. Herkes söz aldı ve yemin ettik orada."

Edilen yemin ihtilal yeminiydi. Genç subayların o gece orada kurdukları ve Başkanlığına da Yarbay Faruk Güventürk'ü getirdikleri örgüt kısa zamanda halka halka büyüyecek ve 1960'ın 27 Mayıs sabahı iktidarı ele alacaktı.

Ordu'nun alt kademelerindeki bu kaynama, kısa zamanda üst kademeye de yansdı. Hem de hiç beklenmedik bir yerde, hiç beklenmedik bir şekilde.

1955 yılının 29 Ekim törenlerinde her şey yolunda gidiyordu. Seyirciler yerlerini almış, Cumhurbaşkanı alkışlar içinde gelmiş ve geçit resmi başlamıştı. Tam o sırada pek göze çarpmayan küçük bir hareket büyük bir kıvılcım çakmasına sebep oldu.

Cemal Madanoğlu (MBK Üyesi):

"Neden olduğunu bilemiyorum, Milli Savunma Bakanı kendisinden şöyle 15-20 adım açıkta bulunan Genelkurmay Başkanı'na ve yanındakilere bakarken, Genelkurmay Başkanı'nı şöyle parmağıyla işaret yaparak yanına çağırması. Buna Genelkurmay Başkanı çok sinirlenmiş. 'Sen kimi çağırıyorsun, Nasıl çağırıyorsun?' diyerek azarlarcasına bağırması, iki taraftan teskin etmişler.

Ama bu durum, sanki havadan telsizle veriliyormuş gibi Mürettep Kolordu subaylarına intikal etmiş. Ve bu durumda Mürettep Kolordu'nun Komutanı yanına Tümen Komutanlarını, Alay Komutanlarını alıp şöyle 8-10 kişilik bir grup halinde tören üniformalarıyla gelip kılıçlarıyla selam vererek Genelkurmay Başkanı'nın karşısına çıkmışlar. Demişler ki 'Efendim, çok üzüldük. Sizden emir bekliyoruz. Emredin şimdi başta Celal Bayar olmak üzere hepsini içeri tıkalım.' Genelkurmay Başkanı 'Zamanı vardır. Ben bu işi daha başka şekilde çözerim' demiş, bunları yatıştırıp, geri göndermiş."

Ordu içten içe kaynıyordu. Bazen bir kanun, bazen bir söz, bazen küçücük bir hareket bu kaynamayı su yüzüne çıkarıyordu. Kışlalarda gizli den gizliye kulaklara ihtilal lafı fısıldanır olmuştu. Demokrat Parti iktidarı bu oluşumlardan tamamen habersizdi. Ordu'da reform çalışmalarından vazgeçilmiş, 1954 sonunda günlük çalışmalara gömülmüştü. 1955'e girildiğinde her şey sütlüman görünüyordu. Oysa 1955, DP'nin ve Menderes'in en zor geçecek yılı, sonun başlangıcı olacaktı.

Nisan 1955, Ankara Palas

Aslında 1955 baharında siyasette de bahar rüzgarları esiyordu. Seçim sonrasının tansiyonu bir nebze düşmüş, Parlamento, gerginliği Ankara Palas balolarında eritmeye başlamıştı. İktidar muhalefet ilişkilerinde yıllardır aranan bir tabloyu görmek de yine o günlerde bir bahar gecesi, Ankara Palas'taki bir balo sonrasında kısmet olmuştu.

Metin Toker (Gazeteci-Yazar):

"Kayınvalidem Bayan İnönü evde yalnız kaldı diye biz Özden'le beraber o akşam Paşa dönünceye kadar Pembe Köşk'e çıktık. Gece yarısı geçmişti. Kapı çaldı. Ben açtım. Bir de baktım ki iki adam. Kol kola. İnönü ve Menderes... Hafif çakırkeyif olmadıklarını da iddia edemem. Hatta müthiş samimi bir pozdaldı. Ankara Palas'ta davet olmuş. Çok yakın konuşmuşlar. İltifat etmişler birbirlerine. Çıkarken Annan Menderes demiş ki, 'Paşam, ben sizi götürüyüm evinize.' İsmet Paşa da 'Peki' demiş. Gelmişler. Kapıda Menderes bana selam verdi. 'Nasılın Metin?' İsmet Paşa, 'Buyurmaz mısınız?' dedi. Annan Bey, 'Söz veriyorum, başka zaman gelirim. Şimdi geç oldu. Müsaade ederseniz gideyim.' İsmet Paşa 'Söz mü?' 'Evet söz' cevabını verdi Annan Menderes ve ayrıldı. Hatta ben İsmet Paşa'ya takıldım, 'Bu ne samimiyet Paşam. Allah nazardan saklasın' diye..."

Bu bahar havasını daha da ısıtan bir haber tam da o günlerde Amerika'dan geldi. Binbir güçlkle pasaport alarak New York'a gidebilen CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek orada çok anlamlı bir jest yapmıştı.

Kasım Gülek (CHP Genel Sekreteri):

"New York'a vardım. Belki 100 gazeteci vardı. Sordukları soru şu: 'Amerikan yardımı yerinde kullanılıyor mu? Bu yardımın sürmesinde yarar var mı?' Ben de dedim ki, 'Ben muhalefet partisinin Genel Sekreteriyim. Türkiye'de muhalefet ve iktidar çok haşın mücadele etmektedir. Ama dünyaya karşı biz hepimiz Türk'üz. Biz, dünyaya karşı birbirimizi kötüleyecek insanlar değiliz. Yardım, yerindedir. Çünkü Amerikan milletinden Türk milletine gitmektedir. Ve bu yardım devam etmelidir.' Şimdi bu, Türkiye'de hiç beklenmeyen bir haber. Adnan Menderes bana bir telgraf çekti. 'Vatansever beyanatınızı takdirle ve teşekkürle karşıladık. Tebrik ederim' diye..."

Baharın gülleri açıyordu. Gülek yurda dönünce o Ankara Palas gecesinde söz verilen yemek gerçekleşti. İnönü ve Menderes, yanlarına en yakın partilileri de alarak Koraltan'ın evinde yemek yediler. Somut bir sonuç çıkmadıysa da hiç olmazsa bir diyalog kurulmuştu.

Mayıs 1955, Akis Dergisi

Bahar dönemi, gazeteci Metin Toker'in bir gece yarısı açtığı kapıyla başlamıştı ve yine Metin Toker'in sebep olduğu bir krizle kapandı. Metin Toker o yıl İnönü'nün kızı Özden'le evlenmişti. Artık yalnızca ünlü bir gazeteci değil, İnönü'nün damadıydı. Bu yüzden sahibi olduğu Akis Dergisi DP'lilerin daha da şimşeklerini çekiyordu. Akis, dönemin en etkili dergilerinden biriydi. Etkisini, o bahar yazdığı bir yazıyla siyasetin seyrini değiştirerek bir kez daha kanıtladı.

Söz konusu yazı akis'in Mayıs sayısında yayınlanmıştı. Yazının başlığı şöyleydi: "Kedi olmayınca fareler cirit atar."

Yazıda söz edilen "kedi", Başbakan Menderes'ti. Fareler benzetmesiyle DP Meclis Grubu için kullanılmıştı. Menderes yurt dışındayken, DP Grubu Hükümeti yerden yere vurunca Akis duruma bu başlığı uygun bulmuştu.

Dergi çıktıktan birkaç gün sonra Yazı İşleri Müdürü Cüneyt Arcayürek tutuklandı. Suç: Başbakan'a hakaretti.

Cüneyt Arcayürek (Gazeteci-Yazar):

"Beni götürdüler, saçlarımı kestiler. 8. koğuşa attılar. Tecrit kısmı küçük bir yerdi. Orayı gazetecilere ayırdılar. Şinasi Nahit'ler filan hep orada yatı. Adı da Ankara Hilton oldu. Onun önünde duvarlarla blokların arasında dar bir yol vardı. Oranın adı da Adnan Menderes Bulvarı'ydı. Hani mahpushanede volta atmak var ya, orada da millet volta atıyor. Onun için adı Adnan Menderes Bulvarı diye çıkmıştı."

İsmet Paşa birkaç gün sonra, yanında damadı Metin Toker olduğu halde Arcayürek'i ziyarete gitti. Aslında herkes de biliyordu ki asıl hedef Arcayürek değil Metin Toker'di.

Menderes birkaç gün sonra Meclis'te gürlledi: "Biz bu muhterem heyete sıçan dedirtmeyeceğiz, eğer dersiniz, bunu yapan çok yüce bir şahsın damadı dahi olsa kulağından tutarlar, sıçan deliğine tıklarlar."

Bahar havası bir kez daha hiddet bulutlarıyla gölgelenmişti.

Belki de Menderes'in bu kadar sinirlenmesinin nedeni, yazılan yazıda büyük oranda gerçek payı olmasıydı. DP Meclis Grubu gerçekten de patlamaya hazır bir bomba gibiydi.

Gerginliğin ana nedeni Bakanlar hakkında halk arasında yaygınlaşan yolsuzluk söylentileriydi. 1954 seçimiyle Meclis'e gelen bazı genç Milletvekilleri halkla daha yakın temastaydılar. Tepkiyi ölçebiliyorlardı. Bunun üzerine 11 Milletvekili 1955 baharında Meclis'e bir önerge vererek ispat hakkı istediler.

Mevcut yasalara göre bir Bakan hakkında basında ortaya atılan bir yolsuzluk iddiası mahkemelik olursa, duruşmada basına, yazdıklarını kanıtlama hakkı tanınmıyordu. Şimdi başını Fethi Çelikbaş'ın çektiği ispatçılar, bu hükmün değiştirilmesini ve bir yolsuzluk varsa bunun mahkeme huzurunda kanıtlanabilmesini istiyorlardı.

Masum bir hukuki talep gibi gündeme gelen ispat hakkı bir anda siyasal bir içerik kazandı ve grubun fitilini ateşledi. Grup, yolsuzlukları örten dokunulmazlık zırhının yırtılmasını istiyordu. Hedefteki Bakan ise basınla ilişkilerden sorumlu Devlet Bakanı Mükerrer Sarol'du. İş büyüyünce Sarol, Menderes'in kapısını çaldı.

Mükerrer Sarol (Devlet Bakanı):

"'Ağam' dedim, 'bu, bizim en çok dayandığımız, bizim aleyhimize hiçbir şey elde edemeyecekleri bir şeyse bunu konuşalım. Takrirleri işletelim. Herkes elinde eteğinde ne varsa döksün ortaya'..."

'Hayır doktor, hayır. Bu memlekette ne sulh bırakır, ne bir şey.' Onu inandırmışlardı. Bir adama kırk yıl deli dersin delilik olmasa delilik alameti başlar. 'Bunlara neden küfretme fırsatı verelim, neden aleyhimize sövme, sayma fırsatı verelim, hürriyet mabında, Mebusluk hürriyetine zırhına dayanarak söylesinler. Olmaz.' "

Menderes sonunda önerge sahibi Milletvekillerini çağırarak bu metni geri almalarını istedi. Çünkü DP'nin en gözde Milletvekilleri de bu isyana katılmaya başlamıştı.

Fethi Çelikbaş (DP Milletvekili):

"Geri almadık, Meclis'e verdik. Fakat 11 arkadaşın dışında bu metni imzalayan diğer Milletvekillerini partiden ihraç ettiler. Arkadaşlar üzüldü. 'Üzülmenin' dedik, 'Biz de istifa ederiz.' Ve sonunda istifa ettik."

Ayrılan 19 Milletvekili Hürriyet Partisi'ni kurdular. DP önemli bir yara almıştı. Önerge gitmiş ama kavga bitmemişti. İspat hakkı sorunu DP içindeki muhalefetin bayrağı oluyordu. Fıtl ateşlenmişti bir defa. Şikayetler birden yağmaya başladı.

Ülke 1954'te ağır bir kuraklık yaşamıştı. Bir yıl önce buğday üretiminde dünya sıralamasına giren Türkiye o yıl Amerika'dan buğday almak zorunda kaldı. Dış kredi de sağlanamayınca döviz azaldı. İthalat kısıtlandı. Bunun üzerine mal darlığı baş gösterdi. Birbiri peşi sıra başlanan yatırımlar, durma noktasına geldi. İnşaatlara cam bulunamıyordu. Peynir vardı, ama teneke olmadığından satılmıyordu. İlaç bulunamıyordu. Karaborsa baş göstermişti. Piyasa panik halindeydi. DP iktidarı ilk dört yılda kurduğu ne varsa bir günde kaybetme noktasına gelmişti. Grup, zaten diken üstündeyken İstanbul'da patlayan bir olay tam bir panik yarattı.

6 Eylül 1955, İstanbul

O gün Bayar ve Menderes İstanbul'da Park Otel'delerdi. Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'ysa Londra'daydı. Hükümet ilk kez Kıbrıs sorununa el atmış, bunu bir ulusal davaya dönüştürmüş ve müzakerelere başlamıştı. Ancak Londra'da görüşmeler kilitlenmişti. Zorlu, sorunu beş yıl için dondurmaktan başka çare görmüyordu.

Ama 6 Eylül sabahı çıkan İstanbul Ekspres Gazetesi'ndeki bir haber her şeyi değiştirdi. Haberde Atatürk'ün Selanik'teki evine bomba atıldığı ve evin Yunanlılarca tahrip edildiği bildiriliyordu. Haber doğru değildi. Ama kimse araştırma gereği duymadı. Zorlu, Londra'da bu konuyu Yunan tarafına karşı bir koz olarak masaya getirirken İstanbul'da üniversite öğrencileri "Kıbrıs Türk'tür" sloganıyla bir gösteri düzenlediler. Akşamüstü Menderes ve Bayar Ankara'ya dönmek üzere Haydarpaşa Garı'na doğru yola çıkarlarken, birden gösterilerin seyri değişmeye başladı.

İstanbul'un varoşlarından İstiklal Caddesi'ne akan binlerce insan Beyoğlu'ndaki azınlıklara ait dükkanlara saldırmaya başladı. Sanki gizli bir el bir anda kitleleri sokağa dökmüştü. Birkaç saat içinde Beyoğlu tanınmaz hale geldi. Yağmalanmadık yer kalmamış, Kiliselere saldırı başlamıştı.

Ankara'da olayları haber alan Mükerrerem Sarol hemen İstanbul Valiliğini aradı. Telefona Vali Fahrettin Kerim Gökay çıktı:

Mükerrerem Sarol (DP Milletvekili):

"Vali Beyefendi' dedim, ciddiyetini anlasın diye, 'İstanbul yakılıp yıkılırken nasıl gönlünüz razı oluyor da orada polislerin size sağladığı emniyet içinde oturuyorsunuz, Ayıp değil mi? Bu büyük bir felaket, Milli bir felaket.' Yanımda Dahiliye Vekili var, O'nu veriyorum' dedi. Telefonu Namık'a verdi. Namık dedi ki, 'Öyle Milli felaket filan değil. Bu, Milli bir isyan. Gençliğin Milli kıyımı.' Namık, bunu senden duyduğuma çok üzüldüm. Bu gerçekten Milli bir felaket. İstanbul'da devlet yok, emniyet yok, can güvenliği yok. Beyoğlu'nda mağazaları yağma ediyorlar ve sen buna Milli gençlik kıyımı diyorsun.'" "

Az sonra İstanbul'da olaylara tanklarla müdahale edildi. Çok geç kalınmış, başta Türkiye'nin saygınlığı olmak üzere her şey yerle bir olmuştu.

O sırada tren garında bulunan Başbakan Menderes'e bir telefon geldi. Londra'dan Fatin Rüştü Zorlu arıyordu.

Melih Esenbel (Dışişleri Genel Sekreter Yardımcısı):

"Çıktık trenden. Garda bir yer gösterdiler. Umum müdür Muavinlerinden birinin odası. Evvela ben konuştum Fatin Bey'le. Diyor ki, 'Bu, yürümüyor. Yunanlılar mukavemet ediyorlar. Hiç değilse moratoryum yapalım.' Ne biz, ne Yunanistan bunu milletlerarası foruma getirsin. Beş sene uyutalım. Teklif bu. Moratoryum teklifi.' Menderes aldı telefonu. Ona tekrarladı Zorlu. Birdenbire kızdı. Çok kızdı. 'Fatin Bey, Ne söylüyorsunuz. Bu artık milletin sorunu olmuştur. İstanbul yanıyor, ben ne moratoryum kabul ederim, ne başka bir şey kabul ederim. Ter kedin gelin konferansı' dedi."

Zaten bu olaylarla Türkiye'nin yeni tez savunacak hali kalmamıştı. Zorlu'nun bütün çabaları boşa gitmişti. Dönerken yanında Büyükelçi Mahmut Dikerdem vardı.

Mahmut Dikerdem (Büyükelçi):

"Oradan dönerken hiç unutmam uçakta Zorlu, çok düşünceli ve tabii üzüntülüydü. Yanına gittim. 'Bir gecede, bütün çabalarımız zayi oldu, ne yapayım şimdi ben?..' Dedi."

Zorlu üzgün dönerken, Menderes'le Bayar da trenle Ankara yolundaydılar. Ama olaylar iyiden iyiye kontrolden çıkınca Ankara'dan Mükerrerem Sarol bir acele telgraf çekip, durumu bildirdi ve 'acele İstanbul'a dönün' dedi. Menderes Sapanca'da trenden indi ve Sarol'u aradı.

Mükerrerem Sarol (DP Milletvekili):

"Menderes bana telefon etti. Bütün olanları anlattım. Bana dedi ki, 'Biz örfi idare ilan edeceğiz. Çağır Vekil arkadaşlarını. Başbakanlık'ta toplanın. Ve yarın sabah ilk uçakla İstanbul'a gelin.' Sabah ilk uçakla gittik. Daha Yeşilköy'e ayak basar basmaz 6-7 Eylül olaylarının tesirleri oraya kadar gelmişti. Vilayet merkezinde Adnan Bey'i çok perişan, çok üzgün, çok meyyuz, çok sıkıntılı gördüm. O güne kadar hiç onu böyle perişan ümitleri kaybolmuş görmemişim."

Menderes Beyoğlu'na gittiğinde ortalık harp yerine dönmüştü. İstanbul tanınmaz haldeydi... Bazıları hala yerlere saçılmış eşyalar arasında işe yarar bir şeyler arıyorlardı.

Vali Gökay o gün istifasını sundu Başbakan'a... Hemen ardından da olayları ilk anda "Milli gençliğin ayaklanması" olarak tanımlayan İçişleri Bakanı Namık Gedik'in istifası geldi. Yalnız DP'nin değil, ülkenin de son yıllarda yaşadığı en sıkıntılı iki gündü 6 ve 7 Eylül...

22 Kasım 1955, DP Meclis Grubu

İstanbul'daki olaylar Ankara'da DP'nin Meclis Grubu'nu iyice isyan ettirdi. Gerçi İçişleri Bakanı istifa etmiş, kellesi istenen Sarol ayrılmış, ispat hakkını savunanlar partiden kopmuşlardı ama fırtına dinmemiş, tersine azmıştı. Öyle ki artık Fuat Köprülü gibi bir parti kurucusu bile Menderes'in aleyhine dönmeye başlamıştı. Menderes o gün Meclis'e geldiğinde cehennem kazanları çoktan kaynamaya başlamıştı.

Mükerrem Sarol (DP Milletvekili):

"Pazartesi Meclis'e gittim. Meclisi yanardağ halinde buldum. Nari Beyza. Önüne gelen söylüyor. Şikayet... şikayet... şikayet... Ayyuka çıkmış. Böyle rezalet mi olur? Bu Dekastikler ne oluyor? Bu suistimaller ne oluyor? Polatkan'ın bacanağı nereden çıktı? Polatkan'ın köşkeri nereden çıktı?"

Grup, çağlayan gibi taşıyordu. Dört saatte 30 Milletvekili söz aldı. Her çıkan, yokluklardan, yolsuzluklardan dem vuruyordu.

Sonunda eleştirileri yanıtlamak üzere kürsüye Ticaret Bakanı Sıtkı Yırcalı çıktı.

Mükerrem Sarol (DP Milletvekili):

"Sıtkı tekrar çıkıyor. Tekrar anlatıyor. Bunun bir Bakanlık meselesi olmadığını, bunun bir Hükümet meselesi olduğunu, bu takririn Hükümete yöneltilmesi gerektiğini söylüyor. Orada hemen kaşla göz arasında Hükümete çeviriyorlar. Gelecek hafta Hükümete arz edilmek üzere... Hamit Şevket kalkıyor, 'Gelecek haftaya bırakmaya ne lüzum var. Hükümet buradadır. Başvekil de gelmiştir' diyor."

Gerçekten de Menderes bir üst kattaki odasında grup toplantısını dinliyordu. Grup, artık Menderes korkusunu da yenmişti. Alt katta adeta bir yeniçeri ayaklanması yaşanıyor. Ticaret Bakanı Yırcalı baş edemeyeceğini anlayınca bu isyana kellesini uzattı ve istifa etti. Ama Grup aç bir aslan gibiydi. Bir kurbanla doyaçak halde değildi. Kürsüye Maliye Bakanı Hasan Polatkan çağrıldı ve istifası istendi. Polatkan istifa etti. Ardından "Zorlu istifa" diye bağırıldılar. Zorlu da kürsüye geldi ve istifasını verdi. Zemberek boşanmıştı. Bakanlar birer birer devrilirken Grup, bir devrim mahkemesinin coşkusu içinde "istifa, istifa" diye tempo tutuyordu.

Rıfki Salim Burçak (DP Milletvekili):

"Bu istifaları Grup üyeleri alkışlarla karşılıyorlardı. Hükümeti dağıtmış bir duruma getirmişlerdi. Bu vaziyette Başbakan, Kabinenin bir toplantı yapması için Meclis Grubu'nun bir ara tatili vermesini teklif etti. Ve yukarı katta Koraltan'ın odasında toplanan Bakanlar Kurulu beş-on dakikalık bir müzakerede bulundu."

Hayrettin Erkmen (DP Milletvekili):

"Menderes fevkalade heyecanlıydı. Hatta biraz paniğe kapılmıştı. Beklemediği bu isyan karşısında fevkalade heyecanlıydı. Ve üzgündü tabii."

O toplantıda bütün Bakanlar Menderes'e istifalarını verdiler. Kabine çökmüştü. Başbakan, istifasını bildirmek üzere telefonla Bayar'ı aratıyordu. Ama Grupta bu krize yeni bir çözüm formülü şekillenmek üzereydi.

Mükerrem Sarol (DP Milletvekili):

"Aşağıda bazı Mebuslarla konuşuyorum. 'Yahu diyorum, 15 gün önce avuçlarınızı çatlattınız Menderes, Menderes, diye. Menderes 15 gündür ülke dışında. 15 gün içinde mi oldu bu rezaletler, bu maskaralıklar? Diliniz şimdi mi çözüldü? Ayıp size yahu' diyorum. 'Biz Menderes'e söylemiyoruz' diyorlar. 'Kime söylüyorsunuz?', 'Ehliyetsiz olanlara.' 'Bu fikrinizi söyleyebilir miyim Menderes'e?' diyorum. 'Elbette' diyorlar. 'Biz Menderes'ten memnunuz' diyorlar. Ben bu yetkiyi alınca fırlıyorum yukarı rüzgar gibi. 'Ağam' diyorum, 'Nereye gidiyorsun? Sen alalade bir Başvekil değilsin. Bu memleketin kaderine el koymuş bir adamsın. Bu partinin Başkanısın. Zaten CHP dışarıda senin yuvarlanmanı bekliyor. Millet seni telin eder, millete karşı borcun var, gidemezsin. İn aşağı ve şahsen itimat talep et diyorum, Şahsen.' "

Bu formül, sonraları literatüre "Sarol Formülü" olarak geçecekti. Menderes az sonra ordusunu belalı bir savaşta yitirmiş bir yenik Kumandan gibi kürsüye çıktı. Grup, avına diz çöktürmüş bir avcı edasıyla dinliyordu.

Hayrettin Erkmen (DP Milletvekili):

"Nihayet Adnan Bey çıktı. 'Siyasi kaderimi size teslim ediyorum. Siz, millet hakimiyetini temsil eden bir heyetsiniz,' dedi. İşte o lafı da orada söyledi ilk defa: 'Siz isterseniz hilafeti de geri getirebilirsiniz'. O bir heyecanın, biraz da paniğin etkisiyle ağızdan kaçmış bir laftı."

Grup heyecan içinde onayladı bu formülü. Gemi batmış ama kaptanı karaya çıkmayı başarmıştı. Menderes'in siyasal kariyeri ölümden dönmüştü.

Bayar, Kabine kurma görevini yeniden Menderes'e verdi. Başbakan yeni Hükümetini ancak 10 günde kurabildi.

Aydın Menderes (Adnan Menderes'in Oğlu):

"Benim, çok dalgın, düşünceli ve üzgün gördüğüm bir dönemdir rahmetli babamı... Genellikle evde kaldığı, pek dışarıya çıkmadığı bir dönem. Daha çok Mükkerrem Bey'i hatırlıyorum o sıralar. Belki birkaç isim daha olabilir. Ama 1955'te kendisi yeni Hükümeti oluştururken dalıp gidişi, o çok düşünceli ve üzgün yüz haliyle evdeki varlığı şimdi dün gibi gözümün önüne geliyor."

Menderes tam yolun yarısındaydı. Bir yol ayrımındaydı. Ya bu yılmayla bırakıp gidecekti yada dayatılan tavizleri verip Bakanlarını, en yakın arkadaşlarını terk edip yoluna devam edecekti. İkincisini seçti. Grubun devirdiği Bakanlar Kabineye alınmadıkları gibi soruşturmayla tabi tutuldular. Fuat Köprülü bir süre sonra Menderes'i ağır bir şekilde suçlayarak, kurucusu olduğu partiden istifa etti. Bulduğu formülle Menderes'i kurtaran Mükkerrem Sarol, DP'den ihraç edildi.

Mükkerrem Sarol (DP Milletvekili):

"Başka türlü hareket edilemez miydi? Edilebilirdi. Ama o zaman Adnan Bey genç. Adnan Bey'in sabrı yok. Adnan Bey'in dediği şu: 'Doktorum, seni partiden çıkardılar. Sen benim cins atımdın. Seninle kilometreleri yutuyorduk. Uçuyorduk. Ama atı yaraladılar. Düştük. Ben seni iyi oluncaya kadar bekleyemezdim. Bana katır getirdiler. Ben hedefe gitmeye mecbur, mahkum bir insanım. Türk milleti benim bu ömür içinde hedefe ulaşmamı bekliyor. Ben artık millete nikahlıyım. Ben yalnız Mükkerrem'in arkadaşı değilim. Beni mazur göreceksin.' "

Demirkırat'ın süvarisi artık yalnız başınaydı. Kabinesini kurtlar sofrasında feda etmiş, sadece kendisi kurtulmuştu. Ayaklanmış bir Grup, yitirilmiş bir Kabine, endişeli bir Cumhurbaşkanı ve kaynayan bir ordunun ortasında yapayalnız, meçhul bir hedefe doğru ilerliyordu. Bu yalnızlık onu daha fazla sertliğe itti. Menderes'in ve Demokrat Parti iktidarının sonu aslında orada başlamıştı.

ALTINCI BÖLÜM

SANCI

Bugün tarih ötesinden 1950'lerin o karmaşasına bakıldığında üzülmemek elde değil. İnsan hikayenin sonunu bilse de hep bir şeyler olup, bu acı finali önlesin diye bekliyor. Yapılan hatalar fark edilsin, bir ortak noktada uzlaşsın ve geliyorum diyen kaza önlensin istiyor.

Ama nafile... Bugün kaza olduktan sonra yapabileceğimiz sadece kazanın nedenlerine bakıp ders çıkarmak...

1950'lerin ortalarından itibaren, daha önce nice emeklerle ilmek ilmek örülen demokrasi, yine ilmek ilmek çözülmeye başladı. Gergin, sert, hırçın bir dönem açıldı siyaset arenasında... O toz duman içinde ileriye görmek, önlem almak imkansız gibiydi.

10 Nisan 1956, Gaziantep

Geriye sayım, aslında Menderes'in Gaziantep mitingiyle başladı. Başbakan yeni taarruz stratejisini orada başlattı. Muhalefete ve basına çattı. Bazı ihtilalci metotların bitmesi için eldeki kanunlar yetmiyorsa yeni kanunlar getireceklerini haber verdi.

Menderes'in orada söz ettiği kanunlar birkaç hafta içinde birbiri peşi sıra yağmaya başladı. Önce 23 yargıç bir emirle emekliye sevk edildi. Aralarında Yargıtay Başkanı ve Cumhuriyet Başsavcısı da vardı.

Hemen ardından Basın Yasası çıktı. 1950 öncesi DP'ye büyük destek veren gazetelerin çoğu şimdi muhalefetin sesi haline gelmişlerdi. Bir yasayla resmi şahıslar hakkında kötü düşünceyi davet edecek yayınlar yasaklandı. Her haber bu tanıma girebilirdi. Nitekim kısa bir süre sonra gazeteler yasanın soluğunu enselerinde hissettiler.

Altan Öymen (Gazeteci):

"Mesela Belediyeyi eleştiririz. 'Su yok' deriz. Hakikaten o gün şehirde su akıyor. Bir fotoğraf neşretmişiz; bir çeşme başında kovalarıyla su kuyruğuna girmiş insanlar. O fotoğrafı tekzip için musluk resmi gelir. Su akan bir musluk. Eskiden mi çekilmiş, yeni mi belli değil. Ve bunu yazarlar gazetenin ağzından yazıyorlardı tekziplerini, 'işte biz dün şöyle bir yayında bulunmuştuk. Bu yayınız yanlıştır, yalandır. Okuyucularımızdan özür dileriz' diyorlardı. Bir gün öyle bir şey oldu ki bütün bu tekziplerin hepsi bir güne geldi. Birinci sayfayı tümüyle kaplayacak şekilde bir tekzip akınına uğradık. Bunları yayınlamak zorundaydık ve yayınladık. Olduğu yerlere koyduk. Birinci sayfada haber de vermek zorundayız tabii. Birinci sayfa haberlerini son sayfaya aldık. Birinci sayfa aşağı yukarı tamamen tekzip dolu oldu."

Yeni yasayla cezalar da ağırlaştırılıyordu. Son dört yılda zaten 238 gazeteci mahkum olmuştu. Yasa çıktıktan sonra bu kervana İnönü'nün damadı Metin Toker de katıldı. Ankara Cezaevi'nin parmaklıkları ardında bir gazete bürosundakinden daha çok gazeteci vardı artık...

Çok geçmeden hücum borusu üniversite önlerinde çaldı. 1950 öncesinde öğrencisi ve hocasıyla DP'nin sadık bir müttefiki sayılan üniversite de bugün karşı cephede dövüşüyordu. Kampüsler üzerinde kara bulutlar gezinirken şimşegi çekmek Turhan Feyzioğlu'na kismet oldu. SBF Dekanı olan Güneş'in suçu üniversiteyi açış konuşmasında öğrencilere nabza göre şerbet vermemelerini tembihlemesiydi. Dekan hemen Bakanlık emrine alındı, ama Mülkiye ayaklanıverdi. Doçent Muammer Aksoy, Münci Kapani ve Aydın Yalçın'ın peşinden dönemin genç asistanlarından Coşkun Kırca ve Şerif Mardin birbiri peşi sıra istifaya ettiler. Öğrenciler de boykota gitti. Kara elbiseler giyerek iktidarı protesto edenler arasında Fatih Rüştü Zorlu'nun kızı Sevin Zorlu da vardı.

Sevin Özen (Fatih Rüştü Zorlu'nun Kızı):

"Tabii biz bütün talebeler olarak hepimiz ayaklandık. İşte, 'Dekanımızı seviyoruz. Nasıl böyle bir şey olabilir?' diye bütün Mülkiye'de boykotlar oldu, derslere girilmedi. Akşam da Adnan Menderes'le, eniştemle sofradayız. Sordu, 'Okulda neler oluyor, kim ne yapıyor?' diye. Ben de dedim ki 'Bir dekanı siz nasıl siyasete karıştırıyorsunuz? Biz bugün kendisini ziyarete gittik. 1946'da da aşağı yukarı aynı tür bir çıkıştan dolayı İnönü kendisini hapse attirmiş. Üç gün hapis yatmış. Gazete kupürlerini gösterdi. O idealist bir insandır. Nasıl görevden alırsınız?' dedim. Onun üzerine Adnan eniştem de dedi ki 'Kızım, sen daha çocuksun, anlamazsın. Bunlar öyle spontane olaylar değildir. Bunlar kesin örgütlenmiş, bilinçli yapılan olaylardır. Biz okula siyaseti sokmak istemediğimiz için böyle bir şeye başvurmak mecburiyetinde kaldık!'"

Feyzioğlu bir süre sonra CHP'ye girdi. DP, yargı kurumları, sendikalar, Ordu ve basından sonra üniversiteyi ve gençleri de karşısına almıştı.

Nihayet son taarruz emri muhalefete karşı verildi. Basın Yasası'ndan 20 gün sonra toplantı ve gösteri yürüyüşleri yasası çıktı. Artık protesto amaçlı her gösteri suç sayılacak ve dağıtılması için hedef gösterilmeksizin ateş açılabilirdi. Sokaklar muhalefete kapanıyordu. Yasanın kurbanı, CHP'nin çok gezen Genel Sekreteri Kasım Gülek oldu.

Kasım Gülek (CHP Genel Sekreteri):

"Ben şuna karar verdim ki kendi kendime bunu tesirsiz bırakabiliriz. Her şeye rağmen yine de toplantı yaparız, yine de halk arasında kuvvetleniriz. Çıktım Zonguldak'a gittim. Zonguldak'ta tabii halk heyecan içinde. Muazzam bir kalabalık gelmiş. Vapurdan çıktık. Arabayla gidiyorum. Durdurdular arabayı. Birisi geldi. 'Ben emniyet müdürüyüm. Sizi tevkif ediyorum' dedi. 'Ben Emniyet Müdürü olduğumu bilmiyorum. Vesikan var mı cebinde?' dedim. Adam attı elini cebine. Yok. 'Çek' dedim. Hatırına gelmiyor tabii... Ondandır vapur Sinop'a uğradı. Sinop'ta Emniyet Müdürü üniformasıyla geldi."

Ve muhalefetin Genel Sekreteri Kasım Gülek tutuklandı. Karadeniz gezisinin cezası altı ay hapisti. İktidar şaka yapmadığını gösteriyordu. CHP ağır bir baskı altındaydı.

Ferda Güley (CHP Milletvekili):

"Kapalı salon toplantılarımız nasıl olurdu bilir misiniz? Mesela Çarşamba'da kongremiz vardı. Bir sinemayı tutmuşuz. Bütün sinemanın pencereleri, ışık giren her yer kapatılır. Kapılar kapatılır. Dışarıya hoparlör vermek şöyle dursun, konuşulanların duyulmaması için her taraf kapatılır. Bazen de DP'li Belediye Başkanlarının zulmüne uğradığımız yerlerde elektrik kesilir. Lüks lambalarıyla kongre yapmak zorunda kalırdık. Ben böyle bir Çarşamba kongresinde bulundum. Ve o gün orada yaptığım bir ihtilal konuşması olmuştur. Ama bir odaya bir kediyi koyarsanız, elinize de sopayı alırsanız, kedinin üstüne döveceğim diye yürürseniz ve vurursanız, kedi o duvara atar kendini, bu duvara atar, sonunda döner elinde sopa olanın suratına sıçrar, başına sıçrar ve pençeleriyle o sopalı adamın yüzünü kan revan içinde bırakır. CHP'nin durumu buydu."

Aslında diğer muhalefet partilerinin durumu da buydu. Topun ucunda da Cumhuriyetçi Millet Partisi lideri Osman Bölükbaşı vardı. Hükümet seçim yaklaşırken önce geçen seçimlerde il iken ilçe yaptığı Bölükbaşı'nın kalesi Kırşehir'i yeniden il haline getirdi. Sonra da Bölükbaşı'nın dokunulmazlığını kaldırarak, Meclis'e hakaret ettiği gerekçesiyle tutuklattı.

Muhalefet bu taarruz karşısında şaşkına dönmüşken DP içinden bir ağır top onlara yol gösterdi. Demokrat Parti'nin kurucusu Fuat Köprülü artık kurduğu partiyi tanıyamadığını söyleyerek istifa etti. Üstelik ayrılırken, herkesin Menderes'i devirmek uğrunda işbirliği yapmasının bir vatan borcu olduğuna dair bir demeç verdi.

Bu işbirliği sözcüğü o günlerin gündemini belirledi. Menderes, planladığı ekonomik istikrar tedbirlerini yürürlüğe koymadan seçimleri erkene almıştı. Artık muhalefet için güçlerini birleştirmekten başka çare yoktu.

O dönemde muhalefet 3 başlıydı: İnönü'nün CHP'si, Bölükbaşı'nın CMP'si ve Karaosmanoğlu'nun Hürriyet Partisi. 1957 yazında üç lider İnönü'nün Heybeliada'daki evinde toplanıp ortak bir seçim stratejisi belirlediler. Aslında üç parti de birbirine pek güvenmiyordu ama bu koalisyon görüntüsü DP'yi rahatsız etti. Aylar süren işbirliği çabaları bir günde çıkarılan bir seçim yasasıyla çöktü. Herkes yeniden kendi yoluna döndü.

Ekim 1957

Tarih kitapları 1957 seçim kampanyasının Cumhuriyet tarihinin en sert siyasal mücadelesi olduğunu yazar. CHP için bir varolma, DP içinse bir ölüm kalım savaşıydı 57 seçimleri. Yükselen tansiyon, az kalsın ülkeyi bir kalp krizine sürüklüyordu. Menderes, kampanyanın en ağır konuşmasını Trabzon'da yaptı: "İsmet Paşa hastadır" dedi, "Hastalığının adı da iktidar hastalığıdır."

Paşa cevap verdi: "Eğer DP'nin şansı varsa benim sağlığımda çekilmek lütfuna uğrar. Onları ilerde müdafaa edecek tek adam ben olacağım."

Son derece şiddetli geçen bu kampanya sonunda 27 Ekim 1957 günü sandık başına gidildi. Demokrat Parti, iktidarının ikinci sınavına giriyordu.

Metin Toker (Gazeteci-Yazar):

"O gece ben İsmet Paşa'yla beraber parti Genel Merkezinde'ydim. Evvela bir ümitli hava esti. Oy verme saati tamamlanmadan bütün Türkiye'de seçim sonuçlarının radyodan ilanı yasak. Fakat saat iki'den itibaren radyo, Demokrat Parti'nin kazandığı yerlerin sonuçlarını ilan etmeye başladı. Bu, olacak iş değil. Çünkü öyle bir hava veriliyor ki sanki her tarafta DP kazanıyor. Tabii bu, o sırada henüz oy kullanmamış olanlar üzerinde 'bak DP kazanıyor' diye bir hava yaratıyor. İnönü'ye şikayetler geliyor. O sırada radyodan sorumlu olan Başbakan Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu. Paşa, Zorlu'yu telefonla arıyor. İkaz ediyor. 'Derhal kesin bu yayını' diyor. Kesirim, kesmem derken bir müddet sonra kesiliyor."

Altan Öymen (Gazeteci):

"Biz seçim gecesi öncesinde gene de CHP'nin kazanacağını sanıyorduk. Umuyorduk biraz da tabii... Ben Yenigün Gazetesinin Genel Yayın Müdürü'ydim. O akşam ihtiyaten dışı klişe dediğimiz bir klişe hazırlattım. 'Millet DP'yi alaşağı etti' diye kocaman bir klişeyi gönderdik. O geldi. Böyle siyah puntolarla. Eğer netice öyle olursa onu yayınlayacağız. Yenilme ihtimaline karşı da tabii tedbir aldım. Ama onun için dışı klişe filan yaptırmaya gerek yok. Bir şeyler hazırlamıştım. Tabii o dışı klişe bir işe yaramadı. Gece 12'ye doğru haberler geldi."

Aslında gelen haberler DP için hiç de parlak değildi. Adeta uçurumun kenarından dönmüşlerdi. DP oyların yüzde 48'ini alırken, CHP de yüzde 41'ini elde etmişti. Diğer muhalefet partilerinin oyları da hesaba katılınca DP azınlık durumuna düşüyordu. CHP'nin Meclis'teki sandalye sayısı 31'den 178'e çıkmıştı.

O gece Başbakanlıkta Fatin Rüştü Zorlu saç başı dağılmış, yüzü sararmış Menderes'e bakıp Samet Ağaoğlu'na "Adnan Bey mağlup bir Kumandana benziyor, değil mi?" diyecekti.

Cüneyt Arcayürek (Gazeteci-Yazar):

"Sonuçlar belli olduktan sonra Celal Bey gene tabii elinde DP bastonuyla Başbakanlığa geldi. Orada Adnan Bey'le konuşurken resimler de çekildi. Adnan Bey orada artık, seçim gitti gidiyor diye o kadar bunalmış ki 'Allah bana bir daha böyle bir gece yaşatmasın' dedi."

Aydın Menderes (Adnan Menderes'in Oğlu):

"Daha iyi bir netice beklediğini zannediyorum. Özellikle Ankara'da kaybettiği için çok üzüldüğünü tahmin ediyorum. Ama çabuk topladı. Yani için için üzülmüş olduğunu sanıyorum. Yine de 'böyle takdir edilmiş, yine iktidardayız. Daha iyi hizmet vermeye kendi anlayışımız doğrultusunda devam edelim. Bu da bir fırsattır. Bunun için de Allah'a çok şükür' diye düşündüğünü sanıyorum. Ama üzüldüğünü de tahmin ediyorum."

Menderes gerçekten de üzgündü. Duası kabul oldu. Bir daha hiç öyle bir seçim gecesi yaşamadı.

Esat Budakoğlu (DP Milletvekili):

"Tabii bir uyarıydı. Birçok yerlerde kaybettik. Birtakım şeylerde daha müsamahakar olmak gerekirdi. Bir sistem değişikliğine gitmek lazımdı. Yani muhalefetle iktidar arasında daha uzlaştırmacı, daha yakınlaştırmacı bir politika daha faydalı olurdu."

Hayrettin Erkmen (DP Milletvekili):

"Ben seçim neticeleri alındıktan sonra meydana iniyorum. Kalabalık halk toplanmış. Tabii gençlik de var, birdenbire biraz tepki gösterdim. Dedim ki, 'Durun, alkışlamayın, gelmeyin üzerime.' Alkışlamaya devam ediyorlar. 'Niye alkışlıyorsunuz?' dedim; 'Beni bundan önceki seçimde 60.000 oy farkla gönderdiniz. Şimdi ise 1.500 oy farkla gönderiyorsunuz. Ne ettim size? Bu oylarımı ne yaptınız?' Bir yaşlı adam, 'Bey, etrafına bak anlarsın' dedi."

Etrafa bakılınca görülen şey büyük oranda yokluk ve yoksulluktu. Halka refah vaat ederek iktidara gelen ve ilk dört yılında kitlelerin yüzünü güldüren DP, tıkanmaya başlamıştı. Kesilen krediler, ağırlaşan borç ödemeleri ve eriyen döviz rezervi ekonomiyi soluksuz bırakıyordu. Milli gelir düşmüş, enflasyon baş göstermişti. Seçim sonrası Menderes devalüasyon kararı aldı. Dolar 2 Lira 80 kuruşken 9 Liraya çıktı. Artık ithalat üç kat daha pahalıydı. Yorgun bir iktidarın en zorlu yılları başlıyordu.

Ekonomideki bu sıkıntı, elbette siyasete de yansdı. Menderes 5. Hükümetini ancak bir ayda kurabildi. Muhalefet, grup, basın, sendikalar isyan halindeydi. Ama asıl isyan hiç ummadığı bir yerde, kışlalarda büyüyordu.

29 Ekim 1956, Ankara

Ordu da artık ihtilal için gün sayılıyordu. İrili ufaklı onlarca cunta, yönetime el koymak için fırsat kolluyorlardı. Ankara ve İstanbul'daki iki büyük örgütün birleşik toplantısında Talat Aydemir kesin darbe için 29 Ekim'i önermişti. Cumhuriyet Bayramı, seçimlerden hemen iki gün sonraydı. Nasıl olsa seçimlerde DP kaybedecek, fakat iktidarı bırakmak istemeyecek, böylece de müdahale meşru hale gelecekti. Zırlı birlik, şeref tribünü önünden geçerken töreni izleyen devlet erkani tutuklanacaktı.

Ancak seçimi az farkla da olsa DP kazanınca bu senaryo suya düştü. Örgüt dağınık bir haldeydi. Örgüte bir Komutan, bir lider lazımdı. Önce İsmet Paşa'yla temas olanağı arandı ama Paşa görüşmeyi reddetti. Bunun üzerine Başkan Faruk Güventürk yeni bir isi önerdi: Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin.

Faruk Güventürk (Emekli Orgeneral):

"Sezai Okan'ın karargahında dedik ki, 'Arkadaşlar, lider bulamıyoruz. Bize yakınlığıyla tanınan bir Milli Savunma Bakanı var. Bu Bakana birimiz teklif edelim.' Eh kim teklif edecek? 'Ben Başkanınız olduğuma göre bana düşecek' dedim. 'Ben, bu ihtilalin Başkanımıym , muvaffak olamazsak evvela ben asılacağım.'"

24 Aralık 1957, Milli Savunma Bakanlığı

1957 yılının son haftasında Milli Savunma Bakanlığı inanılması güç bir görüşmeye tanık oldu. Bir Yarbay, Milli Savunma Bakanı'na, kendi Hükümetini devirmesi için liderlik teklif etmeye geliyordu. Faruk Güventürk her ihtimale karşı önlem almış, silahını beline takmış, kapıya da bir cip yerleştirmişti.

Faruk Güventürk (Emekli Orgeneral):

"Kapıda cip bekliyordu. Eğer tevkif ederse, 'tuttum, muttum' derse mecburen ihtilal komitesi meydana çıkacak. Kapı da açıldı. Bir şey olursa Şemi Ergin'e suikast yapacağım, oradan aşığıya ineceğim, ciple Bolu Ormanlarına gideceğim."

Güventürk'ün bir güvencesi de Savunma Bakanı'nın emir subayı Adnan Çelikoğlu'ydu. Görüşmeyi ayarlayan ve kapıyı tutan Çelikoğlu da örgüt üyesiydi.

Adnan Çelikoğlu (Milli Savunma Bakanı'nın Emir Subayı):

"Ben aradayım ama Şemi Bey'le ben konuşmuyorum. Çünkü ben her zaman söylüyorum. Benim söylediğimin dışında bazı etkiler olsun diye Güventürk'ü soktuk araya. Güventürk içeri girdi."

Faruk Güventürk (Emekli Orgeneral):

"Girdim içeriye. Dedim, 'Efendim, ben size Silahlı Kuvvetler konusunda bir maruzatta bulunacağım. Siz Silahlı Kuvvetler'e çok yakınsınız. Biz de sizi çok severiz'. O sırada ayağa kalkmıştı. Ayakta konuşuyoruz. Lafı açtım. İş uzadı, uzadı. En sonunda dedim ki, 'Beyefendi, önünüzde bir tarih nehri akıyor. Bu tarih nehrinin, şerefini, şanını üzerinize alabilirsiniz. Gelin bize şef olun, lider olun. Biz, bu iktidarı devirmek istiyoruz.' Bana aynen şöyle dedi: 'Faruk Bey, çok haklısınız, her şeyde haklısınız. Fakat ben bir kasaba avukatıyım. Benim karakterim buna müsait değildir. O bakımdan siz isterseniz yapın.'"

Şemi Ergin, örgüte "İsterseniz yapın" dedikten sonra ilk uçakla İstanbul'a, Menderes'in yanına uçtu.

O, bakanlıkta Güventürk'le ihtilali konuşurken, aynı saatlerde İstanbul'da Samet Kuşçu adlı bir Binbaşı Menderes'e haber göndererek ihtilal hazırlığını çoktan ihbar etmişti. Kuşçu'nun ihtilalciler diye verdiği dokuz kişilik listede Faruk Güventürk'ün de adı vardı.

İktidar, ihtilal hazırlığını haber almıştı. Hemen Bayar'ın Başkanlığında bir Kriz Masası toplantıya çağrıldı.

Baha Akşit (DP Milletvekili):

"Bu toplantıda Dahiliye Vekili Namık Gedik Bey, Samet Kuşçu isminde bir subayın yaptığı bir ihbardan bahsetti. Bu ihbara göre, bir ihtilal organizasyonu kurmuşlar. Bazı birliklerin de bunlarla münasebeti olduğunu ifade etti. Ve Samet Kuşçu'nun verdiği ifadeye dayanarak bunun açık olarak takdimini yaptı. Ondan sonra Başvekil söz aldı ve dedi ki, 'Evet, bir darbe teşebbüsü tespit edilmiştir. Biz gereken tedbirleri aldık. Meseleyi derinleştiriyoruz. Bütün derinliğine kadar iniyoruz. Suçlular yakalanıp, gereken ceza verilecektir.' "

Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin o toplantıda Ordu'da böyle bir hazırlığa ihtimal vermediğini söyledi. Oysa daha birkaç saat önce o örgüt, kendisine liderlik teklif etmişti. Üstelik dışarıda bekleyen Emir Subayı bile, o ciddiye almadığı örgütün üyesiydi:

Adnan Çelikoğlu (Milli Savunma Bakanı'nın Emir Subayı):

"Bir saat kadar sonra Şemi Bey çıktı. Surat bir karış. Öyle sıkıldığı zaman sigara üstüne sigara içer, hiç konuşmazdı. 'Vilayete gidelim' dedi. Halbuki Park Otel'e gitmemiz lazımdı. Bu, suratını böyle asınca 'Efendim bir şey mi var' dedim. 'Bizim Samet dedi, bir ihbar yapmış da onu görüşeceğiz.' "

O saatlerde örgütün Başkanı Faruk Güventürk'ün tutuklanma emri Polatlı Topçu Okulu'na bildirilmişti. Güventürk okula dönünce hemen Komutana götürüldü.

Faruk Güventürk (Emekli Orgeneral):

"Çıktım yukarıya. Baktım, bir askeri hakim, okul Kumandanı ve Albay oturuyorlar. Hakim, 'Yarbayım, sizi, anayasayı ihlal, Ordu'yu isyana teşvik ve taklîbi Hükümet suçundan tevkif ediyoruz' dedi. Ben de boş buldum; 'Ya dedim, bunun sonu ne olur?' 'Eğer ispat edilirse idamdır.' 'O halde mesele yok' dedim."

Adnan Çelikoğlu (Milli Savunma Bakanı'nın Emir Subayı):

"Şimdi bizim arkadaşlara haberi ulaştırmam lazım benim. Faruk tevkif edildi. Kimsenin haberi yok. Samet'in ihbarından da kimsenin haberi yok. Gazeteler yazmıyor. Kimseye bilgi verilmiyor. Birisini yakaladılar. Şimdi 'Kimdi bunlar?' diye tutturlarsa biz de gideriz hokkanın altına. Onlara haber vermek lazım. Zırlı tugaya telefon ettim Davutpaşa'ya. Orada Dündar Seyhan var. Dedim, 'Dündar, hadise böyle böyle.' Biz o zaman Güventürk'e 'Makarios' diyoruz. 'Makarios yakalandı. Arkadaşlara haber ver. Tedbir alsınlar.' "

Örgüt hemen tedbir aldı ve dağıldı. Zaten ihbar listesinde başka tanıdık isim yoktu. Güventürk dışındaki üç Albay, dört Binbaşı ve bir Yüzbaşı birbirinden hiç haberdar olmayan örgütlere mensuplardı.

Bu açıklama yapılırken Savunma Bakanı Şemi Ergin istifa mektubunu yazıyordu. Kararını önce en yakınındakilere açtı.

Adnan Çelikoğlu (Milli Savunma Bakanı'nın Emir Subayı):

"Şemi Bey, 'İstifa edeyim' dedi. Biz engel olduk. Müsteşar Fahri Özdilek, ben, etraftaki bazı arkadaşlarımız 'Yapma, sen lazımsın' dedik. Şemi Bey bir şeye kızdığı zaman evine gider, odasına girer, kapıyı kilitler yatar. Kimseyi de almaz içeriye. Şimdi mektubu bana verdi. Bunu şimdi Adnan Bey'e götürsem herhalde bunun içinde hoş bir şey yok. İstifa mektubu olduğunu tahmin ediyorum. Hemen biz harekete geçtik. İşte o kapalı kapıya vuruyoruz. 'Aman efendim, aç şu kapıyı. Biz geldik, yabancı değil.' Neyse çıktartık. O arada 'Yapma, etme' dedik ve mektubu yırttık. 'Yırt' dedi mektubu bana. Yırtım mektubu."

Oysa aynı sıralarda Çankaya'da Celal Bayar diken üstündeydi. Eski bir komitacı olarak olayın önemini hemen kavramıştı. Hızla önlem almak gerektiğine inanıyordu. İlk olarak da Milli Savunma Bakanı istifaya zorlanmalıydı. Bayar, Şemi Ergin'i ikna etme işini Bakanın yakın arkadaşı Muzaffer Kurbanoğlu'na verdi.

Muzaffer Kurbanoğlu (DP Milletvekili):

"Şemi Ergin'i aradım. Uzun müddet aradım. Bulamadım. Başvekile malumat verdiğim zaman saat 18.00'i bulmuştu. Başvekil Reiscumhur'a da kendisine verdiğim malumatı vermeme söyledi ve benim için randevu aldı. Gittim. Sayın Reiscumhur büyük asabiyet içindeydi. Bana, 'Muzaffer Bey, Şemi Bey'in istifası mutlaka bugün bitmelidir, alınmalıdır' dedi. 'Ben bu hadisenin içinden geldim. Altımızdaki zemin kayıyor. Dikkat etmeliyiz.' Ben de kendisinden görevimi tamamlamak üzere ayrılmamı rica ettim. Ayrıldım. Ve sonra Şemi Ergin'i buldum. Geldi. Beraberce oturduk. O da zaten 'uygun bir zamanda istifa edeceğini' söyledi. Bu suretle istifayı kabul etmiş oluyordu. İstifasını imzaladı. Bir zarfa koydu. Götürdü, Adnan Menderes'e verdi."

İktidar karışmıştı. Zorla istifa ettirilen Savunma Bakanı, ihtilal hazırlığını ihtilal olana dek açıklamadı. Menderes, Bakanlığa en yakın arkadaşı Ethem Menderes'i atadı. İş kapatmaya çalışıyordu.

Nihayet dokuz Subay uzun sorgulamalardan sonra mahkeme önüne çıkarıldılar.

Faruk Güventürk (Emekli Orgeneral):

"Hakim Ali Hikmet Paşa içeri girer girmez birden bağırmağa başladı. 'Vatan hainleri, nedir bu, devleti devirmeye kalkıyorsunuz?' 'Paşam, dört süngülünün arasında birine bu lafı söylemek çok kolaydır. Eğer siz bana bu lafı dışarıda söyleseydiniz inanın karnınıza dokuz kurşun sayardım.' Aynen. Birdenbire şaşırıldı. 'Yok evladım, ağzımdan çıktı. Gel otur' filan dedi. Oturduk. Dedi ki 'Yahu, hep Samet'in peşine takılmışsınız gidiyorsunuz. Nedir bu?' O heyecanla işte işlediğim en büyük suç... Dedim ki, 'Paşam ben hiç vagon olmamış bir insanım. Ben hep lokomotif yaşamışım. Böyle bir olay yok ya, olsaydı onun lokomotifini ben olurum.' Hemen zapta geçti bu. Ve benim bu ifademi akşamüstü Celal Bayar okuduğu zaman demiş ki, 'Ben komitacıyım. Bunu sıkıştırın, söyletin.' Ve ben 115 gün yattım orada. Celal Bayar ısrarla 'Hayır lider odur, söyletin' diyor."

Güventürk, lider olduğunu ağzından kaçırması, eski komitacı Cumhurbaşkanı Bayar da durumu sezmişti. İsrarla aysbergin görünmeyen yüzünün ortaya çıkarılmasını istiyordu.

Mustafa Tayyar (Celal Bayar'ın Yaveri):

"Sayın Cumhurbaşkanı Kabineyi bir ara topladı, kendileriyle konuştu. 'Bu mesele ciddidir, üzerinde duralım. Bunu yalnız dokuz Subayın işi olarak görmeyin. İstanbul'da bu cuntalar kök salmıştır. Bütün memlekette Ordu içinde yayılmış olabilir. Ankara'da vardır, Erzurum'da vardır. Bunlar yerleşmiştir. Bu, hücre olarak çalışan bir gruptur. Bunları çıkartacağız meydana. Gereken kanuni müdahaleyi yapacağız. Üzerinde ciddiyetle durun' diye Başvekile ve Kabine erkanına söyledi. Sık sık kendisini ziyarete gelen Bakan ve Milletvekillerine de bunun önemini anlattı. Tabii aradan günler geçtikçe işler tavsadı. Başladılar, 'Yok bunlar sarhoşlanmış da, şöyle böyleymiş' diye. Sayın Cumhurbaşkanı da 'hayır' dedi, 'bunun üzerinde duralım.' Bilmiyoruz nedense rahmetli Başbakan üzerinde durmak istemedi işin."

Aydın Menderes (Adnan Menderes'in Oğlu):

"Büyütmemeyi düşünmüştür. Netice itibarıyla mevcut bir iktidarın Silahlı Kuvvetler'e karşı yaygın bir güvensizlik durumuna girmesi, sonu gelmeyecek, sonu alınamayacak bir seri olayları başlatmış olur. Ve netice itibarıyla her ülke için çok temel bir kurum olan Silahlı Kuvvetler'in de zarar görmesine yol açar."

Mükerrem Sarol (DP Milletvekili):

"'Doktorum' diyor, 'Ben bu Ordu'da yedi sene çalıştım. Ali İhsan Paşa'nın emrinde, kaleminde çalıştım, benden iyi bilemezsiniz. Bu, Ordu'ya ait bir yaradır, Ordu'ya ait bir ıstıraptır. Bunu yaymak, bütün Türk Ordusu'na sirayet ettirmek olurdu. Bunlar kendileri tevzii ettiler. Kendi aralarında halletsinler.' "

Sonunda 6 aylık bir mahkeme sonunda dokuz Subay beraat ettiler. Sadece ihbarı yapan Binbaşı Kuşçu Ordu'yu isyana teşvikten iki yıla mahkum oldu. Olay kapatıldı. Menderes, Bayar'ın tüm uyanlarına rağmen Ordu'nun üzerine gitmemekte ısrar etmiş ve yaklaşan müdahalenin ayak sesine kulak tıkamıştı. Ancak birkaç ay sonra uzaktan duyulan bir başka müdahale sesi Menderes'i olayın ciddiyetine inandıracaktı.

15 Temmuz 1958, İstanbul

O sıcak Temmuz sabahında havaalanında büyük bir karşılama töreni düzenlenmişti. Cumhurbaşkanı Bayar, Başbakan Menderes'le birlikte Bağdat Paketi toplantısı için Irak'tan gelecek uçağı bekliyorlardı. Uçak Türkiye'ye o günlerin en gözde müttefikleri Irak'ın Genç Kralı Faysal'ı ve Başbakan Nuri Said'i getirecekti. Ancak beklenen uçak bir türlü görünmüyordu. Az sonra uçak yerine felaket haberi geldi. Irak'ta darbe olmuş ve beklenen Kralla Başbakan'ı darbeci Subaylar ve halk feci şekilde öldürmüşlerdi. Havaalanında bekleyenler, özellikle de Menderes şok olmuştu.

Irak'taki darbenin o günlerin Türkiye'si için iki açıdan önemi vardı. Birincisi, Türkiye'de de bazı Subaylar darbe hazırlığındayken yakalanmışlardı. Irak, Türk yönetimine çok ciddi bir örnek teşkil ediyordu.

İkinci nedense Bağdat Paketi'di. Menderes, 1950'lerin ortalarından itibaren Bağdat Paketi'yle Ortadoğu'da aktif bir politika izlemeye başlamıştı. İran ve Pakistan'ın da üye olduğu Pakt, Ortadoğu'da yükselen Nasır hareketine karşı, Türkiye'nin Batı adına üstlendiği bir misyonu temsil ediyordu. Irak, Pakt içinde Türkiye'nin en önemli dayanağıydı. Şimdi bu dayanak Türkiye'nin altından çekiliyordu. Yalnız Türkiye'de değil tüm Ortadoğu'da panik vardı. En çok kaygılananlardan biri de Ürdün Kralı Hüseyin'di.

Mahmut Dikerdem (Emekli Büyükelçi):

"Ürdün Kralı o sabah beni çağırırdı. Dedi ki, 'Irak kaybolursa ben de kaybolurum. Yaşamam'. Ve Türkiye'yle birlikte Irak'ın yeni rejiminin üzerine yürümek önerisinde bulundu. Çünkü bu olay cereyan ettiği sırada Türkiye'de Bağdat Paketi toplantısı olacaktı. Ve 3 Başkan, Bayar, Şah ve Pakistan Başkanı Ankara'ya geçtiler. Orada durumu izlemeye başladılar. Kral Hüseyin'in bu önerisi o sırada benim aracılığımla o üç Başkan'a duyuruldu."

Ankara'da Bağdat Paketi toplantısı başladığında artık Bağdat, adını verdiği örgütte yoktu. Ürdün Kralı Hüseyin gibi Menderes de ilk elde Irak'a bir askeri müdahaleyi düşünmüştü. Ama konferanstan sadece bir kınama kararı çıktı. İngiltere ve Amerika yeni rejimi tanıdılar. Bu darbe, fiilen Bağdat Paketi'nin ve DP'nin Ortadoğu politikasının sonu oldu. Irak sarayını basan tanklar, hem Türk dış politikasında, hem de Başbakan'ın iç dünyasında derin etkiler yaptı.

Metin Toker (Gazeteci-Yazar):

"Irak'taki olay, Adnan Menderes'in ruh halinde, sinir sisteminde çok hırpalayıcı bir etki yaptı. Bunu nereden çıkarıyorum? Türkiye'de ilk defa darağaçlarından o yazın sonlarında bahsedildi. Balıkesir'deki DP İl Kongresi'nde birdenbire Menderes coştı.

Tanınmaz bir hale geldi, bunu, kongreyi takip eden bizim gazeteci çocuklar bana bildirdiler. 'Doktor Jaykle gitti, Mister Hayd geldi' diye yazdılar hatta."

Menderes o konuşmada şunları söylemişti: "Irak'ı misal göstererek adeta bunları öldürecek bir serseri çıkmayacak mı demektedirler. Biz, onların bu meşum maksadını seziyoruz. Bir zamanlar Atatürk'e dahi suikastlar tertip edilmiştir. Ama buna cüret edenlerin idam sehvalarında can verdiklerini hatırlasınlar."

Artık Türk siyasi literatüründe iki önemli sözcük vardı: ihtilal ve darağacı. Kim ağzını açsa ihtilalden ve darağaçlarından söz ediyordu. Bunlar konuşulduğunda ihtilale bir buçuk, darağaçlarının kurulmasına da üç yıl vardı.

12 Ocak 1959, Ankara

Cumhuriyet Halk Partisi 14. Büyük Kurultayı partinin yaşamında bir dönüm noktası oldu. İlk kez o kurultayda CHP savunmayı bırakıp, saldırıya geçti. Birkaç ay önce Hürriyet Partisi'nin CHP'ye katılmasıyla muhalefet safları iyice sıklaştırılmıştı. Taarruz sırası muhalefetindi. İş, hedefi göstermeye kalmıştı.

CHP o kurultayda "İlk Hedefler Beyannamesi" adı verilen metni marşlar söyleyerek, gözyaşları içinde kabul etti. 10 maddelik bu beyanname adeta bir Anayasa taslağıydı. Parti, tarafsız bir Devlet başkanı, yargıç güvencesi, Anayasa Mahkemesi, basın özgürlüğü, demokratik yasalar, özerk üniversite ve ikinci bir Meclis istiyordu. Orada sıralanan hedeflerin tümü 27 Mayıs sonrası kurulan yönetimin icraatlarını oluşturacaktı.

Metin Toker (Gazeteci-Yazar):

"CHP ilk hedefler beyannamesiyle nasıl bir rejim, nasıl bir idare kuracağını belli etmiş oluyordu. Fakat yavaş yavaş memlekette bu işin seçimle bitirilemeyeceği, buna müsaade edilmeyeceği, yani iktidarın seçimle gitmeyeceği endişesi kendini hissettirmeye başlıyordu.

Neydi alternatif? Elbette bir askeri darbe, veya bir halk ihtilali... Herhalde sandık başında olmayan bir değişiklik. O zaman CHP, İlk Hedefler Beyannamesi'yle şöyle yada böyle idareyi eline alacaklara bir plan vermiş oluyordu."

Muhalefetin güç birliği arayışına Menderes "Vatan Cephesi"yle karşılık verdi. Birden yurdun dört bir yanında mantar gibi cephe ocakları türemeye başladı. DP, partiye yakın gönüllüleri bu ocaklarda topluyor ve Vatan Cephesi adı altında bir blok oluşturuyordu. Radyolar her gün saatlerce, Vatan Cephesi'ne katılan aziz vatandaşların isimlerini ilan ediyorlardı.

Mahmut Tali Öngören (Gazeteci-Yazar):

"Bu listeler haber bültenleriyle beraber hazır metinler halinde Anadolu Ajansı'ndan gelirdi. Bunları bir bisikletli getirirdi. Bazen yayından 30 saniye önce, hatta yayın sırasında bunlar spikerin eline tutuşturulurdu. Ve bu listeleri daha ziyade Can Okan okurdu. Artık o kadar gına gelmişti ki bir gün yayında benim ve nöbetçi spiker arkadaşım Jülide Güllizar'ın da adını Vatan Cephesi'ne girenler arasında okudu. O sırada ikimiz de dinliyorduk ve birden irkildik. Ve ben merakla bekledim, 'acaba ne tepki gelecek?' diye. Hiçbir tepki gelmedi. Çünkü orada sayılan isimlerin hiçbir önemi yoktu. Bu kadar çok insanın Vatan Cephesi'ne gireceğine de herhalde hiç kimse inanmıyordu."

Artık iş, siyasal mücadeleden çıkmış, bir kan davasına dönmüştü. Muhalefet hırçın, iktidar yorgun, sinirler gergindi.

Cephelere bölünmüş kadrolar darağaçlarından söz ederek ülkeyi boğaz boğaza bir felakete sürüklüyorlardı. Müdahalenin gerekçeleri zemini hazır. Ülke kanlı bir çatışmanın eşiğine gelmiş, Menderes de yolun sonuna yaklaşmıştı. Tam bu aşamada ülkeyi sarsan acı bir haber her şeyi birdenbire değiştirdi:

Başbakan'ı Londra'ya götüren uçak düşmüştü.

17 Şubat 1959, Londra

Menderes Londra'ya Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran Zürih Antlaşmasını imzalamaya gidiyordu. Uçuş fırtınalı bir havaya rastlamıştı.

Melih Esenbel (Dışişleri Genel Sekreteri):

"Londra'nın asıl büyük hava meydanına inemedik de bizi Gatwich'e sevk ettiler. Tam, 'Meydana geliyoruz, kemerleri sıkın' filan dediler. Ben sağa sola baktım, beğenmedim durumu. Çünkü çok beyaz bir tabakanın içine girdik. Safi beyaz, Hiçbir şey görünmüyor. Yalnız ben çam ağaçlarının tepelerini gördüm. Sis tabakasının içinden uçları görünüyordu. Yani, biz ağaçlıklı yere iniyoruz. Eh, tutturamamış, bizi ormana indirdi rahmetli baş pilot. Pilotaj hatası. Çat pat derken biz ağaçların dallarını kırı kırı indik. Yerde kaydıktı gittik böyle torpil gibi. Sonra durdu. Büyük infilak olmadı. Çünkü uçak ağaçlara vurunca kanatlar koptu. Kanatlar kopunca da benzin depoları gitti. Yani gövde indi yere. Biz de gövdedeydik. Bu sırada bir çaresini bulduk, çıktık. Rahmetli Menderes de arkadan atladı, kuyruktan. O, arkada Vekillerle beraber oturuyordu. Ben daha önlereydim. Hemen yanına gittim. 'Bir ağaç kenarına oturun' filan dedim. Belki belkemiğine bir şey olmuştur, sabit dursun diye düşündüm. Fazla bir şeyi yoktu. Yüzünde biraz yara var. Yüzü biraz yırtılmış ama fazla bir kırık dökük olmadığını anladım. Ama ihtiyaten 'Oturun' dedim. Çok müteessir oldu tabii zavallı. 'Şu hale bak, ne trajedi' dedi. 'Aile' kelimesini kullandı. 'İçinde arkadaşlar yanyanolar' vesaire... Onları söyledi. Sonra işte bir jiple bir İngiliz geldi, aldı Menderes'i."

Başbakan hemen Londra'da London Klinik'te tedaviye alındı. Kazada, aralarında Turizm Bakanı, Eskişehir Milletvekili, Genel Müdürler, gazeteciler ve uçuş ekibinin de olduğu 14 kişi ölmüş, Menderes büyük bir şans eseri hafif yaralı olarak kurtulmayı başarmıştı.

Haber Türkiye'de bomba gibi patladı. Sıkıntılar, enflasyon, Vatan Cephesi, ihtilal hepsi unutuldu. Türkiye, Başvekil'ine muhteşem bir karşılama hazırlıyordu. Başbakan'ın uçağı İstanbul'a indiğinde Menderes'in yüzünde acı vardı. Ama gördüğü manzara, kısa zamanda ona acısını unutturdu.

Melih Esenbel (Dışişleri Genel Sekreteri):

"Muazzam tezahürat yaptılar Adnan Bey'e. Develer kestiler. Hatırlıyorum Ankara'ya giderken gece şimendiferde İzmit'ten Adapazarı'ndan geçiyoruz. Gece 23.00'de, 24.00'de kadınlar çocuklarını almışlar, şimendifer istasyonlarına gelmişler. Kimsenin teşviki filan değil. Sırf trenin bir geçişini göreyim diye. Halk o kadar sevgi tezahüratında bulundu."

Karlı bir Cumartesi sabahı Menderes'in treni Ankara'ya yaklaşırken garda olağanüstü bir heyecan yaşıyordu. Tüm devlet erkaniyla birlikte Bayar ve İnönü de karşılamaya gelmişlerdi. Radyo spikeri heyecan içinde, gördüklerini şöyle anlatıyordu:

"Tren gözüktü... Halk zabıta kordonunu delerek Başvekil'ini peronda karşılamak istiyor. İşte tren gara girdi. Başvekilimizin lokomotifini çiçekler ve bayraklarla süslenmiş. Bütün gözler Başvekilimizi arıyor.

İşte Başvekilimiz Adnan Menderes. El sallayarak kendisini karşılamaya gelenleri selamlıyor. Halk Başvekil'ini bir an evvel kucaklayabilmek heyecanı içinde. Şimdi trenden iniyorlar. Vagonun basamaklarında kurbanlar kesiliyor."

Aydın Menderes (Adnan Menderes'in Oğlu):

"Annemle rahmetli babamı Ankara Garı'nda karşıladık. Biz arkamızı İstanbul istikametine vermiş duruyorduk. Karşımızda da İsmet Paşa ile Kasım Gülek duruyordu. Tren o noktada duracakken makinist durduramadı. Biraz ileriye kaydı. Rahmetli babama 'İsmet Paşa burada' diye söylenildiğini zannediyorum. Hep onun bulunduğu tarafa dönmek ister gibi bir eğilimin içindeydi o kalabalıklar kendisini alıp götürürken. Bundan son derece memnun olduğunu, uygulandığını sanıyorum."

Metin Toker (Gazeteci-Yazar):

"Celal Bayar, İsmet Paşa'yı görmezlikten geldi. Fakat Menderes gördü, geldi. İsmet Paşa da ona gitti. 'Çok üzgün olduğumu' söyledi. 'Acil şifalar' diledi. Menderes çok mütehasıs olmuştu. 'Lütfetiniz, zahmet ettiniz çok teşekkür ederim Paşam.' "

Onca gerilimden sonra yaşanan bu sıcaklık o karlı kış gününü güneşli bir bahara çeviriverdi. Menderes yeniden doğmuştu adeta... Hem muhalefetle ilişkilerini düzeltmiş, hem kitlelerin sevgisini yeniden kazanmıştı. O gün tren garından Çankaya'ya uzanan yolun iki yanı on binlerce insanla doluydu.

Ama yol bitip de Bayar ve Menderes yakın arkadaşlarıyla Köşk'te görüşmeye çekildiklerinde Başbakan, hiç ummadığı bir teklifle karşılaştı. Kendisine sağlığı açısından birkaç ay daha yurtdışında dinlenmesi tavsiye ediliyordu.

Mükerrem Sarol (DP Milletvekili):

"Akşam Köşk'e çıktım. Odasına gittim. Ayağını gördüm. Bir hekimoz olmuş. Uçağın zemini yırtılmış, ayağı oraya sıkışmış. Uçak ters dönünce ayak yukarıda asılı kalmış. Rifat Kadızade çekmiş ayağı. Ayak delikten kurtulmuş ama sıyrıla sıyrıla geldiği için tahribat yapmış. Kaslarda hekimozlar husule gelmiş. Kırık filan yok. 'Ağam, hiçbir şey olmaz. Birkaç gün içinde geçer gider. Yarın gelirim, görüşürüz'. 'Bazı arkadaşlar üç ay, burada da değil, yurtdışında istirahat etmemi istiyorlar.' 'Tamamen yanlış' dedim. 'Bunlar entrika oyunlarıdır. Padişahın kurtulmak için ya fetva çıkarırlar, ya baskın yaparlar. Tıpkı ona benzer bir harekettir. Katilen.' "

Aydın Menderes (Adnan Menderes'in Oğlu):

"Londra uçak kazasından sonra Adnan Menderes'in bir süre yurtdışında kalması, dinlenmesi, istirahat etmesi Ankara'da belli çevrelerde düşünülmüş. Bu çevrelerden bir tanesi de, belki en önemlisi Cumhurbaşkanlığı makamıdır. O düşünce gerçekleşmiş olsaydı, belki en azından geçici bir süre için bir Hükümet değişikliği, bir yeni Başvekil atanması sanıyorum o düşüncenin içerisinde kaçınılmaz olarak bir yer tutmuş olacaktı. Ama o gün yaşı itibarıyla, vermiş olduğu, vermekte olduğu hizmetler itibarıyla ve toplumdaki itibarı, kurduğu iletişim, parti mensuplarıyla oluşturduğu bütünlük itibarıyla DP'nin ne grubunda ne teşkilatında Menderes'e bir siyasi alternatif bulmak gibi bir siyasi ihtiyaç söz konusu değildi. Ama yakın bir gelecekte 1960'da, 1961'de bir seçim yapıldığı zaman öyle zannediyorum ki DP'nin gündeminde de Menderes'in gündeminde de bir Cumhurbaşkanı alternatifini oluşturmak fikri olması gerekirdi. Olmamış olmasını da bir eksiklik olarak yorumlamak gerekecektir."

DP içinde bir grup Menderes'i yurtdışına göndererek, belki de bir başka Başbakanla yola devam etme planları yaparlarken Menderes tersine daha uzun vadeli bir strateji hazırlıyordu. Uçak kazasının yarattığı siyasal yumuşama sürdürülmeliydi. İnönü'nün gardaki jestine bir iade ziyaretiyle karşılık vermek ilişkilerde yeni bir çığır açabilirdi, İnönü ve Menderes el ele verirlerse ülkedeki gerilimi azaltabilir, bir uzlaşma zemini yaratabilirlerdi.

Menderes'e bu telkini yapanlardan biri de Mükerrem Sarol'du.

Mükerrem Sarol (DP Milletvekili):

"Tafsilatıyla anlattım, neden gitmesi, iadei ziyarette bulunması gerektiğini. Dedi ki, 'Reisicumhur bu düşüncede değil. Reisicumhur bugün DP'nin İsmet Paşa'ya gösterdiği ilgiden dolayı prestij kaybına uğradığı kanaatinde.' Biz bunları konuşurken hanımefendi geldi. 'Reisicumhur geliyor.' Geldi Reisicumhur, 'Ne yapıyorsunuz?' Adnan Bey 'Sarol'u dinliyorduk' dedi. 'Eğer istifade mucip bir şeyse ben de dinlemek isterim' dedi. Menderes, 'Anlat doktor bana anlattıklarını.' Ben de anlattım. Bayar çok kızdı nur içinde yatsın. 'Bu, bir siyasi davranış. Bizi uyuşturmaya, bizi süklüm püklüm hale getirmeye, bizim yiğitliğimizi,

erkeklüğimizi, medeni cesaretimizi tahribe matuf bir şey sezinledim İsmet Paşa'nın gelişinde. Bunu ayırmamışsın.' "

Aydın Menderes (Adnan Menderes'in Oğlu):

"Başbakan'ın o gün kendisini karşılamaya gelen ana Muhalefet Partisi liderine teşekkür etmesi iyi olurdu. Benim, babam olarak tanıdığım insan da kendisine elini uzatanı, elini sıkarak kucaklayacak yapıda bir insandı. Böyle bir adım atmaya son derece müsait bir kişilik yapısına sahip olduğunu biliyorum. Onun için bunun engeli kendisi olamaz diye düşünüyorum."

En başında da söylemiştik; bazen küçücük bir jest, samimiyetle uzanan bir el, içten bir iki cümle hiç umulmadık sonuçlar yaratabilir. Uçak kazası böyle küçük jestlerle, büyük uzlaşma fırsatlarının yaratılabileceği bulunmaz bir şanstı. Değerlendirilemedi. Menderes, İsmet Paşa'ya iadei ziyarete gitmedi. İnönü yeniden sertlik politikasına döndü. Çizmelerini giydi ve büyük bir askeri zafer kazandığı Uşak'ta bu kez siyasal taarruzu başlattı. Ülke, sonu 27 Mayıs'a varacak yolda son bir yıla giriyordu. Menderes ve İnönü Ankara Gar'ındaki o karlı sıcak günden sonra bir daha hiç el sıkışmadılar.

YEDİNCİ BÖLÜM

İSYAN

İnsanoğlu garip bir yaratık. Geriye dönüp, nereden nereye geldiğine pek bakmaz. Övüldükçe, alkışlandıkça kendine güveni artar ve her şeyin en iyisini sadece kendisinin bildiğini sanır. Gitme zamanını, değişiklik zamanının geldiğini göremez veya kabul etmez.

Oysa toplumlar, altı dibine kadar açılmış ateşte kaynatılan su gibidirler. Isı arttıkça, buhar dışarı çıkmaya çalışır. Delik bulamazsa, kapağını fırlatır.

İşte demokrasilerin en güzel yanı da budur. Demokrasinin kuralları iyi işletildiğinde bir supap görevi yaparlar. Kapağı patlatmadan sıkışmayı yok ederler.

Demokrat Parti'nin talihsizliği daha emekleme dönemindeki bu demokrasinin kurallarını bir türlü işletmemesi veya işletmek istememesiydi. Alkış aldıkça, kendine güveni artmış, bir defa özgürlüğü tatmış çevreleri -bunlar ne kadar kısıtlı olursa olsun- sertlikle, baskıyla yola getirebileceğini sanmıştı. Sonunda artık işin ucu kaçmış, tren rayından çıkmış, dengeler bir defa bozulmuştu.

Deneyimli demokrasilerde en yapılmayacak, en düşünülmecek şeyler, yapılmaya, düşünülmeğe başlanmıştı.

Final çizgisi için geriye sayım 1959 baharında başladı. Ve bir yıl boyunca ülke soluk soluğa, "geliyorum" diyen bir ihtilale doğru koştu. Bu, adeta demokrasinin intihar koşusuydu.

29 Nisan 1959, Uşak

Eskiden bahar geldi mi siyasette de bahar havası yaşanırdı. Ama 1959 baharı tersine CHP'nin bahar taarruzunu getirdi. Menderes'in uçak kazasından sonra bir diyalog fırsatının tamamen kaybolduğunu gören İsmet Paşa Nisan ayında çizmelerini giydi ve yanına 46 Milletvekili de alarak sefere çıktı. Seçilen güzergah, Kurtuluş Savaşı'nda Büyük Taarruz'un yapıldığı güzergahtı. İnönü'nün Yunan Başkumandanı Trikopolis'i esir aldığı Uşak ise ilk duraktı.

Metin Toker (Gazeteci-Yazar):

"İlk olay Uşak'ta cereyan etti. Üstelik Uşak Garp Cephesi Komutanlığı'nın bulunduğu yerde. İsmet Paşa, Büyük Taarruz'da Garp Cephesi'ni oradan idare etmişti. Halk sokaklara döktürülmüştü. Sopalar, taşlar filan. Küçük bir çocuğun attığı taş İsmet Paşa'nın başına geldi. Kanadı."

Taarruzun ilk kanı akmıştı. Oradan sonra CHP kafilesinin uğradığı her ilde olaylar çıktı. En şiddetli saldırılardan biri İstanbul Topkapı'da gerçekleşti. Bir grup genç, Paşa'nın arabasına saldırdı. Arabanın camları taşa tutuldu.

İnönü'nün o yılki olaylı geziler zincirinin en önemli halkasıysa Kayseri'ydi. Çünkü ilk kez Kayseri'de Ordu tavrını ortaya koydu ve olup bitenlerde rol almayı reddetti. Kayseri'de Silahlı Kuvvetler İnönü'ye bir siyasi parti lideri gibi değil, bir Komutan gibi davrandı. Ordu, rengini belli ediyordu.

Metin Toker (Gazeteci-Yazar):

"Orada askerler bir köprüyü tutmuşlar. 'İsmet Paşa'yı geçirmeyin' diye emir var. İsmet Paşa şapkası elinde köprünün önüne geldi. Orada bir Binbaşı vardı. Binbaşı'ya dedi ki, 'Bana ateş mi açtıracaksın?' Binbaşı da dedi ki, 'Size ateş açtıracağıma kurşunu kendi kafama sıkırım.' 'Peki öyleyse' dedi ve köprüyü geçti. Bütün asker selam durdu."

Orada İnönü'ye yolu açan Binbaşı'nın adı Selahattin Çetiner'di. Binbaşı Çetiner, ertesi gün Ordu'dan istifa etti. 20 yıl sonra 12 Eylül Kabinesinde İçişleri Bakanı oldu.

Kayseri'de İnönü adeta yeniden Ordu'nun başına dönmüştü.

İstifa eden askerler, emirlere uymayan birlikler, İnönü'ye selam duran Komutanlar. Tüm bunlar, iktidar cephesinde endişeleri artırdı. Acaba İnönü orduyla el ele bir ihtilal mi hazırlıyordu?

Alparslan Türkeş (MBK Üyesi):

"Bu hazırlıklardan, bu kaynaşmalardan mutlaka haberi vardır. Çünkü sonradan Milli Birlik Komitesi'nde de görev alan arkadaşlardan bir kısmının devamlı evine gidip kendisiyle görüştüğünü biliyorum. Dışarıda, yani Komite dışında kalmış olan ve ihtilalde de tesirli rol almış olan bir kısım askeri personelin de gerek İsmet Paşa'yla, gerek Paşa'nın etrafındakilerle yakın irtibatla olduğunu biliyorum."

Metin Toker (Gazeteci-Yazar):

"Herkes kadar o da sezinliyordu ki ve asker olduğundan, Subay tabiatını daha iyi tanıdığından, kulağına da birtakım başkalarına gelmeyen haberler de ulaştığından böyle bir tertibin yapılmakta olduğunu biliyordu. Kendisine gelip de 'Biz ihtilal yapacağız, ne dersiniz?' diye de sorulmadı. Ama İsmet Paşa da günü geldiğinde eğer kendisi iktidarın yanında 'Bu müdahale bana karşı da yapılmıştır,' diye bir vaziyet alırsa son derece büyük karışıklıklar, hatta kanlı olaylar cereyan edecektir diye korkuyordu. Yani İsmet Paşa'nın bu tertiplerin içinde olmadığına yüzde yüz eminim. Bu tertiplerden haberdar mıydı? Haberdardı."

Bu arada Silahlı Kuvvetler içindeki ihtilal örgütü 1959 başına dek dağınık bir yeraltı teşkilatı görünümündeydi. Sürekli toplantılar yapılıyor, planlar hazırlanıyor ama harekete geçilemiyordu. Çünkü örgütün hala bir lideri yoktu.

İhtilal hala kendine bir baş arıyordu. İlerde ihtilalin başına geçecek askerse tüm bu hazırlıklardan uzak, İzmir'de pasif bir görevde tayin bekliyordu.

Mükerrem Sarol (DP Milletvekili):

"Cemal Gürsel İzmir'de Yurtiçi Bölge Komutanı. Yurtiçi Bölge Komutanlığı da Şube Reisliği gibi bir yer. Yani çok geri bir hizmet. Sırtında taşıdığı Korgenerallik rütbesine yediremiyor, içine sindiremiyor. Akşam Kadifekale'de bir yemek verildi. Benim sağımda oturuyor O. Diyor ki, 'Sayın Sarol, asker kökenli olduğun için askerlerin telafisi mümkün olan yaralarını, acılarını sana getirmeyi uygun gördük. Bunların başında benim derdim var. EVELA bana bir çare bul. Ben burada Şube Reisliği gibi zillet teşkil eden bir görevde bulunuyorum. Ne yapıyorum burada? Tavla oynamaktan, bezik oynamaktan başka faydam yok. Oysa ben sizin iktidarınızın bir Vekili kadar ne yaptığınızı bilen bir adamım' diyor.

Ve bana bir saat o güne kadarki icraatımızı sıralıyor. Çok heyecanlanıyorum. Geliyorum burada Genelkurmay Başkanı Baransel'e söylüyorum. Ordu Komutanına söylüyorum. Ondan sonra Menderes'e anlatıyorum. Bu adamı Ordu'ya çıkarıyoruz. Erzurum'a Ordu komutanı yapıyoruz. Sonra da Kara Kuvvetleri Komutanı yapıyoruz."

Cemal Gürsel'in Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na gelmesi örgüt için nimetti. Gerçi Ordu'da bilinen adıyla "Cemal Aga", ihtilalci bir asker değildi. Tek amacı emekli olup İzmir'de bahçe içindeki evine çekilmektir. Ama örgüt üyeleri onu daha kolay ikna edebileceklerini düşünüyorlardı.

Alparslan Türkeş (MBK Üyesi):

"Bizim aramızda General rütbesinde kimse yok. 'Aramıza Generallerden de almamız' diyenler oldu. Ama bir kısmı bu görüşte değildi. 'Hiç gerek yok. Bu işi kendimiz de hallederiz' diyorlardı. Bir kısmı da 'Olmaz mutlaka yüksek rütbeli Generaller de olsun aramızda' diyordu. Bunun neticesi olarak Komutanlara bunu açmak gerekti. Cemal Gürsel Paşa'ya Almanya'da bir NATO manevrasına giderken Kurmay Yarbay Sadi Koçaş tarafından bu konu açılmış. Paşa katılmayı kabul etmemiş, fakat hayır da dememiş."

Örgüte şimdilik bu kadarı da yeterdi. İlk aşamada Gürsel'den tek istedikleri bazı ihtilalcileri Ordu'nun kilit noktalarına atmasıydı. Bu, başarılıydı. Alparslan Türkeş, Kara Kuvvetleri Genel Sekreterliği Şube Müdürlüğü'ne, Suphi Karaman, Erkan Şubesi'ne, Osman Köksal da Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alay Kumandanlığı'na tayin edildi. Örgüt belli başlı köşe başlarını tutmuştu artık.

Mustafa Tayyar (Cumhurbaşkanı Yaveri):

"Bir de baktık ki Osman Köksal geldi. Ben Sayın Cumhurbaşkanlığı'na sordum, 'Biz başka birini istemiştik' diye. 'Bu dedi, Ethem Bey'in çok yakınıymış. En çok güvendiği arkadaşımıymış. Bunu getirdi. Biz bırakalım sorumluluk onlara ait olsun.' Böylece Osman Bey geldi."

Muhafız Alayı'nın başına gelen Osman Köksal'ın asıl görevi Köşk'ü korumak değil, ihtilal gecesi teslim almaktır. Örgüt, en kritik noktayı da ele geçirmişti artık.

İhtilal için gün sayılıyordu. İktidarın şaşkın bir halde oluşu, Hükümetin sert politikası, muhalefetin hırçın tavrıyla koşullar günden güne olgunlaşıyordu. Bu aşamadan sonra artık bir tek şey ihtilali durdurabilirdi: erken seçim kararı...

Demokrasilerin en tılsımlı ilacı, toplumlara nefes aldırıcı unsur... Ancak bir erken seçimle gidiş değiştirilebilir, gerilim düşürülebilirdi.

Esat Budakoğlu (Adalet Bakanı):

"Rahmetli Adnan Bey'le sık sık konuşurduk. 'Bir yenilenme lüzumu olduğu kanısındayız. Yeni bir güven gerekiyor. Çünkü genelde politik olarak bir rahatsızlık vardı. Bir seçime gidelim' diye, hatta 'Seçim Kanunu'nda değişiklik gerekiyorsa yapalım' diye muhalefetle de temasa geçtim. Hatta bir toplantımızda Köşk'te ayaküstü konuşuyorduk. Bayar da aramıza geldi, konuyu anlayınca, 'Ben şahsen yüzde 60 taraftar değilim, yüzde 40 baharda seçim yapılmasına tarafım.' "

Mustafa Tayyar (Cumhurbaşkanı Yaveri):

"Erken seçim mevzuu sık sık gündeme geldi. Fakat Sayın Cumhurbaşkanı, 'Seçime gidersek bu havada muhakkak kan dökülür, seçim meydanları, sandıkları perişan olur. Dünya'ya rezil oluruz. Kendi içimizde de birtakım hadiselerle yol açarız. Şu meseleleri yatıştıralım, ondan sonra seçime gidelim' görüşündeydi."

Sonunda ne olduysa oldu ve Meclis seçim kararı alamadan tatile sokuldu. Erken seçim projesi askıya alınmıştı. Hazırlıkları yürüten Adalet Bakanı Esat Budakoğlu 2 Nisan'da istifa etti. Emekleme dönemindeki demokrasiyi ayakta tutacak en son şans kaçırılmıştı. Oysa böyle bir seçimle her şey tekrar rayına oturtulabilir, devrilme üzere olan vagon kurtarılabilirdi. Demokrasinin temel kuralı işletememişti.

18 Nisan 1960, TBMM

Ok bir kez yaydan çıkmaya görsün, karşılıklı hoşgörü, uzlaşma arama yerine cezalandırmalara girilince artık gidiş durdurmak güçleşiyor. Muhalefeti dinlemek ve ona göre önlem almak yerine, susturmak yani subabı kullanıp gerilimi yatıştırmak yerine

sertleşmek, aksine tepkiyi artırıyor.

İşte Nisan 1960'ta da bu oldu. Adeta bardağı taşıran son damla Meclis'te bir Tahkikat Komisyonu kurulmasıydı. CHP'nin seçim dışı yollarla iktidara gelmek için hücre örgütü kurduğu, silahlandığı, isyan hazırladığı ileri sürülüp, soruşturma yapılacaktı.

Cemal Madanoğlu (MBK Üyesi):

"Karşı devrimcilik iyice tırmanmış durumda. Eh partizanlık almış yürümüş. Parti diktatörlüğü öyle. Ekonomik durum, bu şartları tamamlıyor. Bu sırada en çok milleti gayrete getiren, bardağı taşıran damla Demokrat Parti'nin bir Tahkikat Komisyonu kurması oldu. Çok körlemesine gittiler. Yani ihtilali asıl yapan biz değiliz aslında. Onlar yaptılar."

Kurulan komisyon işe başlarken tüm siyasal faaliyetleri yasakladığı gibi komisyonla ilgili haberlere de yayın yasağı koydu. Ardından getirilen bir yasayla da komisyona olağanüstü yetkiler verildi.

15 DP'li basını ve muhalefeti yargılayacak, hatta cezalandırılacak, ama alacakları kararlara itiraz edilemeyecekti. Komisyon, hem savcı, hem şahit, hem de yargıçı. Bu, adeta CHP'nin idam kararıydı.

İnönü, siyasal yaşamının en önemli ve unutulmaz konuşmalarından birini o gün, bu kanunla ilgili olarak yaptı ve dedi ki:

"Arkadaşlar, şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır. Bu yolda devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam."

Metin Toker (Gazeteci-Yazar):

"Bu, Tahkikat Komisyonu'nun kurulması için kararın alınacağı Meclis toplantısında İsmet Paşa herkesin anlayacağı şekilde, ülkeyi başka türlü kurtarmak isteyen, ama tekrar demokrasiye dönmeyi de amaç edinmiş kuvvetlere yeşil ışık yakmasa bile sarı ışığı yakmış oldu."

Paşa'nın sarı ışık yaktığı kuvvetler, elbetteki Silahlı Kuvvetler'di. İnönü, "Şartlar tamam, artık ihtilal meşrudur" mesajını iletliyordu. Haber, Meclisi karıştırdı, gazete bürolarında bomba gibi patladı. Akşam "Ben de sizi kurtaramam" sözü Ulus Gazetesi'nin manşetiydi.

Nihat Subaşı (Gazeteci):

"Gazeteyi baskıya verdik. Bir iki saat geçti. Baskı sırasında, polis Yahya, elinde bir zarfla bana geldi. Polis Yahya aylardır Ulus'u kapatma emirlerini getiren memur arkadaşımız olduğu için iyi tanışırız. Ahbap olmuştuk. Baktım gazeteyi kapatma emri. Halbuki gazete içerde basılıyor. Dağıtamayacağız. Dedim ki Polis Yahya'ya, 'Senden bir ricam var.' 'Nedir?' dedi. 'Lütfen dedim, iki saat kaybol ortadan. İki saat sonra gel ve gazeteleri topl. Zaten daha baskıya yeni başladık.' 'Peki abî dedi, hiç sesini çıkarmadan uzaklaştı. Biz gazeteleri basmaya devam ettik ve o arada bütün arkadaşlara, arabası olan bütün CHP'lilere, Milletvekillerine haber yolladık, gazetelerin dağıtımı için arabalarıyla gelsinler diye..."

Ferda Güley (CHP Milletvekili):

"Kimi ceketli, kimi ceketsiz, kimi kravatlı, kimi kravatsız, kimi şapkalı, kimi şapkasız, itfaiye neferleri gibi geldiler. Sabaha kadar hiçbir polis uğramadı. Bütün gazeteleri ıslak ıslak tel sepetin içinden alıp otomobillere yükledim. Yüz ellilik paketler halinde rulo yaptım. Samsun İl Başkanı'na gönderdim. Bir de mektup yazdım, 'Sen biraz kendine al, kalanını Ordu'ya gönder hemen.' Ordu aldı, Giresun'a, Giresun, Trabzon'a, Artvin'e kadar. Onlar da bu gazeteleri teksir ettiler. Bu suretle Türkiye'de yalnız 19 Nisan tarihli Ulus Gazetesi'nde bu haber çıktı."

Komisyon ertesi gün işbaşı yaparak soruşturmalarına başladı. Bazı sivrilmiş gazeteciler ve CHP Milletvekilleri ifade vermeye çağrıldılar. Basın tam kontrol altındaydı. Siyasal gösteriler tamamen yasaklanmıştı. Kimıldamak bile mümkün değilken İsmet Paşa, şeytanın aklına gelmeyecek bir yöntemle yasağı deldi.

Suphi Baykam (CHP Milletvekili):

"O gün İsmet Paşa'nın yanına oturdum. Grup başladı. 10 dakika geçmeden İsmet Paşa'nın kulağına eğildim. Dedim ki, 'Paşam ben Mevhibe Hanım'la konuştum. Siz bu sabah aceleyle giyinmişsiniz ve çıkarken para almayı unutmuşsunuz. İş Bankası'na gidelim para alacağız.' İsmet Paşa koluma girdi. Zaten bütün caddeler daha ilk adımda tıklım tıklım dolmuş, kalabalık bağırırmaya başladı. 'İsmet Paşa çok yaşa' diye... Derken Kızılay doldu. Zafer Meydanı'na kadar bulvarda trafik felç oldu. Biz bankaya doğru kalabalığı yarmaya çalışıyoruz. Tabii beklediğimden daha büyük bir gürültü doğdu. Zaten istediğimiz de bundan ibaretti: yani sessizliği delmek."

Bu, Türk siyasi tarihinin ilk ve son bankadan para çekme eylemiydi. Tahkikat Komisyonu'nun baskılarına karşı muhalefet ve basın yeni mücadele teknikleri geliştiriyorlardı. Verdiği her haberle toplatılan Sakarya Gazetesi, sonunda "Patlıcan dolması nasıl yapılır?" diye manşet attı.

Diğer gazeteler de Kore'de halkın diktatöre karşı nasıl ayaklandığına dair fotoğraf ve haberler yayınlıyorlardı. Bu Kore benzetmesi, birkaç gün sonra, Meclis'te İnönü'nün başına iş açtı.

Altan Öymen (Gazeteci):

"27 Nisandaki o Meclis oturumu başlı başına çığırından çıkmış bir oturmudur. Yetki kanunu çıkacak. Muhalefet de hem

konusarak, hem direnerek kanunun çıkmasını önlemeye çalışıyor. Önleyemeyeceği de belli ama hiç olmazsa son sözlerini söylemek istiyor.

İnönü'nün konuşması sert bir konuşma tabii. İşte 'Türk Milleti Kore milletinden daha az haysiyetli değildir' sözünü söylediği oturum. Ondan sonra Başkan, İnönü'ye 12 oturum Meclis'ten çıkma cezası verdi."

Polis zoruyla Meclis'ten çıkartılan muhalefet artık sokaktaydı. Parlamento İnönü'ye kapatılmış, basın tamamen susturulmuştu.

Yay gerildikçe geriliyor, basınç hiç durmadan artırılıyordu. Son bir aya girilirken artık muhalefet sokaklardan yükselecek, haberler fısıltı gazetesinden okunacaktı. Beklenen deprem başlamıştı. Depremin merkez üssüyse üniversitelerdi...

28 Nisan 1960, Beyazıt

İhtilalin işaret fişeği bir Perşembe sabahı Beyazıt'ta İstanbul Üniversitesi önünde ateşlendi. Sabahın ilk saatlerinden itibaren öğrenciler Atatürk heykeli önünde toplanmaya başlamışlardı. "Kahrolsun diktatörler", "Hürriyet isteriz" diye bağırıyorlardı. Çok geçmeden polis müdahale etti. Öğrenciler kordon altına alındı. Gençler dağılmayınca ateş açıldı. Bir öğrenci öldü, 40 kişi yaralandı. Tutuklanan öğrenciler sürüklenerek götürülüyorlardı. O sırada Rektör Sıddık Sami Coşar olaya müdahale etmeye kalkışınca o da tartaklandı. İş iyice çığırından çıkmıştı. Takviye için üniversiteye ordu birlikleri getirildi. İşte ne olduysa o anda oldu. Öğrenciler "Türk Ordu'su çok yaşa" diye slogan attılar. Askerler önce duraladı. Sonra birer ikişer gençlerle kucaklaşmaya başladılar. Sloganlar birden "Ordu ile beraberiz"e dönüştü.

"Kanlı Perşembe" diye anılan 28 Nisan'ın hemen ertesi günü aynı sahneler Ankara'da yaşandı. Mülkiye ve Hukuk Fakülteleri önünde gösteriler düzenlendi. Sıkıyönetim ilan edilmiş ve üniversiteler kapatılmıştı. Gazetelere yayın yasağı da konunca fısıltı gazetesi harekete geçti. İstanbul'da yüzlerce gencin öldürülüp cesetlerinin asfaltlanan yollara gömüldüğü haberleri yayıldı. Mülkiye ayaklandı. Polis yine ateş açtı. Ama asker durdu. Tanklar oradaydı, ancak namluları artık iktidara dönmeye başlıyordu.

Ercüment Yavuzalp (Başbakan'ın Özel Kalem Müdürü):

"Kriz dönemi başladığında yavaş yavaş Menderes, kendine olan eski güvenini kaybettiğine dair işaretler vermeye başladı. Çünkü bazı anlarda tereddüt ediyordu. Çok çabuk sinirleniyordu. Bu üniversite olayları olduğunda o zaman Başbakanlık'ta görev yapan Memduh Yaşa'yı gönderdi, 'üniversiteye git, bak, durumu gör' diye..."

Memduh Yaşa (Öğretim Üyesi):

"Dekanla konuştum. Herkes üzgündü ve herkes tabii iktidarı suçluyordu. Sıddık Sami Bey'in evine telefon ettim. Evi Maçka'daydı o zaman. Kalktım gittim. Salona aldılar. Biraz sonra kendisi de geldi. Başında, kaşının üstünde bant vardı. Olaylarda hafif yara almıştı. Ama morali çok iyiydi, düzgündü. 'Ben' dedi, 'talebe üstünde kontrolümü kaybettim. Başka unsurlar girdi araya. Bundan sonra talebenin nereye sevk edileceğini kestirmek çok zor. Onun için bazı daha değişik tedbirler almak lazım. Emniyet Müdürüyle Validen büyük şikayet var. Tarafsız davranmıyorlar. Tabii onlar da tevkif edilsin demiyorum ama hiç değilse bir müddet için o vazifeden uzaklaştırılsınlar.' "

Ercüment Yavuzalp (Başbakan'ın Özel Kalem Müdürü):

"Ben bunu Menderes'e naklettiğimde yanında Namık Gedik de vardı. Onlar özellikle de Namık Gedik, Memduh Yaşa'nın gidip oranın tesiri altında kalmış olduğu sonucuna vardılar ve pek ciddiye almadılar."

Çankaya'da bunları öğrenen Bayar diken üstündeydi. Hemen Genelkurmay Başkanı'yla yaverini İstanbul'a gönderdi. Ne olup bittiğini öğrenmek istiyordu.

Mustafa Tayyar (Cumhurbaşkanı'nın Yaveri):

"Üniversite civarı mahşer. Tanklar, cemseler, jipler, Subaylar... Atatürk heykelinin etrafında kızıl erkekli öğrenciler kol kola girmişler, orada duruyorlar. Bir oyun havası içinde, bir laubalilik içinde. Subaylarla, erlerle konuşuyorlar. Beraber sigara içiyorlar. Ben hemen Refik Tulga'yı aradım. 'Sayın Generalim, beni Cumhurbaşkanı'nız gönderdi. Hadiseler hakkında iyi malumat alamadık. Ne oluyor?' 'Vallahi Tayyar Bey ben başa çıkamadım. Bu çocukları öğretim üyeleri, CHP yanlıları kandırıyorlar, CHP Gençlik Teşkilatı da bunları harekete geçiriyor' dedi."

Askerler o gün Cumhurbaşkanı'nın elçisine göstericilerin tutuklandığını söylediler. Gerçekten de üniversite çıkışında yürüyüş yapan yüzlerce genç cemselere doldurularak Davutpaşa Kışlası'na götürülmüştü. Yaver Mustafa Tayyar bir ölçüde rahatlamış olarak Ankara'ya dönmüştü ki telefon çaldı.

Mustafa Tayyar (Cumhurbaşkanı'nın Yaveri):

"İstanbul'dan Vali Yetkiner arıyor' dediler. Çıktım telefona. Dedi ki, 'Tayyar Bey, akşam yakalayıp cemselere bindirdiğimiz o öğrencilerin hepsi Davutpaşa Kışlası'na gitmeden yolda serbest bırakılmışlar. Sadece 40-50 kişi gitmiş. Ertesi gün Davutpaşa Kışlası'nın futbol takımıyla maç yapmışlar. 2-2 berabere kalmışlar.' "

Ordu'nun tavrı böylece açığa çıkmıştı. Ordu, artık iktidarın kontrolünde değildi. Behçet Kemal Çağlar, olaylarda ölen üç genç için yazdığı ağıtı "Türk Ordusu yetiş gel" diye bitiriyordu.

Menderes bu olayların yaşandığı gece radyo başına geçti, uzun bir konuşma yaptı. Sesi yorgun ve titrekti:

"Aziz ve muhterem vatandaşlarım; Memlekette estirilme istenen isyan havası etrafındaki bugünün hadiselerini bildirmek suretiyle bu konuşmalarımın asıl maksadını teşkil eden muhterem umumi efkarımızı aydınlatmak üzere vazifeme başlıyorum. Bugün Ankara'da hadise olmamıştır. İstanbul'daysa bugünün hadiseleri gayet basit ve ehemmiyetsiz iki teşebbüsten ibaret kalmıştır. Şu da var ki; İstanbul ve Ankara hariç, esasen yurdun diğer yerlerinde kayda değer hiçbir şey yoktur."

Menderes, kaynakların sadece birkaç büyük kentte ve üniversitelerde görüldüğüne, ülkenin geri kalan bölümünün sükunet içinde olduğuna bakıp, olaylara önem vermiyordu. Devletin istihbarat örgütlerine soruyor, onlardan da elle tutulur bir bilgi gelmiyordu. Ordu'nun Hükümete bağlı olduğu, kargaşanın bir avuç insandan kaynaklandığı ileri sürülüyordu.

İşte temel yanığı buydu.

Mustafa Tayyar (Cumhurbaşkanı'nın Yaveri):

"MİT Teşkilatı hiçbir haber getirmezdi. İvır zıvır, günlük haberleri getirir. Jandarmadan da öyle haber alırdık. Milli Güvenlik Kurulu'ndan aşağı yukarı aynı şeyler gelirdi. Hiçbir şekilde radikal orduda şöyle bir kaynaşma var, bir ihtilal hazırlığı var haberi gelmezdi."

O Nisan gecesi Çankaya'da toplantı yapıldı. Bayar, Profesör Ali Fuat Başgil'e güvenirdi. Ona akıl danıştı. Başgil'in önerdiği çözüm çok basitti. "Hükümet derhal istifa etmeli. Ardından da Halk Partisi'nin de katılacağı bir Milli Birlik Hükümeti kurulmalıydı. Yani demokrasinin sağduyusu ve bir başka kuralı işletilmeliydi."

Bayar kızdı. "Hayır" dedi. "Tenkit zamanı geçti. Şimdi tenkil zamanıdır."

En yapılmaması gereken şey seçilmişti: sertlik... Zira artık sertlik, daha fazla sertliği getiriyor ve olayların önü alınamıyordu.

3 Mayıs 1960, Kara Kuvvetleri Karargahı

Sokaklardaki olaylar hemen Ordu'ya yansıyor. Onlar için, vatan kargaşaya düşmüş, kardeş kanı akmaya başlamıştı. Demokrasi veya oyunun kuralları değil, önemli olan ülkeyi kurtarmaktı. Bunun da tek yolu bu gidişe dur demektir. O ortam içinde kimse rejimin geleceğini, ilerde karşılaşılabilecek sorunları düşünmüyor veya düşünemiyordu.

Artık iktidarıyla, muhalefetiyle, ordusuyla Türkiye bir yere doğru kayıyordu.

Nihayet 3 Mayıs günü, Hükümet bir mektup aldı. Altındaki imza da Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel'e aitti...

Alparslan Türkeş (MBK Üyesi):

"Bir gün oturdu, eski harflerle Ethem Menderes'e bir mektup yazdı. Mektupta üniversiteye asker sevkinin doğru olmadığını, yanlış hareketler yapıldığını işaret ettikten sonra bunalımın giderilmesi için Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanlığı'ndan istifa edip, yerine Adnan Menderes'in Cumhurbaşkanlığı'na getirilmesinin iyi olacağını belirtiyor. 'Çünkü halen' diyor, 'DP'nin hatalarına rağmen büyük halk kitlesi Menderes'e muhabbet beslemektedir. Ona güvenmektedir. Böyle bir değişiklik, memleketi yatıştırır.' Böyle bir mektup. Beni çağırdı. Dedi ki, 'Emir Subayımı da al, odanıza girin. Kapıyı içerden kilitle. Bu mektubu ona daktilo ettir. Üç nüsha yazdır. Getirin bana.' O üç daktilo mektubu götürdüm. Üçünü de imza etti. Birini bana verdi. 'Bunu siz saklayın' dedi. Birini de imzaladı. 'Bunu zarfla. Üzerine de Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes yaz' dedi. Kendisi Bakan'a gitti. Mektubu verdi. Sonra döndü geldi. Ben sordum, 'Bakan'ın tepkisi ne?' diye. 'Bakan da bizim gibi düşünüyor. O da, iktidarın çok ciddi hatalar yaptığı görüşündedir.' "

Ethem Menderes, Başbakan'ın çocukluktan arkadaşıydı. Kendisine, soyadını alacak kadar yakındı. Birlikte büyümüşler, siyasal yaşama birlikte atılmışlar, o güne dek hep omuz omuza olmuşlardı. Şimdi çok kritik bir dönemde bu köklü dost, elinde bir muhtıra mektubuyla geliyordu. İki kader arkadaşı, o gün son derece önemli bir karara vardılar.

Adnan Çelikoğlu (Milli Savunma Bakanı'nın Emir Subayı):

"Adnan Bey'in evinde sözlü istifaya zorlamış ve Adnan Bey'i razı etmiş. İstifanın şekli de şu: istifa evvela radyoda ilan edilecek. Bayar, ondan sonra duyacak hadiseyi. 'Peki' demiş Adnan Bey. O sırada Meclis Başkanı Koraltan gelmiş eve. Ethem Bey'in anlatması bana bunu, bakmış 'Çocuklar sizde bir şey var' demiş. Adnan Bey dayanmamış, 'Ben istifa ediyorum' demiş. Koraltan ayrıldıktan yarım saat sonra Köşk'ten Ethem Bey'i çağırmışlar. Bana Ethem Bey'in anlattığına göre orada kendisine söylenen şu: 'Seninki istifa edecekmiş.' Seninki. Tabir aynen böyle. 'Söyle istifa etmesin.' Ethem Bey de diyor ki, 'Adnan Bey'e istifayı telkin eden benim, istifanın lüzumlu olduğuna kanaatim var. Kanaatimi Adnan Bey'e arz ettim. O da kabul etti. Şimdi ben istifa etme diyemem. Ancak Cumhurbaşkanı istifanı istemiyor derim. Kabul eder, etmez, onun bileceği hadise.' İniyor aşağıya. Adnan Bey'i görüyor. Diyor ki, 'Böyle böyle oldu. Ben de bu cevabı verdim.' 'Yahu' diyor Adnan Bey, 'biraz daha bekleyelim bakalım Ethem.' Bekleyiş o bekleyiş."

Köşk, bu görüşmelerde Gürsel'in mektubundan haberdar edilmedi. Ethem Menderes o gece Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel'i çağırarak kendisine üç ay izin verildiğini söyledi. Nasıl olsa Temmuz'da izni bittiğinde Gürsel emekli olacaktı.

Paşa, İzmir'e gitmek üzere bavul toplarken örgüt telaşlandı. Başsız kalma tehlikesi belirmişti. Ama tam Gürsel'in gideceği gün yeni bir lider, sürpriz bir şekilde ortaya çıkıverdi.

Cemal Madanoğlu (MBK Üyesi):

"Başkan Gürsel'in masasının üzerine izin kağıdı zarfı konduğu gün, sekreterim bana geldi. Durumu anlattı. 'Gürsel Paşa'ya bir

uğurlama yapılmıyor mu?’ ‘Yapılmıyormuş, sakıncalı görülüyor.’ Ben de bundan yararlanmaya karar verdim. Hem Gürsel’i uğurlamak istiyorum. Hem de kimse uğurlamadığı halde ben çıkıp örgüte buradayım demek istiyorum. Oturdum, bu uğurlama işleri Personel Başkanlığı’nın işi olduğu halde ben Lojistik Başkanlığı olarak bütün Kara Kuvvetleri odalarına birer emir gönderdim.

Bu akşam saat 9.30’da Orduevinde Org. Gürsel için uğurlama töreni yapılacaktır.

Saat 9.30 oldu. Toplantı yerine gittim. Hiç kimse yok. Öyle baskısı var ki partinin. Subaylar da zaten ‘bırakıp gidiyor’ diye kızıyorlar Gürsel’e. Kimse gelmedi. Çok zor durumdayım. Sekreterim geldi. Dedim, ‘Git Orduevine, ne kadar bric oynayan, kağıt oynayan, için sivil asker varsa hepsini buraya topla. Rezil oluyoruz.’ O gitti. Hepsini toparladı geldi. Orası doldu neyse. Benim şansına Gürsel Paşa da tam o sırada çıktı. Çok sevindi.”

Gürsel’i İzmir’e, nicedir hayalini kurduğu bahçe içindeki evine taşıyan uçak havalanırken, örgüt Cemal Aga’nın çok geçmeden Ankara’ya geri çağrılacağını biliyordu.

Ama o gün için başlarına yeni bir General lazımdı. Ortada tek bir aday vardı: Tümgeneral Cemal Madanoğlu. Orhan Kabibay liderlik teklifi için Madanoğlu’nun kapısını çaldığında karşısında kendisinden de ateşli bir Paşa buldu.

Cemal Madanoğlu (MBK Üyesi):

“Yahu, Orhan ne durumdayız, bu komutanlar uyuyorlar mı?” Ben böyle deyince Orhan döküliverdi. “Komutanım, Komutanlar uyuyorlar ama biz uyumuyoruz. Yalnız başımız yok Başımıza geçeceksin.” Baktım kolu titriyor. Ben güldüm, dedim, “Orhan, sen benden korkuyorsun.” “Yok hocam, neden korkayım? Senin erkek adam olduğuna biliyoruz. Kimseye söylemezsin” dedi. “Şu koluna baksana’ dedim. ‘Kolun hala titriyor.’ Orhan koluna baktı. Hiç unutmam, kaptı kolunu, kucağına getirdi.”

5 Mayıs 1960, Kızılay

“555 K” günlerdir tüm üniversitelerde herkes kulaktan kulağa bu parolayı fısıldıyordu birbirine. 555 K, “beşinci ayın beşinci günü saat 5’te Kızılay’da” demektir. Tam o saatlerde Bayar ve Menderes, havaalanından dönüyor olacaktı. Kızılay’da yaklaşan bir fırtınanın öncesindeki sessizlik vardı. Bu sessizliği ısıklı mırıldanılan bir marş bozdu.

Altan Öymen (Gazeteci):

“Bu, Tuna nehri akmam diyor-Etrafımı yıkmam diyor diye bilinen Gazi Osman Paşa türküsünün sözleri değiştirilmişti. ‘Olur mu böyle olur mu-Kardeş kardeşi vurur mu-Kahrolası diktatörler-Bu dünya size kalır mı?’ Isıklı başlatacağız bunu. Önce ısıklı bu şarkıyı söyleyeceğiz. Sonra eğer kalabalık büyürse o, şarkı haline gelecek. Epey de tereddüt geçirdik. Gecikenler filan oldu. O nümayiş aslında 18.15’te başladı. Sonunda biraz tuhaf bir şekilde ısıklı çalarak aşağı doğru yürümeye başladık. Isıklı sesleri de yükselmeye başladı. Öyle aşağıya doğru bir süre gittik. Orada bir daha baktığımda iyiden iyiye kalabalıklaşmıştı. 200 kişi filan olduğunu tahmin ediyorum. O zaman da kendiliğinden marş söylenmeye başladı zaten. Böylece başlamış olduk. Sonra kalabalık tersine döndü. En arkada olanlar en öne geçmiş oldu. Biz geride kaldık. Diğer tarafta bir sesler duyuldu. ‘Menderes geliyor’ dediler.”

Mustafa Tayyar (Cumhurbaşkanı’nın Yaveri):

“Biz, Sayın Cumhurbaşkanı önde, Koraltan, Menderes ve ben üçümüz arkada beraber hareket ettik. Kızılay’a geldiğimiz sırada baktım kapalı. Birtakım hareketler var, koşuşmalar var. Arabayı Necatibey Caddesi’ne doğru çevirdiler. Geriden Adnan Bey ‘Nereye Tayyar Bey?’ dedi. ‘Efendim, orası kapalı galiba?’ ‘Yok, yok, girelim içeriye.’ Biz hengamenin içerisine girdik.”

Kızılay bir anda yangın yerine dönmüştü. Eski Kızılay binasının önünde arabasından inen Başbakan, kaynayan bir kazanın ortasına balıklama atlamıştı adeta. Korumaların arasında Güven Park yönünde yürürken çevreden bağırarlara da “Ne istiyorsunuz?” diye soruyordu. Bir genç “Hürriyet istiyoruz” diye bağırıyordu. Menderes kızgındı, “Hürriyet olmasa bir Başvekile bunları söyleyebilir misiniz?” diye bağırıyordu.

İtiş kakış arasında üstü başı hırpalanmış, kravatu kaykılmış, gömleğinin ucu pantolonundan çıkmıştı. Yolun kenarında bekleyen bir gazeteciye ait arabaya kendisini zor attı ve hızla Başbakanlığa doğru uzaklaştı.

Ercüment Yavuzalp (Başbakan’ın Özel Kalem Müdürü):

“Ben odamda otuyordum. Namık Gedik de benim odamdaydı. Birden kapı açıldı. Bayar girdi içeriye. Namık Gedik’e dedi ki, ‘Namık Bey, hemen Kızılay’a gidin, megafonla dağılmalarını ilan edin, dağılmadıkları takdirde ateş edileceğini söyleyin.’ ”

Kızılay’da o akşam ateş açılmadı. Ama Bayar’ın orada verdiği emir yıllarca tartışıldı. Artık ipler iyiden iyiye Cumhurbaşkanlığı’nın eline geçmişti. Bayar duruma el koymuş, Menderes, iktidarın ilk yıllarındaki gibi ikinci plana düşmüştü.

15 Mayıs 1960, İzmir

İşte meşhur İzmir gezisi bu atmosfer içinde yapıldı. Ankara’nın o boğuk havasında, kendisine sürekli olarak yaklaşan felaketten, istifadan, baskı tedbirlerinden söz edenlerin arasında bunalmıştı Menderes.

Bu tür durumlarda hep yaptığı gibi kendini kalabalıklara attı. İktidarının 10. yıldönümünde, Ege’ye, yetiştiği topraklarda, kitlelerin sevgisinde şifa aramaya gitti. Aradığını fazlasıyla buldu. İzmir rıhtımında 200.000 kişi tarafından karşılandı.

Ercüment Yavuzalp (Başbakan'ın Özel Kalem Müdürü):

"O geziye katılan bir kimsenin bir ay sonra bu iktidarın devrileceğini düşünmesi son derece güçtü. Çünkü büyük coşku vardı. Mesela Tarsus'tan geçerken ben gözümle gördüm: bir baba oğlunu süslemiş, kucağına almış, elinde bıçak, 'kurban edeceğim' dedi. Zorla aldılar elinden bıçağı."

İzmir'deki bu manzara, Ankara'da kendisine istifa önerenlere de en iyi cevabı veriyordu. Kalabalıkların yanıltıcı büyüğü bir anda Menderes'i sarmalayiverdi. İstifayı düşünüyorduysa da orada vazgeçti. Ege'nin sevgisi Menderes'in sonunu hazırladı.

21 Mayıs 1960, Ankara

İhtilalin ayak sesleri Ankara'da bir Cumartesi günü çınladı. Bir süredir üniversite olayları nedeniyle zaten huzursuz olan Harbiye ayaklandı. Nehru'nun Ankara'ya geleceği gün Harbiyelilerin inzibat gibi yollara dizilmesi bardağı taşıran damla oldu. Genç öğrencilere randevu noktasını fısıldayan asker, Yüzbaşı Fuat Noras'tı.

Fuat Noras (Emekli Asker):

"Orduevinde buluştuk 13.30'da. Pek az bir grup oluşmuştu. Tehlikeliydi. Saat iki olduğu halde biz kaldırımdan yürüdük. Harbiyeli yoktu. 14.00'ü geçte, Kızılay'a inen o kavşaklardaki bütün yollardan sanki kovayla su dökülmüş gibi Harbiyeli döküldü ortaya. Birdenbire trafik durdu otomatikman. Polisler kaçırmaya başladı. Üniformalı polisler korkuyordu askerlerden. Yüzbaşı arkadaşımız İhsan Savim, Harita Genel Müdürlüğü'ndeydi o zaman. Arazide kullandığı organ elindeydi. Yürüyüş esnasında o zamanki Örfi İdare Kumandanı Namık Argüç hisimla üstüne yürüdü bunun. 'Ne o elindeki organ, Beni mi asacaksın?' Cevap: 'Evet... gerekirse.' "

İhtilal aslında orada başlamıştı.

Harbiyeliler Zafer Anıtı'na kadar yürüdüler. Orada İstiklal Marşı ile Harbiye Marşı'nı okuyup dağıldılar. Ordu ayaklanmış, iktidara en açık şekilde meydan okuyordu.

Harbiyelilerin ayak sesleri çok kısa zamanda Çankaya Köşkü'nden duyuldu.

Mustafa Tayyar (Cumhurbaşkanı'nın Yaveri):

"Sayın Cumhurbaşkanı'na dedim ki, 'Efendim, bu bir harekettir. Bizi deniyorlar. Deneniyoruz. Bunun arkası ihtilale doğru gider. Ordu sahnededir. İşte meydana çıktılar. Evvvela bunları öne sürüyorlar. Arkadan da diğer büyükler gelecek. Harp Okulu'nu silahtan tecrit edip, dışarıya göndermekten başka çare yoktur. Hemen bunları Ankara'dan uzaklaştırmak lazım.' 'Peki,' dedi 'Hadi Koraltan'ın evine gidelim, orada toplanalım.' Kalktık Koraltan'a geldik. Orada da ben durumu anlattım. Oradan Başbakanlığa geldik. Başbakanlık ana baba günüydü."

Başbakanlık'taki zirvede Harp Okulu'nun bir an önce tatile sokularak silahlarıyla birlikte İzmir'e nakli kararlaştırıldı. Karar Harbiye Komutanı Sıtkı Ulay'a bildirildi. Ama Ulay da örgüttendi. Haberi arkadaşlarına uçurdu. Mehmetçiği karıştırmayacaklarına göre Harbiye ellerindeki tek silahtı. Harbiye giderse ihtilal biterdi. O halde acele edilmeliydi.

O akşam İhtilal Komitesi, Madanoğlu başkanlığında toplandı. Onlardan habersiz yapılan Harbiye yürüyüşünden dolayı biraz ürkmüşlerdi. Herkes fısıltıyla konuşuyordu:

Cemal Madanoğlu (MBK Üyesi):

"Bu, sari mikrop gibi geçici. Herkes fısır fısır konuşmaya başlıyor. Ya bu ne biçim ihtilalcilik? Ama önüne geçmenin imkanı yok. Bekliyoruz, arkası gelsin diye. Bir ara acı acı kapının zili çaldı. İrkildik. Ben baktım yanımdakine, 'Git kapıya bak' dedim. Gitti baktı. Dışarıda itişmeme bir şeyler oldu. Ayak sesleri. Kapı açıldı. İçeriye genç irisi güzel bir kız girdi. Bir baktı bize. Hepimizi bir bir süzdü. Koştı benim yanıma. Arkamda çekmece varmış. Çekti. 'Oyun kağıtlarını unutmuşuz' dedi. Onları aldı gitti. Bunun üzerine ev sahibi gitti bir tepsinin içinde bana içki, peynir, domates filan getirdi. Artık ben iyice sinirlenmişim. Tepsiyi bir vurdum. Tepsinin içindekiler odaya yayıldı.

Döndüm çocuklara, 'Oğlum, bu işi hemen yapıyor muyuz, yapmıyor muyuz?' Hepsini birden bağırdılar. 'Yapıyoruz' dediler, 'Yapıyoruz.' 'Hadi öyleyse, dağılalım.' "

23 Mayıs 1960 Pazartesi, Çankaya

Örgüt harekete geçerken iktidar Çankaya'da çare arıyordu. Bayar Başkanlığında yapılan toplantıda DP'nin beyin takımı Menderes'e bir teklifle gelmişti: krizi aşabilmek için Hükümetten bazı Bakanlar değiştirilmeliydi.

Rıfkı Salim Burçak (DP Milletvekili):

"Bu teklifi Bayar da, Menderes de beğenmediler. Onlar bunun bir zaaf ifadesi olacağını, muhalefetin yaptığı baskıya karşı bir taviz sayılacağını ve bunun arkasının geleceğini, işlerin daha da azacağını, bu itibarla düzeltir diye umut bağlanan bu tedbirin belki daha fena sonuçlar doğuracağını söylediler."

24 Mayıs 1960 Salı, Başbakanlık

DP Genel İdare Kurulu toplantısına ertesi gün Başbakanlıkta devam edildi. Gündem gene aynıydı, ama bu kez Başbakan daha

sinirliydi.

Rıfık Salim Burçak (DP Milletvekili):

"'Anlatın' dedi. Ben anlattım. 'Bu gergin havayı değiştirmek için bir siyaset değişikliği gerektiğini, çarpıcı tarzda bir şeyler yapmamız lazım geldiğini' söyledim ve bazı örnekler verdim. Kayseri olayları gibi. Tabii bunları dinlerken Başbakan'ın sinirlendiğini görüyordum. 'Siz bunu daha evvel de söylediniz. Ama buradan nasıl çıkılır? Buradan sizin dediğiniz yollarla çıkılmaz. Ben çıkaracağım sizi bu zorluğun içerisinde, ben çıkaracağım,' 'Eh, çıkarmıyorsunuz' dedik. Sonra gerginlik hasıl oldu. Başbakan kalktı. 'Benim işim var daha fazla kalamam burada. Sizi dinleyemem.' Toplantıyı bıraktı. Çıktı, gitti."

Başbakan artık eleştiri duymak istemiyordu. Oysa her ağzını açan, ona hatalarını sıralıyordu. Sırada Bakanlar Kurulu vardı. Halbuki o, kendisini Eskişehir'e, kalabalıkların içine atmak için sabırsızlanıyordu.

Hayrettin Erkmen (DP Milletvekili):

"Bütün Bakanlar Kurulu 'Şu seyahati tehir edin Beyefendi. Tehir edin de şu işi bitirelim' dedik. 'Canım iki günden ne olacak. İki gün sonra geleceğim ben' dedi. Ama iki gün sonra kıyamet koptu."

Başbakanlıkta bu soğuk rüzgarlar eserken Ankara'nın değişik karargahlarında İhtilal Komitesi son hazırlıkları gözden geçiriyordu.

İhtilal artık sadece birkaç günlük mesafedeydi.

Ordu'nun alt kademeleri müdahaleye hazırды. Üst kademeysе aynı gün talihsiz bir girişimle Başbakan'a 'endişe edilecek birşey olmadığını' söylemeye gidiyorlardı.

Aydın Menderes (Adnan Menderes'in Oğlu):

"Harp Okulu öğrencilerinin yürüyüşünden sonra önemli ölçüde yüksek rütbeli Generalin Adnan Menderes'le olan görüşmeleri var. Ve bu görüşme içerisinde rejime bağlılıklarını, Harp Okulu yürüyüşüne falan bakılmaması gerektiğini, muhalefetle bir olup iktidarı devre dışı bırakmak gibi bir düşüncenin asla kendilerinde yer edemeyeceğini, özellikle Başbakan olarak kendisine güvenlerinin ve müspet duygularının hiç eksilmediğini ifade ettikleri bir durum var."

İşte Menderes'i en çok yanıltan bu ziyaret oldu. Aralarında Genelkurmay Başkanı'nın da bulunduğu 20'ye yakın General 'sizden yanayız' diyorlardı. O halde rahat uyku uyuyabilirdi.

O gece Köşk'ün terasında greyfurt suyunu yudumlarken, kulakları yaklaşan tankların sesine kapalıydı. Askeri müdahaleden endişelenen Mükerrrem Sarol'u dinlemek bile istemiyordu.

Mükerrrem Sarol (DP Milletvekili):

"Arkada nöbetçi dolaşıyordu. Başını çevirdi nöbetçi, gidiyor. Bir yere kadar sert adımlarla gidiyor, oradan dönüyor, yine sert adımlarla hareket ettiği yere geliyor. 'Doktor, bu Mehmet mi bize silah çekecek? Bu Mehmet mi bize ateş edecek?' "

25 Mayıs 1960 Çarşamba, TBMM

En zor gün, Meclis'te başladı. DP Grubu yine isyan halindeydi. 90 Milletvekili son gelişmeleri tartışmak üzere bir önerge vermişlerdi. Tahkikat Komisyonu'nun kaldırılmasını, erken seçime gidilmesini, Ordu'daki kaynamanın tartışılmasını istiyorlardı.

Ama Menderes, Ordu'yu Gruba yargılatmaya niyetli değildi.

Rıfık Salim Burçak (DP Milletvekili):

"Başbakan çıktı en son. Yorgun ve asabiydi. Çünkü Gruba: 'Burada bugün konuşmayalım, sakıncalıdır' dediği halde Grup ısrar ediyor konuşmakta. Bu bakımdan hem kızgın, hem yorgun, hem asabi. Bu haleti ruhiye içinde çıktı, 'Parti lideriniz olarak teessüf ederim' dedi."

Bu, Başbakan'ın Grubu son görüşü olacaktı. Parti yönetimi ve Bakanlar Kurulu'ndan sonra Başbakan, Grubu da dargın ayrılıyordu. Eskişehir'e hareket etmeden önce Menderes, Çankaya'ya çıktı. Asıl sürpriz, kendisini Çankaya'da bekliyordu.

Bayar'ın yanında Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun vardı. Cumhurbaşkanı, Menderes'e rejimi kurtarmak için bulduğu yeni formülü açıklıyordu: Meclis kararıyla sıkıyönetimin yetkileri artırılacaktı. Önerilen şey, bir yarı-askeri rejimdi.

Aydın Menderes (Adnan Menderes'in Oğlu):

"Sayın Bayar'ın Genelkurmay Başkanı rahmetli Rüştü Erdelhun'la ayrı olarak görüştüğü ve bir Kabine toplantısına kendisinin Başkanlık edeceği Rüştü Erdelhun'la olan bu görüşmesinde Başbakan'ın da bulunduğu, en azından Ordu'ya ülke yönetiminde daha geniş yetkiler tanıyacak bir yasal düzenleme yapılmasını ihtiva eden böyle bir üçlü görüşme olduğu, ertesi günü bunun Kabine toplantısında görüşüleceği, kendisinin Hükümet toplantısına Başkanlık etmek üzere Başvekalet'e gittiği, fakat o toplantıya Başvekil Menderes'in katılmadığı şeklinde belirli yazılar yazıldı ve çıktı."

Köşk'teki bu görüşme Başkent'te türlü söylentilere yol açtı. Bayar'ın Erdelhun'a Başkanlık teklif ettiği bile söylendi. En azından belli yetkilerin Genelkurmay'a devri söz konusuydu.

Rıki Salim Burçak (DP Milletvekili):

"Eskişehir'e gideceği öğrenilince Erdelhun Paşa Başbakan'ı görüp demiş ki 'Sizin yokluğunuzda 21 Mayıs'ta Harbiye yürüyüşünde olduğu gibi bir olay zuhur ederse bununla kim meşgul olacaktır? Kim emir verecektir? Eğer Ethem Menderes'i bırakırsanız yanlış olur, hatalı olur.' Başbakan da 'Siz meşgul olun. Siz bakın' demiş. Sonra ayrıldıktan sonra Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Salih Koru Başbakan'a, 'Bu iş siyasi bir iştir. Kabinayı ilgilendirir. Yani böyle bir yetkiyi veremezsiniz Erdelhun Paşa'ya.' Uyarılmış Başbakan'ı. Fakat Rüşti Erdelhun Paşa bana anlattığı zaman dedi ki 'Yetkiyi verdikten sonra Başbakan bana hiçbir şey söylemedi.' "

Menderes'in uçağı Eskişehir için havalanırken Başbakan Ankara'nın o kendisini kemiren kasvetinden kaçıyor, sadakatinden hiç kuşku duymadığı halkın kollarına koşuyordu. Oysa Eskişehir onun için son duraktı.

25 Mayıs 1960 Çarşamba, Eskişehir

Menderes'in uçağı Eskişehir Askeri Havaalanı'na indiğinde çark dönmeye başlamıştı. O güne dek hiçbir zaman bir askeri darbeye ihtimal vermeyen Menderes ilk kez orada, havaalanı çıkışında uçurumun kenarında olduğunu fark etti.

Muhsin Batur (Emekli Orgeneral):

"Biz üssün önünde otururken Menderes kafesi otomobillerle geldi. Bir güzergahı takip ederken 40-50 kişilik bir Subay topluluğu öne çıktı. O da kendisini selamlayacaklarını zannetti. Ama subaylar bir komutla geriye döndüler ve elleriyle bir harekette bulundular. Bir protesto hareketinde bulundular."

Başbakan, bu isyan karşısında şok olmuş, sarsılmıştı. Miting meydanında kürsüye çıktığında hala kendine gelememişti.

Ercüment Yavuzalp (Başbakan'ın Özel Kalem Müdürü):

"O sarsılmasını tamamen bertaraf etmediği, orda yaptığı konuşmadan da anlaşıldı. Çünkü hazırlanmış bir konuşması vardı. Genellikle konuşmasını hazırlardı. Fakat onu önüne koyar, daha çok irticalen konuşurdu. Bu sefer o konuşmayı dahi çıkarmadan tamamen irticalen konuştu. Ve yumuşak bir konuşma yaptı. Çoğunu da duyamadık. Birisi, orada Vilayetin önünde hazırlanan hoparlörlerin kablosunu kesmişti. Bağırarak konuşuyordu.

Menderes'in bağırarak duyurmaya çalıştığı şey aslında Tahkikat Komisyonu'nun görevini tamamladığı ve yakında seçimlere gidileceği haberi idi. Ne bunu duyurabilecek kadar sesi, ne de gerçekleştirebilecek kadar ömrü kalmıştı."

26 Mayıs 1960 Perşembe, Genelkurmay Başkanlığı

Menderes Eskişehir'de temel atarken, yetkilerini devrettiği Genelkurmay Başkanı Rüşti Erdelhun Ankara'da Genelkurmay'ın sinema salonunda yüksek rütbeli Komutanlarla bir değerlendirme toplantısı yapıyordu. Erdelhun, Komutanlara o gün için bütün yetkinin kendisinde olduğunu açıklıyor ve Silahlı Kuvvetler'in Hükümete karşı bir hareketin içinde olmadığını anlatıyordu. Oysa orada onu dinleyen Komutanlardan bazıları birkaç saat sonra Hükümeti devireceklerdi.

Erdelhun, toplantıdan sonra Ordu'nun iktidara bağlılık mesajını Köşk'e götürürken, aynı saatlerde İhtilal Komitesi'nin çekirdek kadrosu, gece yarısı operasyonunun son rötüşlerini yapıyordu.

Suphi Karaman (MBK Üyesi):

"Genelkurmay Başkanı iktidara Ordu'nun ne kadar bağlı olduğunu, ne kadar sadık olduğunu ispatlamaya çalışıyordu. Tamamıyla boş bir gayret.

Ben o gün oraya gideceğime Sıkıyönetim Karargahı'na gittim. Evvela öğleden evvel saat 11.00'de, sonra öğleden sonra saat 14.00'de Sami Küçük'ün odasında ayaküstü toplanarak kesin kararımızı verdik ve saat 14.00'den itibaren ihtilal makinesi işlemeye başladı. İhtilalin çekirdek kadrosu saat 21.00'de Harp Okulu'nda toplanmak üzere ayrıldık. Herkes kendi kanallarını işletmeye başladı."

İhtilal sabırsızlanıyordu. Karargah, Harp Okulu'ndaydı. İstanbul'da operasyonu Binbaşı Ahmet Yıldız, Sıkıyönetim İdare Merkezi'nden yönetecekti. Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde Osman Köksal Bayar'ı tutuklamak için işaret bekliyordu. Hava karardığında Harbiye'de bütün eller tetikteydi.

26 Mayıs Perşembe / 21.00, Eskişehir

Menderes o gece Eskişehir Şeker Fabrikası'nda Başbakan olarak yiyeceği son akşam yemeğine oturdu. Başta her şey yolunda görünüyordu.

Ercüment Yavuzalp (Başbakan'ın Özel Kalem Müdürü):

"Başbakan neşelendi orada. Bir Subay geldi ona bir gül ikram etti. Neşelendi. 'Hadi dağ başını duman almış marşını söyleyelim' dedi. Orkestraya işaret etti. Herkes marşı söylemeye başladı. Derken telefona çağırıldılar. Telefona gitti."

Arayan Refik Koraltan'dı. İstanbul'da üniversite profesörlerinin sessiz bir yürüyüş başlattıklarını haber veriyordu. Başbakan döndüğünde keyfi kaçmıştı!

Altemur Kılıç (Basın-Yayın Genel Müdürü):

"Görüyoruz ki Adnan Bey gittikçe kızarıyor, gittikçe heyecanlanıyordu. Tansiyon artıyordu. Ve nitekim çıktı. Meşhur, 'Kara cübbeliler' diye başlayan konuşmayı yaptı. Ben derhal gittim. 'Beyefendi biraz sert oldu' dedim. 'Öyle oldu ne yapalım?' 'Vallahi gazeteciler telefona gidiyorlar' dedim."

Menderes, üniversite hocalarına 'kara cübbeliler' diye hitap ettiği o konuşmasına yayın yasağı koydurttu. Oysa zaten bu haberin hiç yayın şansı yoktu. Çünkü ertesi günkü gazeteler ihtilal haberleriyle çıkacaklardı.

26 Mayıs Perşembe / 23.00, Harp Okulu

Ankara'da hareket başlamak üzereydi. Çekirdek kadro Harbiye'de toplandı. Dışarıyla telefon bağlantıları kesildi. Şehir planları yerlere serildi. Artık geri dönülmez bir noktaya gelinmişti.

Cemal Madanoğlu (MBK Üyesi):

"Dedim, 'Arkadaşlar, bunlar dokununca devrilirler. Göreceksiniz devrilecekler. Artık işe başlamış bulunuyoruz. Biz başlayıncaya kadardır bunun zorluğu. Bundan sonra bir şey yok.' 'Siz' dedim, 'Şimdi bana söz verin. Ne Bern Elçiliği, ne İçişleri Bakanlığı. Hiçbirimiz görevimizin dışında hiçbir vazife kabul etmiyoruz. Bu işi bu devlet için, bu ülke için, bu millet için yapıyoruz.' Yemin ettirdim. Bu yeminin çok da teseri oldu. Pek canlandılar hepsi."

26 Mayıs gecesi Harp Okulu'nda ihtilal için böyle yemin edildi. İhtilalin gecesi başlıyordu. Menderes Eskişehir'de, Bayar Ankara'da uykuya çekilirken, tanklar ağır ağır meydanlara yürüyordu.

10 yıl önce bir Mayıs gecesi sandıkla iktidarı alan Demokrat Parti, 10 yıl sonra yine bir Mayıs gecesi silahla devrilecekti. 26 Mayıs gecesi sadece bir iktidarın değil, Türkiye Cumhuriyeti'nin kaderinin değiştiği bir gece oldu.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

DARBE

"Şartlar tamam olunca milletler için ihtilal meşru bir haktır."

İsmet Paşa 27 Mayıs'tan 40 gün önce bu sözleri söylediğinde yer yerinden oynamıştı. İktidara göre, ülkede bir ihtilali meşru kılacak hiçbir şey yoktu. Seçimlere henüz bir yıl vardı. Başbakan gittiği her yerde coşkuyla karşılanıyordu. Birkaç ildeki öğrenci olayları dışında ülke huzur içindeydi.

Ama muhalif açıdan bakıldığında işler hiç de öyle görünmüyordu. Basın, üniversiteler, sendikalar, siyasal partiler baskı altındaydı. Ekonomik çıkmaz büyüdükçe iktidar çareyi baskıyı artırmakta görmüş, toplum bir patlamanın eşğine getirilmişti. DP, sonunda ana muhalefet partisini de kapatarak bir diktatörlüğe doğru gidiyordu.

Tamamen birbirine zıt olan bu iki bakış açısı 30 yıldır tartışıldı Türkiye'de... Ülkede hangi şartların mevcut olduğu, mevcut şartların bir ihtilali meşru kılıp kılamayacağı ve nihayet bir seçim kararının son anda o şartları değiştirip değiştiremeyeceği hep tartışma konusu oldu.

Ama 1960 Türkiye'sinde 26 Mayıs'ı 27 Mayıs'a bağlayan gece yarısı, ihtilal fişliğini ateşleyen Subaylar için şartlar hazır. Artık ihtilal meşru bir haktır.

O gece ihtilalin gecesi oldu.

26 Mayıs 1960 / 23.00, Harp Okulu

İktidar derin bir uykudayken ihtilalin beyin kadrosu, Harp Okulu'nda son hazırlıkları tamamlıyordu, altı yıldır hazırlanan ihtilale artık birkaç saat kalmıştı. Altı yıllık hazırlığa rağmen aslında elde hiçbir ciddi plan yoktu. Plansız, programsız tam bir gece baskını düzenlenecekti.

Ordu'nun yönetim kademesi iktidar yanlıydı. Bu nedenle müdahalenin emir komuta zinciri içinde gerçekleşmesi olanaksızdı. Bu, tabandan gelen bir Subaylar hareketi olacaktı. Harekatın ordusunu ise genç Harbiyeliler oluşturuyordu. Harbiye dışında elde hiçbir kuvvet yoktu. Hatta Muhafız Alayı, Merkez Komutanlığı gibi birimlerin direnişe geçmesi bile mümkündü. 27 Mayıs günü işte böyle bilinmezler ve risklerle başlıyordu. Son sözü İhtilal Karargahı'nın Kumandanı Tümgeneral Cemal Madanoğlu söyleyecekti.

Alparslan Türkeş (MBK Üyesi):

"Ben içeri girdiğim zaman Cemal Madanoğlu Paşa sohbet etmiyor, böyle dizlerinin üzerine iki dirseğini koymuş, baş parmağı ile, şahadet parmağının arasında başını tutuyor, yere bakıyor. Öylece oturuyor. Ben kapının eşğinde belirdim. Bütün odada bulunanları selamladım. 'Akşamlarınız hayırlı olsun' dedim. Öyle deyince Madanoğlu başını kaldırdı. Beni gördü, dedi ki, 'Plan yok. Hazırlık yok. Hiçbir şey yok. Bırakalım bu işi. Gidelim Celal Bayar'dan randevu alalım. Menderes'i görevden alsın. Bu iş böyle daha iyi hallolur.'" "

Suphi Karaman (MBK Üyesi):

"Hiçbir planımız, yani kağıda dökülmüş planımız yoktu. Her şey kafalardaydı. Kafadan yapıyorduk planlamaları. Ama kağıda dökmek yasaktı. Yoktu. İlk defa o gece saat 23.15'te herkesi yatırıp sükunete kavuşturduktan sonra yerlere, masaların üzerine Ankara planları açıldı ve onların üzerinde başladık birlikleri ayarlamaya ve görevleri bölüştürmeye..." "

Az sonra yere serili planlarda kilit hedefler seçilmeye başlandı, ilk elde ele geçirecek noktalar ve ilk ağızda tutuklanacak isimler belirlendi. Harbiye artık sabırsızlanıyordu. Artık herkes "harekat" emrini bekliyordu.

Cemal Madanoğlu (MBK Üyesi):

"Saat 01.00'e doğru emirler bitti. Herkes çekildi. 5-6 kişi biz bize kaldık. Harp Okulu'nun kaçta hareket edeceğini sordular bana. 'Üç çeyrek kala' dedim."

Alparslan Türkeş (MBK Üyesi):

"Bu arada Sıtkı Paşa planlamanın sonunda 'Peki' dedi, 'Radyoda anons yapmak lazım. Bir şey hazırlamadık.' Dedim ki, 'Onu ben hazırlarım. Siz onun için endişe etmeyin.' Kalktım oradan. Yan tarafta Eğitim ve Harekat Subayı'nın odası var. Oraya geçtim. Oturdum, ilk yayınlanan 1 numaralı bildiriye orada kaleme aldım."

Cemal Madanoğlu (MBK Üyesi):

"Bu arada yazarlar da arada bir bana yazdıklarını okuyorlar. Mesela ikisi aklımda: birinde dediler ki 'Türk Ordu'su iktidarı ele almıştır', 'idareyi ele almıştır' deyin dedim. 'Tamam' dediler, düzelttiler. En sonunda altına imza atılacak. 'Komutanım ne imza atalım' diye sordular. 'Tümgeneral Cemal Madanoğlu çok küçük gelir, Türk Ordusu'nun karşısında. 'Orgeneral Cemal Gürsel' desek, Gürsel ortada yok. Herkes biliyor İzmir'e gittiğini. 'Türk Silahlı Kuvvetleri deyin' dedim. 'Tamam' dediler."

27 Mayıs 1960 / 03.00, Harp Okulu

Böylece hareket Türk Silahlı Kuvvetleri'ne maledildi. Parola: İnkılap'tı.

Önce İstanbul'daki zırhlı birlikler harekete geçti. Ardından da saat tam 03.00'te Harp Okulu'ndan dört ekip çıktı. İlk görev, Merkez Komutanı'nı teslim almaktı. Merkez Komutanlığı ihtilale katılırsa büyük bir askeri güç elde edilecek, aksi halde direniş tehlikesi doğacaktı. Komutan uyandırıldı. Durum anlatıldı ve Merkez Komutanı hemen telefona sarılarak birliklerine ihtilale katılma emri verdi. En büyük güçlük aşılmıştı. Haber Harbiye'deki karargahta derin bir ferahlama yarattı.

Ancak az sonra duyulan silah sesleriyle bu hava dağıldı. Orduveindeki Komutanları teslim almaya giden ekip ateş açmak zorunda kalmıştı. İşte Ankara'yı derin uykusundan uyandıran da bu silah sesleri oldu. Herkes yatağından fırlayıp, telefona koştu.

Lambaları anında yanan yerlerin başında Cumhurbaşkanlığı Köşkü geliyordu.

Mustafa Tayyar (Cumhurbaşkanı'nın Yaveri):

"Koşarak Sayın Cumhurbaşkanlığı'nın yanına yukarıya, çıktım. Giyiniyorlardı. 'Efendim, böyle böyle. Silah sesleri geliyor. Ciddi bir şey olsa gerek. Tank sesleri de duyuyoruz. Tanklarla beraber gürültü oluyor. Saat 03.00'ü on gece yada çeyrek gece civarında', ki her yer zifiri karanlık vaziyetteydi, 'Geliyorum' dedi."

27 Mayıs 1960 / 03.30, Harp Okulu

Bayar endişe içinde giyinirken Ankara'da belli başlı askeri hedefler ve komutanlar ele geçirilmiş, Silahlı Kuvvetler'in desteği sağlanmıştı.

Şimdi sıra sivil hedeflerde, özellikle de radyodaydı. Radyo ele geçmeden Türkiye'yi ayaklandırmak olanaksızdı.

Saat 03.30'da Harbiye talebeleri iki tabur halinde şehre doğru yürüyüşe geçtiler. İlk hedef Radyoevi'ydı. Radyoyu ele geçirmekle görevli subaysa Kurmay Albay Alparslan Türkeş'ti.

Alparslan Türkeş (MBK Üyesi):

"Radyoevi'ne geldim. Baktım hiç kimse yok. Kapıyı vurarak içerde bulunan bir hademeyi getirmeye muvaffak oldum. Kapıyı açtı. Kendisine 'Görevliler nerede?' diye sordum, 'Kimse yok' dedi. 'Evlerini biliyor musunuz?' 'İşte, bazısını biliyorum.' 'Onları bulalım' dedim. Bir iki kişi buldurdum.

Dedim ki, 'Hemen radyoyu çalıştıralım. Anons yapacağız.' İşte orada, girdik yayın odasına. Bildiri daha tamamlanmamıştı. Bir kısmını da orada tamamladım ve oradan canlı yayma başladık."

O sabah Türkeş'in sesi şöyle duyuldu:

"Burası Türkiye Radyoları Yayın Postası; Türk Silahlı Kuvvetleri Türk vatandaşlarını radyolarının başına davet eder:

Sevgili vatandaşlar;

Dün gece yarısından itibaren bütün Türkiye'de Deniz, Kara, Hava Türk Silahlı Kuvvetleri'miz el ele vererek memleketin idaresini ele almıştır. Bu hareket Silahlı Kuvvetlerimizin müşterek işbirliği sayesinde kansız başarılmıştır. Sevgili vatandaşlarımızın sükun içinde bulunmalarını ve resmi sıfatı ve vazifeleri ne olursa olsun hiç kimsenin sokağa çıkmamasını rica ederiz."

Kurmay Albay Alparslan Türkeş'in tok sesiyle tane tane okuduğu bu bildiri radyoda tekrar tekrar okunurken, dışarıda silah sesleri yoğunlaşıyordu. Yenişehir ve Ulus bölgelerinde çatışmalar başlamıştı. Harp Okulu öğrencisi Teğmen Ali İhsan Kalmaz bu arada vuruldu ve öldü. İhtilal bir anda kana bulanmış, Ankara birbirine girmişti. "İhtilal başladı" haberi başkenti kör karanlıkta yanardağ gibi kaynatmaya başlatmıştı.

27 Mayıs 1960 / 04.00, Eskişehir

Ankara'da silahlar konuşurken Başbakan Menderes Eskişehir'de uykudaydı. Yapılan planlamaya göre sabah erken kalkılıp Konya'ya gidilecekti. Ama kimse, bu kadar erken kalkılacağını tahmin etmiyordu.

Ercüment Yavuzalp (Başbakan'ın Özel Kalem Müdürü):

"Yattıktan birkaç saat sonra saat 04.00'e doğru bir telefon geldi. Bizim Başbakanlık'ta özel kalemin nöbetçi memurları devamlı kalırlar orada. Nöbetçi memur çok heyecanlı telefonda bana 'Beyefendi, burada silahlar patlıyor. Başbakanlık'a girdiler. Ben şimdi Medeni Berk Bey'in odasındayım. Buradan da kaçacağım. Siz de kaçın.' Bunun üzerine ben Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ı uyandırdım. Onunla Başbakan'ın yanına gittik. Anlattım, 'böyle böyle' diye. Başbakan uyuyordu tabii. Giyinmeye başladı. Ama son derece serinkanlıydı. Hiçbir panik alamenti göstermedi. Bana, 'Genelkurmay Başkanı'na Sıkıyönetim Komutanı'na, Ankara Valisi'ne, İçişleri Bakanı'na filan telefon etmemi' söyledi. O zaman otomatik telefon yok. Bize genellikle telefon için gittiğimiz yere özel bir numara verirlerdi. O özel numaraya telefon ederdik. Anında bağlarlardı. Telefon ettim, söyledim. Fakat bir türlü Ankara'dan cevap gelmiyor."

27 Mayıs 1960 / 04.00, Ankara Sıkıyönetim Karargahı

Ankara o anda telefonlara cevap veremeyecek haldeydi. Şehrin tüm kilit noktalarına Harbiyeliler yerleşmişlerdi. Bu arada İhtilal Karargahı da Harp Okulu'ndan, yeni ele geçirilen sıkıyönetim binasına taşınıyordu.

Cemal Madanoğlu (MBK Üyesi):

"Çıktık yukarıya. Sıkıyönetim Komutanı Namık Argüç'ün kapısını kırdık. O sırada içerde bir telefon çalıyor. Açtım. 'Ben dedi, PTT memuru bilmem kim. Ne oluyor?' 'Burada askerler ortalığı altüst ediyor' filan. 'Bayım, burası Sıkıyönetim binası. Ama şu anda İhtilal Karargahı'. 'Hay ağzını öpeyim senin.' Telefonu kapattı."

Başkent'teki birlikler artık ihtilalin emrindeydi. Şimdi sıra Anadolu'daki Ordu Kumandanlarındaydı. İhtilali Anadolu'ya onlar taşıyacaktı.

Cemal Madanoğlu (MBK Üyesi):

"Dedim ki, 'Ordu Komutanlarını bulun bana.' 2. Ordu çıktı. 2. Ordu'da Kumandan yok. 2. Ordu Kumandanı Kara Kuvvetleri'ne vekalet ediyor. Oradaki Generalle görüştüm. Durumu anlattım. Hiç kimse karşı çıkmıyor. Yalnız biraz temkinli cevap veriyorlar. '3. Ordu komutanı hazır' dediler. Onunla konuştum. 'Çankaya'yı kaç tümenle sardınız?' diyor. 'Paşam elimizde sıkıyönetim birlikleri var. Kaç tümen olacak? Çankaya'ya bir tabur zor çıkardık.' 'Peki, peki' Bu sırada aklıma geldi. Ben Tümgeneralim. Bunlar Orgeneral. 'Paşam bizim başımızda Orgeneral Cemal Gürsel var. Onu getirtireceğiz.' Öyle deyince Gümüşpala'nın sesi daha canlı çıkmaya başladı."

Saat tam 04.00'te Sıkıyönetim Karargahı'ndan Kurmay Yarbay Sezai Okan Köşk'ün numarasını çevirdi ve karşısına çıkan yavere sert bir ses tonuyla bir ultiatom okudu. Bayar'ın 45 dakika içinde teslim olması isteniyordu.

Mustafa Tayyar (Cumhurbaşkanı'nın Yaveri):

"Telefonda bir ses. 'Efendim, burası İhtilal Karargahı. Biz, ihtilalcileriz. Sayın Cumhurbaşkanı hemen teslim olsun, yoksa Köşk'ü behava ederiz.'

'Kimsiniz, nesisiniz, başınızda kim var?' dedim. 'Biz İhtilal Karargahı'yız. Bu kadar' dedi ve telefonu kapattı."

27 Mayıs 1960 / 04.00, Çankaya

Bu telefon görüşmesi yapıldığı sırada artık Ankara'daki tüm mevziler düşmüş, geriye bir tek Cumhurbaşkanlığı Köşk'ü kalmıştı. İhtilalcileri, en çok endişelendiren hedef de burasıydı. Bayar'ın Muhafız Alayı'yla bir direnişe kalkışmasından ve Çankaya'da kan dökülmesinden korkuyorlardı. Bu, tüm rejimin kaderini değiştirebilirdi.

Tanklar Çankaya'yı sarmış, namlularını da Köşk'e çevirmişlerdi. Bayar önce Köşk'ün penceresinden, çamlar arasından görünen tanklara doğru baktı. Sonra Muhafız Alayı Komutanı Osman Köksal'ı yanına çağırarak "Kumandan Bey" dedi, "Bu tanklar acaba niçin gelmişler? Kudretleri nedir? Bizde bu tanklardan var mı?"

Köksal, İhtilal Örgütü'nün Köşk'teki adamıydı. Bayar'ı korumakla değil teslim almakla görevliydi. Dışarıdaki tankların ateş gücünün çok yüksek olduğunu belirterek "Bizde bunlardan yok" dedi. Oysa dışarıdaki dört tanka karşı Köşk'ün Tank Bölüğü'nde tam 21 tank vardı.

Az sonra Bayar, Köksal'la birlikte Köşk'ün balkonuna çıktı. Direnme olanakları arıyordu. Tankların niyetini anlamak için Köşk kapısına bir Üsteğmen gönderildi. Üsteğmen az sonra geldi ve şunları söyledi: "Tankların başındaki Yüzbaşı, Osman Köksal'ın emrine girdiklerini söylüyor."

Bayar balkonda yanı başında duran adamın ihtilalcilerden biri olduğunu o anda anladı.

Hızla içeri girdi ve yukarı, odasına çıktı. Zihninde direniş kararı almıştı. Yazı masasının çekmecesinden aldığı üzeri nikelajlı tabancası sol cebindeydi. Gerekirse dört kurşunu karşındakilere, son kurşunu da kendi beynine sıkacaktı.

O sırada telaşla Köşk'e gelmiş olan Başbakan'ın eşi ve oğluyla karşılaştı.

Aydın Menderes (Adnan Menderes'in Oğlu):

"Düşünceli ve belki telaşlı diye de ifade edebileceğim, ama soğukkanlı ve emin bir hava içinde önümüzden geçerken başıyla bizleri selamladı. O sırada annemin ayağa kalkarak kendisine 'Beyefendi, Adnan'la görüşebildiniz mi? Bir temasınız oldu mu?' sorusunu yönelttiğini hatırlıyorum. Aynen bu kelimelerle... Kendisinin de biraz duraklayıp anneme doğru yönünü çevirerek 'Artık çok geç Hanımefendi' dediğini hatırlıyorum."

27 Mayıs 1960 / 04.40, Eskişehir

Gerçekten de artık çok geçti. Aylardır tüm uyarılara rağmen önlem almamakta direnen Menderes şimdi Eskişehir'de Başkent'ten haber almaya çalışıyordu. O sırada ikram edilen bir kahve, durumun ne kadar ciddi olduğunu gösterdi.

Ercüment Yavuzalp (Başbakan'ın Özel Kalem Müdürü):

"Yurtiçi Savunma Komutanlığı'nda Komutan kahve ikram etti ve gelen kahveyi Başbakan'a vermeden evvela kendi içti. Orada anlaşıldı ki artık bir ihtilal atmosferi var. Kimin kime ne yapacağı belli değil."

27 Mayıs 1960 / 04.45, Ankara

Eskişehir'de, bir suikast endişesiyle Menderes'e gelen kahveler kontrol edilirken Bahçelievler'deki Ayten Sokak anormal bir hareketlilik yaşıyordu. Maliye Bakanı Hasan Polatkan ile İsmet Paşa'nın evleri Harbiyelilerce kuşatılmıştı. O gece yatarken "İhtilal kapımızda" diyen İsmet Paşa sabah ihtilali gerçekten de kapısında bulmuştu.

Metin Toker (Gazeteci-Yazar):

"Biraz sonra kayınvalidem telefon etti. Dedi ki, 'Turhan Feyzioğlu telefon etti.' O duyurabilmiş sesini. Kayınvalidem de 'Paşa'yı uyandırırım mı?' diye sormuş. Feyzioğlu da demiş ki, 'Hanımefendi, bugün uyandırmayacağız da ne zaman uyandıracacağız?' Onun üzerine 'Siz gelin de öyle uyandırırım' dedi. Ben geçtim karşıya. Paşa'yı uyandırdık. Dedim ki, 'Paşam, ihtilal olmuş. 'Aaaa, demek oldu' dedi."

Tabii herkes olayı böyle doğal karşılamadı. Bir süre yoğun bir telefon trafiğiyle birbirlerinden haber almaya çalışan DP'liler sabahın ilk ışıklarıyla birlikte kapılarının önünde Harbiyelileri buldular. Tutuklamalar başlıyordu.

Hayrettin Erkmek (DP Milletvekili):

"Bir kum arabası gelmişti kum çekmek için. Arkası açık bir kamyonet. Oraya aldılar bizi. Rahmetli Namık Gedik'i şoför yanına oturtular. Beni arkaya, açık olan yere. Arkam şoför mahalline dayalı olarak giderken önümde üç tane Harbiye talebesi var. Beni üçgen şeklinde muhasara altına almışlar. Üçünde de ordu tipi Walter tabanca var. Tabancaların hepsinin horozu kalkmış durumda. Bazı Subaylar geliyor ikide bir, ağzıma dayıyor, tabancayı, 'Ah namussuz' diyor, 'emir alsam da şu iki kaşının arasına şunu saksam.' Horoz kalkık ha, sarsıntıdan o an düşebilir."

Mükerrem Sarol (DP Milletvekili):

"Beni eski Harbiye Mektebi denilen, Yedek Subaylığımı yaptığım yere getirdiler. Ve arka kapıdan, büyük selamlık girişinden soktular.

Genç subaylar girişin iki tarafını doldurmuşlar, adım duyulunca, 'İşte bu baş hayvan da geldi... Alçaklar... Namussuzlar... Hırsızlar... Deyyuslar... Vatan hainleri...' Beyinleri öyle yıkanmış ki hayatta bir kere karşı karşıya gelip, elini sıkmadığım insanların korkunç bir husumetine hedef oldum. Kalbim çarpıyor. Ne zaman bu insanlar, bu kadar bizim aleyhimize kötü hislerle dolduruldu?"

Aslında hareket planlamasında ilk yapılan listeye göre sadece Kabine üyeleri, Tahkikat Komisyonu üyeleri ve birkaç sivri Milletvekiliyle asker tutuklanacaktı. Ancak zamanla 73 kişilik bu liste kabardıkça kabardı. Şehirde adeta bir Demokrat avı başladı. Harbiye'ye getirilenlerin sayısı 200'e yaklaşırken iş, giderek kontrolden çıkıyordu.

Cemal Madanoğlu (MBK Üyesi):

"Silah sesini duyan sokağa fırlıyor. Atlıyor bir taksiye geliyor. Herkes toplanmış. Ve herkes de bir iş yapmak istiyor. 'Şurada da bir Demokrat Mebus var' diyor o Mebusu alıyor. 'Burada da var' 'Şurada da var' derken başladı önüne yeni tutuklama emirleri gelmeye. Bu emirleri kim veriyor, nasıl veriyor? anlamadım. Ben imza etmek için emirleri okuyorum, bakıyorum. Eh 'Milli Emniyet Başkanı' diyor. 'Peki diyorum, tutuklansın.' Arada birtakım Generaller var. Generalleri siliyorum. Böyle karmakarışık bir durum. Harp Okulu'na gittim. Bir odada 20-25 General. Ben bunlar gezmeye, duruma bakmaya filan gelmişler sandım. 'Yahu ne arıyorsunuz şimdi siz bu telaşın arasında?' dedim. 'Biz tutukluyuz' dediler, 'Nasıl tutukluyuz?' Meğer artık tutuklanacak kimse kalmayınca bizim Harbiyeliler Generalleri de tutuklamaya başlamışlar."

27 Mayıs 1960 / 05.30, Çankaya

Gün doğarken Harbiye, Demokrat Partililerle doldurulmuş, fakat henüz Çankaya düşmemişti. Korkulan başa gelmiş, Bayar direnişe geçmişti. Şimdi ihtilalin birlikleri Çankaya'ya, bu son direniş noktasını kırmaya gidiyorlardı.

Bölgeye beş tankla takviyeli bir bölük daha gönderildi. İki uçaksavar topu çevrede mevzilenirdi ve Köşk binlerce askerle çepeçevre sarıldı. İhtilalciler 45 dakikalık mühletin bitmesini beklemeye koyuldular.

Mustafa Tayyar (Cumhurbaşkanı'nın Yaveri):

"Tabii bütün bu hadiseler içinde benim korkum şuydu: Sayın Cumhurbaşkanı onurlu ve karakteri bütün bir kimseydi. Cebinde de her zaman taşıdığı tabancası vardı. Bu olayın vahameti karşısında çeker, intihar eder diye ödüm patlıyordu. Lütfü'ye 'Aman sen göz kulak ol', 'Ben ne yapabilirim ki?' "

Sonunda dışarıda sabırlar tükendi. Artık Muhafız Alayı birlikleri de ihtilalcilere katılmışlardı. Tümgeneral Burhanettin Uluç başta olmak üzere bir grup ihtilalci Subay Bayar'ı teslim almak üzere Köşk'e doğru yürümeye başladılar.

Mustafa Tayyar (Cumhurbaşkanı'nın Yaveri):

"O sırada kapıdan nöbetçi Polis memuru telefon etti. 'Efendim, Burada jip içinde üç beş tane Subay geldi. Başlarında da bir General var. O tarafa doğru geliyorlar'. 'Kimmiş bunlar oğlum? Yasak'. 'Yasak dedik efendim, ama girdiler ve elimizdeki tabancalarımızı da teslim aldılar.' Ben Pembe Köşk'ün merdivenlerini çıktım, baktım 8-10 kişi geliyorlar. Başlarında da bir General. 'Paşam ne oluyor? Burası padişahlık sarayı değil, basılacak. İçerde seçimle gelmiş bir kimse var.' 'Silahlı Kuvvetler idareye el koydu. Dinlemedin mi radyodan?' deyip beni iterek içeri girdiler."

Subaylar Köşk'e girdiklerinde Bayar bilardo masasının yanında ayakta duruyordu. Sol eli ceketinin cebinde Rovolver'ini tutuyordu. Silahın namlusu karşıya dönüktü. İşte Milli Mücadele'nin Galip Hoca'sı 40 yıl sonra bir kez daha silahına sarılmıştı.

General Burhanettin Uluç odaya girince Bayar'a "Millet ve Ordu sizi istemiyor. Buna bizi siz mecbur ettiniz" dedi. İşte o an, Bayar için karar anıydı.

Mustafa Tayyar (Cumhurbaşkanı'nın Yaveri):

"Onlara gayet sert 'Ben dedi, Milli iradeyle geldim. Seçilerek geldim. Hiçbir şekilde gidemem. Beni bir yere götüremezsiniz.' 'Efendim Harbiye'de seni misafir edeceğiz' dediler. 'Hayır, Siz bu işi yapamazsınız.' O sırada çekti tabancasını. Şakağına dayadığı sırada üzerine atladılar, tabanca ateş almadan ve yürüyerek aşağıya indirdiler."

Bayar son anda karşısındakilere kurşun sıkmaktan vazgeçmiş, silahı kendi beynine yöneltmişti. Toplu tabancının kurşunu namluda oynamış, fakat patlamadan elinden alınmıştı.

27 Mayıs 1960 / 06.00, Eskişehir

Bayar'ın kırmızı steysin bir arabayla Harbiye'ye götürülmesiyle artık Ankara tamamen düşmüş oluyordu. Şimdi geride bir tek canlı hedef kalmıştı:

Adnan Menderes...

İhtilali haber alan Başbakan, Eskişehir'den ayrılmaya karar vermişti. Bir an evvel oradan uzaklaşmak ve sığınabileceği daha emin bir yere gitmek istiyordu.

Ercüment Yavuzalp (Başbakan'ın Özel Kalem Müdürü):

"Biraz sonra dışarıda bir pikap ve jip hazırlandı. Jipe süngülü bir manga asker, pikaba da bir iki Subay bindiler. Önde de Başbakan'ın arabası. Başbakan, 'Ben pikaba bineyim' dedi. Kimse pek yanına binmek istemedi. Oysa genellikle yanına binmek için itişenler olurdu. O hali görünce ben gittim yanına binmek için. Bana 'Siz kalın burada Ercüment Bey Albay gelsin benle' dedi. Kurmay Başkanı Albay da ister istemez bindi. Biz de Başbakan'ın arabasına bindik. Ve Kütahya'ya doğru hareket ettik. O zaman arabasının radyosundan Ankara'daki anonsların başladığını duydum."

Türkeş'in sesi Eskişehir'e ulaştığında Jet Üssü Garnizonu'nda herkes ayaklandı. Albay Muhsin Batur saatlerdir sabırsızlıkla bu sesi bekliyordu. Geleceğin bu ünlü Generali o günlerde Eskişehir Ana Jet Üssü'nde görevliydi. 26 Mayıs akşamı bir Yarbay gelip kendisine ihtilal hazırlığını bildirmiş ve Eskişehir'de gerekli tedbirleri almasını istemişti. Gerekli tedbir denilen şey; Başbakan Menderes'in teslim alınmasıydı. Batur, radyoda "Dikkat" anonsunu duyar duymaz fırladı.

Muhsin Batur (Emekli General):

"Yola çıkmışlar. Ama ne tarafa çıktıklarını bilmiyoruz tabii. Onun üzerine muhtelif istikametlere, yani Kütahya, İstanbul, Ankara istikametlerine uçaklar kaldırdık. Uçaklar biraz sonra Kütahya'ya giderken konvoyu gördüler. Haber verdiler. Kütahya'da bizim Hava Er Eğitim Tugayımız vardı. Onun Kumandanına telefon edildi. Menderes'in Kütahya'da alıkoyması istendi."

Ercüment Yavuzalp (Başbakan'ın Özel Kalem Müdürü):

"Bir müddet gittikten sonra jetler belirdi tepede ve jetler dalış yapmaya başladılar. Tabii eğer atış emri almış olsalardı, Başbakan arabasında değildi, pikaptaydı, ilk roket bizim üzerimize gelecekti. Bir müddet dolaştılar sonra döndüler. Jetler döndükten sonra biz Kütahya'ya girdik. Kütahya girişinde Vali Vekili, Jandarma Komutanı ve zannediyorum oradaki Eğitim Alayının Komutanı, bir iki Subay karşıladılar.

Gayet saygılı bir şekilde... Vilayete gidildi. Vilayette anlaşıldı ki tevkif edilmesi için emir gelmiş. Albayın cebinde emir var. Öyle anlaşılıyor. Bir de yanında Üsteğmen var. O üsteğmen de 'Hadi bir an önce yap şu işi' diyor herhalde. Gidip gelip konuşuyorlar. Yalnız Albay'ın durumu son derece güçlü tabii, anlaşılabilir bir şekilde. Ankara'da bir şey olmuş. Bir emir gelmiş, ama ne olmuş, ne kadar olmuş, başarılacak mı, başarılmayacak mı? Karşısında 10 senelik bir Başbakan var. O Başbakan'ı hapsedse başarılmazsa fena olur, yani hayatını kaybedebilir. Buna mukabil elinden kaçırsa yine aynı durum."

Aslında o Albay'ın görevi sadece Başbakan'ı oyalamaktı. Menderes'i asıl tutuklayacak asker o sırada bir C-47 uçağıyla Kütahya'ya doğru gelen Kurmay Albay Muhsin Batur'du. Dışarıda Başbakan'ın makam arabası silahlı iki asker tarafından muhafazaya alınırken Menderes Kütahya'dan birkaç yere telefon ederek haber almaya çalıştı. Ama nafile. Ankara ve İstanbul duvar gibi sessizdi.

Ercüment Yavuzalp (Başbakan'ın Özel Kalem Müdürü):

"Albay, durumu sağlama almak için herhalde yine gayet saygılı bir şekilde 'Sayın Başbakanım' dedi, 'bizim oraya gidelim. Orada da telefonlar var. Orada devam edelim.' Başbakan da anladı ve tekrar arabalara binildi. Eğitim Alayına doğru yola çıkıldı. Eğitim Alayının nizamiye kapısından girerken sabahın aşağı yukarı altı buçuk yedisine doğruydu. Bulduğumuz yerden baktık, binanın etrafı süngülü askerlerle kuşatıldı ki artık kaçma durumu olmasın diye. Herhalde Başbakan da gördü bunu. Biraz sonra bir uçak indi. Muhsin Batur çıktı uçaktan."

Muhsin Batur (Emekli General):

"Garnizon Komutanı beni karşıladı. 'Nerede Başbakan?' dedim. 'Benim odamda' dedi. Yukarı çıktım. Yanımda da öbür Subaylar vardı. Kendisine selam verdim. 'Silahlı Kuvvetler Türkiye'nin yönetimine el koydu. Benim görevim sizi Eskişehir'e götürmektir' 'Yani beni tutuklamak mı istiyorsunuz?' 'Hayır, emniyet altında Eskişehir'e götüreceğim.' 'Peki suçum ne?' O zamanki tabirle Arapça biraz, 'Ben size suç izafe edecek durumda değilim. Benim görevim bu kadar.' Menderes yorgun ve sararmış vaziyetteydi. Korku emareleri gösteriyordu. Mütemadiyen telefonla bir yerleri aramak istiyordu. Ona mani olduk tabii. Bizden izin istediler. Yani 'çıkın da biz aramızda konuşalım' gibi. Tabii odayı terk etmedik. Etmeyince de vazgeçtiler. 'Uçağa bineceğiniz için üzerinizde silah araması yapmak lazım' dedim. O yapıldı. 'Buyrun gidelim.' "

Ercüment Yavuzalp (Başbakan'ın Özel Kalem Müdürü):

"Uçağa bindik. Uçağa binerken de makineli tabancalı genç Teğmenler vardı. Hatta bir tanesi Başbakan gelirken makineli tabancayı doğrulttu. Muhsin Batur münasip şekilde, 'İndir tabancanı' dedi. Ve uçağa girildi. Paraşütçülerin kullandığı bir uçaktı. Muhsin Batur 'Ancak bu uçağı bulabildik. Konforsuz bir uçak özür dileriz' dedi ve hareket ettik."

Muhsin Batur (Emekli General):

"Ankara'ya giderken çok üzgün, yorgun ve bitik haldeydi Menderes. Devamlı sigara içiyordu. Sigarası bitti, sonra biz kendisine devamlı sigara ikram ettik. Hasan Polatkan çok berbat bir haldeydi. Yani şoktan daha ileri bir durumdaydı. Menderes o kadar değildi."

Ercüment Yavuzalp (Başbakan'ın Özel Kalem Müdürü):

"Menderes uçak yolculuğu sırasında herhangi bir panik emaresi göstermedi. Yine her zamanki gibi yanındaki herkese çok nazik davranıyordu. Bir korku alameti, bir hiddet alameti göstermedi. Ama bu işin artık geri dönülmez noktada olduğu kanaatine vardığını zannediyorum. Çünkü bir nevi teslimiyet içindeydi."

Muhsin Batur (Emekli General):

"Uçakta zannedirim ya Tahsin Yazıcı ya General Zihni Uzel bana dedi ki, 'Albayım başınızda kim var sizin?' Ben, 'Bilmiyorum' dedim. Ama tam Ankara'ya inerken iki uçak telsizle konuştular. İzmir'den Cemal Gürsel Paşa'nın da bir C-47 ile Ankara'ya gelmek üzere olduğu bildirildi. O zaman anladık ki işin başına Cemal Gürsel Paşa getirilmiş."

Talihin garip cilvesi, devrilen bir rejimin lideriyle, devirenlerin liderini aynı anda havada karşılaştırmıştı. Cemal Gürsel, üç hafta önce emekliliğini bekleyen bir Orgeneral olarak gittiği İzmir'den şimdi bir "ihtilal lideri" olarak dönüyordu. Menderes içinse durum tam tersiydi. Eskişehir'e giderken bir Başbakandı. Şimdi Ankara Güvercinlik Havaalanı'na bir tutuklu olarak iniyordu.

Az sonra "Orgeneral Cemal Gürsel" imzalı bir tebliğ radyoda okundu ve Başbakan Adnan Menderes ile Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın Kütahya'da yakalandıkları duyuruldu.

Artık iktidar tam kadro, Harp Okulu'ndaydı.

Celal Bayar yıllar sonra yazdığı anılarında o gün Harp Okulu'nda Başbakanıyla son konuşmasını şöyle anlatacaktı:

"Lavaboya gidiyordum. Yanımda Muhafızlar vardı. Adnan Bey benden önce gelmiş, ellerini yıkıyordu. Ansızın karşılaştık. Yüzü birkaç gün içinde incelmış, gözleri kederle gölgelenmişti.

"Olan olmuştur Adnan Bey dedim, metin olunuz."

Yüzünde mahzun bir gülümseme belirdi. Ellerini iki yana açarak:

"Zaten başka çare var mı?" dedi.

"Daha fazla konuşamadık. Askerler sözümüzü kestiler."

Devrilen bir iktidarın zirvesindeki iki ismin başbaşa son görüşmeleri bu oldu. İşte yolun sonuna gelinmiş, on yıllık bir iktidar dört saat içinde devrilmişti.

Sabahın ilk şaşkınlığı geçince büyük kentlerde binlerce insan, sokağa çıkma yasağına rağmen yollara dökülüp büyük bir coşkuyla hareketi kutlamaya giriştiler. Gazeteler o gün "Siyasi hayatta çok önemli değişikliklere gidiyoruz" manşetiyle çıktı.

Bir darbe yaşanmıştı. Türk siyasi tarihinde ilk kez asker, siyasal iktidara el koymuş ve bir kadroyu tasfiye etmişti. Ama şimdi yeni bir sorun baş gösteriyordu: devrilenin yerine ne konacaktı? İşte 26 Mayıs gününe kadar hiç cevabını düşünmedikleri bu soru, 27 Mayıs günü öğleyin Generallerin karşısındaydı.

"Darbe"yi, "ihtilale dönüştürecek adımlar şimdi atılacak, Türkiye'nin tarihine yeni bir şekil verilecekti..."

Refik Koraltan, Celal Bayar ve Adnan Menderes. DP'nin, 1954 seçimlerinde kazandığı zaferin hemen ardından bir törende.

Başbakan Adnan Menderes İzmir'de halka hitap ederken.

Adnan Menderes, Namık Gedik ve Fatin Rüştü Zorlu Harp Okulu'nda bir diploma töreninde.

Adnan Menderes, Akhisar'ın bir köyünde.
Resmin sol tarafında Başbakan için kurban edilen bir dana görülüyor.

Adnan Menderes sandıkta oyunu kullanırken.

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Londra'da geçirdiği uçak kazasından kurtulan Başbakan Adnan Menderes'i karşılar.

Celal Bayar, Demokrat Parti'nin Spor Sergi Sarayı'nda
düzenlenen bir gecesinde konuşurken.

Başbakan Adnan Menderes, Kore'de askerî yetkililerden bilgi alırken.

6-7 Eylül Olayları'nda yağmalanan bir dükkân.

Bu fotoğrafların kaynağı: <http://www.istanbul.gov.tr>

8 Eylül 1955, Celal Bayar İstiklal Caddesi'nde yetkililerden bilgi alıyor.

6-7 Eylül Olayları'nda, İzmir Fuarı'ndaki Yunan pavyonunun yağmalanmış hali.

Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes, 1960 yılında gerçekleştirilen ve 10 yıllık iktidarlarına son veren 27 Mayıs ihtilalinin lideri olacak olan Orgeneral Cemal Gürsel'le.

4 haziran 1960. Orgeneral Cemal Gürsel, hükümet mensupları ve yüksek rütbeli subaylar ile birlikte Atatürk'ün manevî huzurunda.

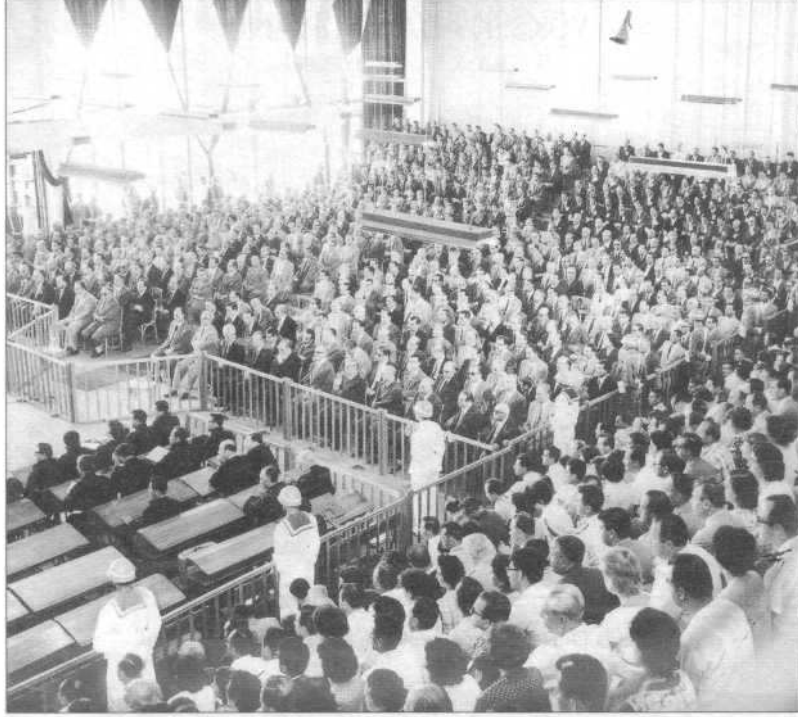
Devlet Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel, Millî Birlik Komitesi üeleriyle birlikte yemekte.

Yassıada Duruşmaları'nı yöneten Yüksek Adalet Divanı.

Yüksek Adalet Divanı Başkanı Salim Başol Başbakanlık'tan çıkarken.

Yassıda sanıkları toplu halde Yüksek Adalet Divanı önünde.

Celal Bayar, Adnan Menderes ve diğer sanıklar duruşmada.

Dışişleri Bakanı Fatih Rüstü Zorlu.

Maliye Bakanı Hasan Polatkan.

Yüksek Adalet Divanı Başsavcısı Ömer Altay Egesel basın mensuplarına açıklamada bulunurken.

Yassıada Komutanı Yarbay Tarık Güryay, Adnan Menderes'le.

Celal Bayar Yassıada'daki hücresinde.

Adnan Menderes İmralı Adası iskelesinde, İmralı Açık Cezaevi'nin gardiyanlarına teslim ediliyor.

Adnan Menderes idama giderken.

Adnan Menderes, 17 eylül 1961 pazar günü öğle saatlerinde
İmralı Adası'nda idam edildi.

DOKUZUNCU BÖLÜM

ADA

Ünlü bir sözdür:

"Süngüyle iktidara gelinir, ancak üstüne oturulmaz."

27 Mayıs'ı gerçekleştiren örgüt, süngüyle iktidara gelmişti. Üstelik bu genç Subaylar, o gece geleneksel emir-komuta zincirini parçalayarak iktidara el koymuşlardı. Sabah olduğunda 10 yıllık bir DP dönemi kapanmış, ilk elde halkın desteği de kazanılmış ve yepyeni bir aşamaya gelinmişti. Şimdi, Türkiye'nin geleceğine damgasını vuracak günler başlıyordu. Şimdi, o günlerin deyimiyle "İkinci Cumhuriyet Dönemi" başlıyordu.

27 Mayıs 1960, Ankara

İhtilal, Türkiye'de bazı evlere hüznün ve gözyaşı getirirken çoğunda tam bir devrim coşkusu yarattı. Sabahın erken saatlerinden itibaren balkonlardan sarkıtılan bayraklar bu bayram sevincinin ilk işaretleriydi. Sokağa çıkmak yasaktı. Ancak kimse dinlemedi. Önce tanklar selamlandı. Ardından da üzerlerine tırmanılıp, kutlamalara başlandı. Hele yasağın bitmesinden sonra ortalık tam bayram yerine döndü. Askerler omuzlarda taşıyor, tanklar çiçeklerle süsleniyor, on binlerce insan caddelerde birbiriyle kucaklaşıyordu. Otobüsler ve taksiler Ordu mensuplarını üç gün bedava taşıyacaklarını bildirdiler. Coşku o kadar büyüktü ki ertesi gün radyodan 'Tezahürat artık durmalı' diye açıklama yapılmak zorunda kalındı. Toplumun bir bölümü rahatlamış, adeta bir kabustan kurtulmuştu.

Doğrusu bu kadarını ihtilalciler bile beklemiyorlardı. Aynı zafer sarhoşluğu o sabah İhtilal Karargahı'nda da yaşandı. Ama saatler geçtikçe çok önemli bir soru karargahı yöneten General'in beynini kemirmeye başladı: darbe başarılmıştı, peki şimdi ne olacaktı?

Cemal Madanoğlu (MBK Üyesi):

"'Ne yapacağız yahu?' diyorum. 5-10 Subayla koca devleti nasıl hale yola sokacağız? Bütün düşünce kafamda. Bu düşünceyle geziniyorum. Adeta neşem kaçtı.."

Madanoğlu önce Bayar'ı istifaya zorlayarak eski rejime bir nokta koymayı planladı ve yanına yeni Ordu Komutanlarını alarak Harbiye'ye Bayar'ın yanına gitti.

Cemal Madanoğlu (MBK Üyesi):

"Ben getirdim Generalleri, dizdim. 'Efendim, işte Kara Ordusu'nun, işte Hava Ordusu'nun, işte Deniz Ordusu'nun General ve Amiralleri. Şu anda duruma hakimiz. Sizden istifa etmenizi istemeye geldik.' Celal Bayar şöyle oturduğu koltuktan bir kaykıldı. Elini, parmağını uzatarak alınaya getirdi. 'Ben, Iradei Milliye'yle bu devletin Cumhurbaşkanı oldum. Alnıma tabanca dayasanız dahi istifa etmem.'"

Bayar'ın bu net tavrı üzerine istifa planından vazgeçildi. O sırada Madanoğlu daha önceden aklında olan bir formülü hatırladı.

Üniversiteyi devreye sokacaktı.

Cemal Madanoğlu (MBK Üyesi):

"İçimde bir ışık çıktı sanki. 'Tamam' dedim. 'Ben şimdi profesörleri çağırırım. Onlara o ihtilal heyecanıyla bir Kurucu Meclis kurdururum.' 1. Ordu Komutanı'yla konuşurken birden birisi 'Bir emrin var mı Komutanım?' diye çıkageldi. Baktım benim Laz Mehmet. Hemen hatırladım. Laz Mehmet'e dedim ki, 'Bahçelievler'e git. Hikmet Bey'in evine. Arkadaşıyla onu al getir buraya.'"

O ana kadar askeri müdahale basit bir darbeden ileri gitmemişti. İçinde sosyal bir boyut, siyasi bir düşünce derinliği yoktu. Madanoğlu, verdiği bu emirle belki de farkında olmadan 27 Mayıs Müdahalesini, 27 Mayıs Devrimi'ne dönüştürme akımını da başlatıyordu. Az sonra güvenilir aile dostu Hikmet Keriman apar topar getirildi. Kendisinden bildiği profesör adlarını alt alta yazması istendi. Oluşan liste bir görevliye verildi ve sabah serinliğinde bir askeri uçak, listedeki profesörleri getirmek üzere havalandı. Ünlü Anayasa Komisyonu böylece kurulmuş oluyordu.

Prof. Tarık Zafer Tunaya (Anayasa Komisyonu Üyesi):

"Sabah evimin kapısı çalındı. O zaman buradan biraz daha ötede oturuyorduk, içeri evvela İsmet Giritli, ondan sonra da Binbaşı mı, Albay mı hatırlamıyorum, Şefik Bey girdiler. Ve 'bizi Ankara'ya götürmek istediklerini, hazırlanmamızı söylediler.' Gariptir, ben adeta hazırdım. Bir C-48'e yani Türkiye'de mevcut en yavaş uçağa bindik ve iki saatte Ankara'ya gittik."

Cemal Madanoğlu (MBK Üyesi):

"Geldim. Profesörleri Genelkurmay'da bir salona oturtmuşlar. Böyle sinema seyredecek gibi yanyana dizilmişler. Karşılığında bir masa var. Ben masaya geldim. Oturmam. Ayaktayım. Bütün konuşacaklarım, kafamda düşündüklerim hepsi gitti başımdan. Dedim, 'Sayın hocalar, profesörler. Biz bir işti yaptık.' Ağzımdan böyle çıktı. Bunlar hemen bağırıldılar. 'Siz, vatan kurtaran aslansınız, şöyle yaptınız, böyle ettiniz.' Dedim, 'Şimdi edebiyatın sırası değil. O, sonra. Şimdi beni dinleyin, ben şöyle düşünüyorum: Siz, profesörler heyeti, Yargıtay, Danıştay, Askeri Şura hepinizi Millet Meclisi'ne toplayalım. Kurucu Meclis'iniz diyelim. İçeriye sokalım. Müddet yarın 12.00'ye kadar. Saat 12.00'ye kadar Hükümetinizi ilan edin Kurucu Meclis olarak. Ben askeri çekeyim.'"

İşte yeni dönemin ilk saatlerindeki tablo buydu. Ordu, iktidarı tasfiye etmiş ülkeyi güvendiği ellere teslim edip kışlasına çekilmeye hazırlanıyordu. Ancak söz sırası profesörlere gelince durum farklılaşverdi.

Cemal Madanoğlu (MBK Üyesi):

"Sıddık Sami Onar ayağa kalktı. Dedi ki, 'Efendim. Biz kendi aramızda görüştük. Düşündük, taşındık. Bu iş sizin dediğiniz gibi değil. Şöyle olması lazım.' 'Nasıl?' dedim. 'Siz, Teşri salahiyetlerle mücehhes bir ihtilal komitesi kuracaksınız.' Yani? 'Yasama yetkisiyle donatılmış bir ihtilal komitesi kuracaksınız. Devlet Reisi de sizden, Hükümet Reisi de sizden.' "

Her şey o anda değişti. Sıddık Sami Onar Başkanlığındaki profesörler heyeti yeni bir rejim formülüyle çıkagelmişlerdi. Hocalar, gitmek isteyen askere 'kalın' diyorlardı. Peki ama bu ihtilal komitesi nasıl kurulacaktı? Komite denilen şey dünyada eşî görül-medik bir topluluktu. Generaller, Albayların emrine girmişti. Ortada 50'ye yakın Subay vardı ama değişik örgütlerden geldikleri için kimse kimseyi tanıymıyordu. Başlarına lider olarak getirttikleri Orgeneral Cemal Gürsel'se hiçbirinin adını dahi bilmiyordu.

Kamuoyunda lider olarak Gürsel tanınıyordu ancak, O, sadece bir simgeydi. Harekatı baştan sona bir avuç genç Subay örgütlemiş ve başarmıştı. Oysa şimdi bu genç Subayların en kısa sürede kıtalarına geri gönderilmesi eğilimi vardı. Tabii çoğu, buna razı değildi. Beyin kadro içindeki ilk bölünmelerin temeli böylece atılmıştı.

Sıra komiteyi seçmeye gelince işler iyice karıştı. Herkes "ihtilali ben yaptım" havasına girmişti.

Alparslan Türkeş (MBK Üyesi):

"Sonunda üye sayısı 45'i geçti. Bunu arkadaşlarla konuştuk. Böyle olmayacak. Arkadaşlar dediler ki 'Bir kurul teşkil edelim. Bu işin taa binayetinden, meselelerin iç yüzünü bilen bir kurul. Bu kurul, Milli Birlik Komitesi'nde kalacakları, gidecekleri tespit etsin. Gidecekler ayrılınsın, gitsin. Kalacaklar kalsın.' "

Uzun tartışmalardan sonra en kıdemli örgütçülerden sekiz Subay bir odaya kapandılar ve ortaya, harekate katılmış olanlardan 38 kişilik bir liste çıkardılar. İşte "Milli Birlik Komitesi" hazırıldı. En başta, ayağının tozuyla doğruca Genelkurmay'a gelen Orgeneral Cemal Gürsel'in adı yazılıydı.

Prof. Tarık Zafer Tunaya (Anayasa Komisyonu Üyesi):

"Gürsel Paşa geçti Başkanlık mevkiiine oturdu ve bize dedi ki, 'Üniversiteye inanıyoruz. Hatta sadece inanmıyoruz, iman ediyoruz. Sizden istediğimiz yeni bir anayasadır. Hiçbir bakımdan size baskı yapmak istemiyoruz. Yalnız iki şeyin konmasında ısrarlıyız: Birisi laikliği koruyucu maddeler bulunsun, öteki de bir ikinci Meclis bulunsun.' "

Profesörler heyeti yeni anayasayı hazırlamak için çekildiler. Bu arada yasama ve yürütme görevi Milli Birlik Komitesi'nin üzerine kalmıştı. Hocalar topu askerlere attığına göre Hükümeti Gürsel kuracaktı. Peki ama kiminle? İhtilali yapan Subaylar daha 8-10 saat önce hiçbir görev kabul etmeyeceklerine dair yemin etmişlerdi.

Cemal Madanoğlu (MBK Üyesi):

"Genelkurmay'a çıktım. Genelkurmay Şura Salonu'nda uzun bir masa. Masanın başına Gürsel oturmuş. Yanında bir koltuk var. Boş. O koltuğa ben oturdum. Bütün masanın etrafı dolu. Hani sandalyenin ucuyla şöyle zor dokunabiliyorlar masaya. İkişer kişi, ikişer kişi bütün masanın etrafını sarmışlar. Gürsel Paşa konuşuyor: 'Başka hangi Bakanlıklar kaldı?' diyor. Hemen anladım. Gürsel Paşa orada Hükümeti kuruyor. 'Paşam biz dün akşam Harp Okulu'nda yemin ettik.' Gürsel Paşa bana baktı. Gözleri boşaldı. Bu sefer döndü, 'Yahu, Madanoğlu bir yeminden söz ediyor. Nedir bu yemin?' Bakıyorum şimdi ben arkadaşlara. Kimsenin sesi çıkmıyor. Masanın tam Gürsel'e karşı gelen kısmında Sami Küçük var. Sami'nin yanağında adaleler kalkıyor, iniyor. Ben o sırada nasıl oldu bilmiyorum, masaya bir yumruk attım. Gümm diye koca masa öttü. Gürsel Paşa'ya karşı atmış görünmemek için de döndüm arkadaşlara; 'Bre köftenorlar... Sizin hanginiz maliyeden, hanginiz ticaretten, hanginiz iktisattan anlarsınız? Menderes de böyle yaptığı için bu duruma geldi'. Masanın etrafında örgütçü Subaylar da var, sonradan gelen, durumun üstüne konan, görev almaya çalışanlar da var. Şimdi ben bunlara böyle çıkınca Gürsel Paşa benim bu yumruğum üzerine dedi ki, 'Eee Madanoğlu ne olacak?' "

Gürsel, tam çaresiz kalmıştı. Hocalar, Hükümeti kurmaya yanaşmamış, askerlerse kendilerini yeminle bağlamışlardı. O halde ne olacaktı ?

Cemal Madanoğlu (MBK Üyesi):

"Dedim 'Paşam, ne olacağı yok. Bunlar genç, sizle ben yorgunuz. Gider yatarız. Bunlar genç oldukları için sabaha kadar saat gibi -bu tabiri kullandım- dolaşırlar. Her Bakanlık için size 4-5 isim getirirler ve bu sivil Hükümeti kurarsınız yarın sabah.' 'Anlaşıldı. Tamam arkadaşlar, Hükümet yarın sabah kurulacak.' "

Hemen telefonlar başına geçildi ve geçmişleri temiz sivillerden bir teknisyenler Hükümeti kuruldu. Böylece kargaşa bir kat daha artmış oluyordu. Şimdi elde bir profesörler heyeti, bir Milli Birlik Komitesi, bir de Bakanlar Kurulu vardı. Hepsinin başındaysa aslında hepsiyle yeni tanışmış olan Cemal Gürsel bulunuyordu.

Gürsel bu kargaşa içinde o gün mikrofon başına geçti ve merakla yeni yöneticilerden haber bekleyen halka hitaben şu konuşmayı yaptı:

"Aziz Türk milleti

Bir aydan beri memlekette cereyan eden ve milleti süratle korkunç buhranlara sürükleyen hadiseleri biliyorsunuz. Bu gidişin memleketi kanlı bir kardeş kavgasına da götürmekte olduğunu her akli başında vatandaşın takdir ettiğine kaniyim. Bu hal nereye kadar gidecek ve bu feci akıbete hissiz ve alakasız seyirci mi kalmak lazım? İşte vatandaşlarımız bu ahvali ıstırap içinde aylardan beri düşündüm ve bu zevata çıkar yolları gösterdim. Fakat onlar kapıldıkları politika ihtiraslarının şuurlarına verdiği bozukluklar dolayısıyla dinlemediler ve işi zorla yürütmek sevdasına düştüler. Çıkarılan kanunlar, takip edilen hareketler Türk milletini zincire vurmaya kastında olduklarını gösteriyor, işte bu düşünceler ve mülahazalarla bu feci gidişe son vermeye karar verdim ve devletin idaresine el koydum. Derhal bütün vatandaşlara şunu ifade etmek isterim ki, asla bir diktatörlük hevesinde değilim. Bütün emelim süratle bu memlekette temiz ve dürüst bir demokratik nizamı kurmak ve devletin idaresine terk etmektir. Bana inanınız ve güveniniz.”

Gerçekten de bu sözler Türk Ordusu'nun hiçbir zaman terk edemeyeceği bir ilkenin altını çiziyordu: yönetime diktatörlük hevesiyle gelinmemiştir. Hedef, bir kargaşayı durdurmak, kardeş kavgasını önlemek ve demokrasiyi tekrar rayına oturtmaktır. Kendi düşüncelerine göre doğruyu yapmışlardı. Amaçları temizdi. Ancak asıl sorun bunun nasıl gerçekleşecekti. Deneyimsizlerdi. Her yönden baskılar geliyor, herkes askeri bir başka yöne çekmeye çalışıyordu. Tehlike, Ülkeye en yararlı olanı yapalım derken ardı ardına hataların yapılmasıydı. Nitekim de sonuçta bu oldu.

27 Mayıs 1960, Ankara Ayten Sokak

Gürsel'in radyo konuşması CHP'lilere moral verdi. Herkes bir anda İnönü'nün evine koşuverdi. Öyle ki İsmet Paşa Tandoğan'daki evinin balkonuna çıktığında gözlerine inanamadı. Evinin önü miting alanı gibiydi. Bir yanda tezahürat yapan halk, bir yanda kendisini korumakla görevli askerler ve hemen Paşa'nın yanında ziyaretine gelmiş ihtilalci Subaylar... Dışarıda, sanki ortak bir eylemin zaferi kutlanıyor gibiydi. Oysa içeride İsmet Paşa tamamen farklı bir havadaydı. Korktuğu başına geliyordu.

Suphi Baykam (CHP Milletvekili):

"Öğlen oldu. İsmet Paşa'nın yüzünden çok ciddi bir endişe ifadesi hiç eksik olmadı. Bir aralık hatta 'Yazık, uyaramadım, şimdi daha mı iyi oldu? Şimdi asker geldi ama ne zaman, nasıl gideceği belli olmaz' dedi."

Metin Toker (Gazeteci-Yazar):

"Biraz ileride karşımızda Ferit Melen oturuyor. Melen, CHP Milletvekili fakat Maliye Bakanlığı'ndan gelme. Eski Gelirler Umum Müdürü. Baktım evinden çıkmış, gidiyor. Paşa'ya dedim ki, 'Ferit Bey çıktı.' 'Çağır' dedi. Ferit Bey geldi. Paşa: 'Nereye gidiyorsun?' diye sordu. Dedi ki, 'Paşam, üç gün sonra maaşlar verilecek. Bunlar nasıl verileceğini filan bilmezler. Birtakım prosedürü var bunun. Ben maliyeye gidip bunları halledeceğim.' Paşa dedi ki, 'Sen git evine otur. Bu bizim ihtilalimiz değil. Bu, askerlerin yaptığı bir hareket. CHP'nin karışmasına lüzum yok. Herhalde zaten onlar da karışmamızı istemezler.' "

Gerçekten de askerler, ihtilalin CHP'yle birlikte yapıldığı izlenimi doğmasını istemiyorlardı. Ama İnönü her ne kadar 'Bu bizim ihtilalimiz değil' dese de kimi CHP'liler çoktan ayaklanmış, hatta bir kısmı askerlerle birlikte DP'lileri tutuklama kampanyasına katılmışlardı bile...

Bunun üzerine İnönü'nün evine bir haberci geldi. Komite, Paşa'nın CHP Örgütü'nü uyarmasını istiyordu. Hemen bir bildiri kaleme alındı ve 'bu nazik dönemde intikam hislerinden uzak durulması' istendi. CHP ihtilalin ne içinde, ne dışındaydı.

28 Mayıs 1960, Ankara

Müdahalenin ertesi günü en önemli gelişme artık Başbakan olan Cemal Gürsel'in İnönü'yü aramasıydı. Sabah telefon çaldığında Paşa'nın kulakları ağır işittiği için bu görüşmeye Metin Toker aracılık etti. Toker'in o gün tuttuğu notlara göre Gürsel söze aynen şöyle başladı:

Metin Toker (Gazeteci-Yazar):

"Size karşı kusurluyuz Paşam. Hareketimizi size önceden haber vermedik. Fakat verseydik bizi bundan caydırmak isteyeceğinizi biliyorduk. Yapacak başka bir şeyimiz kalmamıştı. Bizi affetmenizi rica ediyoruz. Emirleriniz bizim için daima peygamber buyruğudur, Sayın Paşam."

İsmet Paşa:

"Memleket ve millet için hayırlı bir iş yaptınız. Büyük bir iş yaptınız. Mutlu ve uğurlu olmasını dilerim. Asıl başarınız için ben sizin emrinizdeyim Paşa Hazretleri. Sizleri anlıyorum. Ne zaman bir arzunuz olursa emrinize amadeyim' dedi, telefon konuşması bitti."

Gürsel, İsmet Paşa'nın manevi desteğini almış, rahatlamıştı. Hemen o gün bir basın toplantısı düzenleyerek 27 Mayıs hareketinin İsmet Paşa'yla en ufak bir ilgisi olmadığını açıkladı. Gürsel aynı basın toplantısında DP'lileri yargılatmayacağını ve üç ay içinde seçimlere gidileceğini müjdeliyordu.

İsmet Paşa ertesi gün Gürsel'i ziyaret etti. Seçim sözü verilmişti ancak İnönü kuşkuluydu. Müdahale, demokrasiyi rayına oturtmak için yapıldığına göre seçim kaçınılmazdı. Paşa görüşmeden çıktığında damadı Metin Toker merakla kendisini bekliyordu.

Metin Toker (Gazeteci-Yazar):

"İsmet Paşa o kadar memnun ayrılmadı. 'Gürsel, söylediklerimi pek anlamadı gibi' dedi. İsmet Paşa ona üç tavsiyede bulunmuş. Birincisi: Ordu'nun birliğini muhafaza ediniz. İkincisi: demiş ki, 'Siz MBK olarak kendi içinizde birliğinizi muhafaza ediniz.' İsmet Paşa'nın üçüncü tavsiyesi de şu olmuş: demiş ki, 'Derhal seçime gidiniz. Bir an evvel seçime gidiniz.' Ve meşhur lafını söylemiş:

'Bir an evvel seçime gitmekte sayılamayacak kadar çok Milli menfaat vardır.' "

Gürsel, bu üç öneriyi de garipsemişti. Zira hem Ordu'nun, hem de Milli Birlik Komitesi'nin tam birlik içinde olduğunu düşünüyordu. Üç ay içinde seçim yapılacağını da açıkladıklarına göre kaygı duymaya gerek yoktu. Gürsel, bu konuşmayı Paşa'nın seçim için sabırsızlanmasına verdi. Hatta arkadaşlarına görüşmeyi aktarırken "İsmet Paşa gerdeğe girecek bir delikanlı kadar aceleci ve heyecanlıydı" dedi.

Oysa İsmet Paşa'nın kaygısı bazı öneşzilerinden kaynaklanıyordu. Daha ilk günden hava değışmeye başlamıştı. Komite içinde seçim konusunda acele edilmemesi gerektiğine inananlar vardı. Alparslan Türkeş bunlardan biriydi.

Alparslan Türkeş (MBK Üyesi):

"Erken seçime karşı çıkıyorduk. Diyorduk ki 'Erken seçim bir emrivaki halinde iktidarı, olduğu gibi Cumhuriyet Halk Partisi'ne, İsmet Paşa'ya vermek demek olacak. Bu da bizim düşündüğümüz ordunun partiler üstü, tarafsız hareket etmesi görünümünü yıkacaktır. Zaten bu müdahale Ordu'ya belirli bir laf getirmiştir, yani, DP'nin üzerine yürüdü, Demokrat iktidarı yıktı, dolayısıyla halkın bir bölümünün şikayetini davet etmiştir. Böyle bir seçim de bu şekilde bir netice verince, 'Tamam işte, aldılar, o tarafa verdiler' denecek."

MBK içinde seçime karşı çıkan bir başka grupsa daha değışik bir gerekçe öne sürüyorlardı: onlara göre devrilen iktidarın sorumluları yargılanmadan Demokrat Parti seçime sokulmamalıydı.

İşte en önemli gelişme buydu. Hele Anayasa Komisyonu'nu oluşturanlar bir rapor yazıp bu görüşü destekleyince hava daha da değışti. Hocalar bu raporda 27 Mayıs hareketinin bir darbe olmayıp, meşruyetini kaybetmiş bir iktidara karşı yapılmış bir eylem hatta devrim olduğunu belirtiyorlardı. Böylece hocalar yeni rejimin meşruluğuna dair fetva veriyorlardı. Komite ve Ordu içinde bir an önce seçim yapıp tekrar kışlaya dönmek isteyen askerlerin de elleri kolları bağlanıyordu.

Tabii bu durumda da eski rejim mensuplarının ne olacağı sorunu gündeme geldi. Harbiye tutuklularla dolup taşınca Madanoğlu 27 Mayıs akşamı çoğunu salıvermişti. DP'liler de bunun üzerine gerçekten seçime gidileceğine inanmışlardı. Taa ki profesörler gelip işe el koyuncaya kadar...

Cemal Madanoğlu (MBK Üyesi):

"Gelen profesörler Siddik Sami Onar, Velidedeoğlu, 4-5 kişiler. Siddik Sami Onar dedi ki, 'Efendim, bu Demokrat Mebusların hepsi idam kaçağı.' 'Eh bunları Gürsel Paşa salıvermiş.' 'Nasıl olur?' dedi. Ben hemen anladım. Onları Gürsel Paşa'nın değil, benim salıverdiğimi herkes biliyor. Üzerinden bir gün geçmiş çünkü. Ama komitecilerle profesörler konuştular. Profesörler komitecileri azdırdılar filan, benden şimdi bu işten vazgeçmem isteniyor. Bunu hissettim ben. 'Bu iş kolay. Bir yanlış yapıldıysa bunu Cemal Gürsel yapmadı, ben tahliye ettim. Çünkü böyle konuşmuşuk. Tutuklamalar sınırlı olacaktı. Bunları salıverdük. Gerekirse bu konuyu komiteye getiririm. Karar verir, tekrar içeri alırsız' dedim."

Ve öyle oldu. Komite toplandı. Karar verildi ve tüm salıverilen DP'liler teker teker yeniden toplandılar. İki gün içinde çarklar geri dönmeye başlamıştı. Bu arada DP'nin İçişleri Bakanı Namık Gedik, Harbiye'de tutuklu olduğu odanın penceresinden anlaşılmayan bir nedenle atladı ve öldü. Basında da devrik rejim hakkında geniş bir kampanya başlatılmıştı. DP'nin Harbiye'yi havaya uçurma planlarından, Konya yolundaki toplu mezarlardan, gençlerin cesetlerinden hayvan yemi yaptırıldığından, Kars ve Artvin'in Ruslar'a bırakıldığından söz ediliyordu. Bayar'ın bankada 103 milyon Lira parasının çıktığı da günün önemli söylentileri arasındaydı. Hiçbiri doğrulanamayan bu iddialar kamuoyunu sert cezalara hazırlarken Ankara'da DP'ilerin saklanıp kaçmamaları için arabalar bagaj kapakları açık seyrediyorlardı.

Alparslan Türkeş (MBK Üyesi):

"Biz DP yöneticilerinin İsviçre'ye gönderilmesinin ve bir süre yurt dışında ikamet etmelerinin yeterli olacağı görüşündeydik. Hatta bu maksatla Dışişleri Bakanlığı'na da bir ön hazırlık yapmaları söylenmişti. Bir kısım profesörler de 'Efendim, sizin ihtilalinizin meşru olabilmesi için bunların suçluluklarının ortaya konması ve suçlu olarak ceza görmeleri icap etmektedir. Siz bunları cezalandırmazsanız, gayri meşru duruma düşeceksiniz ve suçlanacaksınız. Yarın, meşru bir iktidara karşı kanun dışı bir ihtilal yapmış olarak cezanız da idamdır. O halde haklı olduğunuzun ortaya konulması lazımdır. Bu da ancak bunların suçluluğunun bir mahkeme kararıyla tescil ettirilmesi ve haklarında ceza uygulanmasıyla mümkün olur' diye telkinde bulunuyorlardı."

Metin Toker (Gazeteci-Yazar):

"Bu telkin anayasayı yapmakla görevlendirilmiş ve aslında hareketi legalize ettirmek maksadıyla kurulmuş bir ilim adamları heyeti tarafından düşünülüp, telkin edilmiştir."

Prof. Tarık Zafer Tunaya (Anayasa Komisyonu Üyesi):

"Yargılanmaları aslına bakılırsa yargılanmamalarından daha iyidir. Çünkü yargılanmamada hukuk yoktur. Ama bir insan muayyen kurallara göre yargılandığı zaman kanunlara göre yargılanır. O bakımdan bu, çok daha iyi olmuştur."

Bu görüş askerleri etkiledi. İlk gün yargılama olmayacağını söyleyen Gürsel fikrini değıştirdi; "Onların suçlu olduğuna kaniyiz" dedi. Artık Demokrat Parti'ye mahkeme kapısı görünmüştü.

Baha Akşit (DP Milletvekili):

"Bir akşamüstü, yağmurlu, çisintili bir havada Ankara'dan ayrılıyoruz. İnsana hüzün veren bir hava. Fakat bizi şehrin dışından

götürüyorlar. İçerden geçirmiyorlar. Nereye gittiğimizi bilmiyoruz ama Etimesgut Havaalanı'na gittiğimizi anladık."

Esat Budakoğlu (DP Milletvekili):

"Etimesgut Havaalanı'na götürüldük. Bir uçağa bindirildik. Havalandıktan sonra, bizimle beraber vazifeli olan Subaylar vardı. Baktık onlar kalın gocuklar giydiler. Birkaç tane cam açtılar. Dışardan hava giriyor. Zayıf arkadaşlar var, üşüyorlar. Bu dekor içerisinde Yeşilyurt'a indik."

Mükerrem Sarol (DP Milletvekili):

"Yeşilyurt'a geldik. Işıldaklar parladı. Cemsenin kapağı açıldı. '25 baş hayvan, 25 davar yolluyorum size' dedi. Biraz sonra ayağım zemine değdi. Fırladım. 'Ne taraftan gideceğiz efendim?' dedim. 'Bu taraftan ulan' dediler. Baktım o taraf koridor. Koridorun sonunda bir tekne. Allah'ını seven beni tutmasın. 100 metre bir depar."

Binilen gemi, devrik iktidarın tüm kadrosunu Marmara'da küçük bir adaya, Yassıada'ya götürdü. O güne dek sadece bir askeri tesisi ağırlayan Yassıada, o günden itibaren Türk siyasi tarihinde "Bir devrin yargılandığı yer" olarak anılacaktı.

27 Mayıs'ı izleyen bu iki gün içinde her şey tersine dönüvermişti. Üç ay içinde seçim projesi rafa kaldırılmış, onun yerine eski dosyalar raftan indirilmişti. O günden itibaren tüm ülke büyük yolsuzlukların ortaya çıkarılacağı zannıyla radyoların başında, bitmek tükenmek bilmez talihsiz bir davayı dinledi. Yıllar yılı üzüntüyle hatırlanacak bir macera başladı. Devrilmiş bir iktidarın, finali acıyla bitecek son perdesi böylece açıldı.

Haziran 1960, Yassıada

Menderes bir Haziran gecesi Yassıada'ya çıktığında, hayret hissi yüzünden okunuyordu. İskelenin iki yanına silahlı askerler dizilmişlerdi. Nereye ve neden getirildiğini bilmiyordu. Ürkek adımlarla adanın merdivenlerini tırmanırken süngülerin arasından geçti. Şaşırıldı.

Ardından Bayar geldi. Mağrur tavrından hiçbir şey kaybetmemişti. Sol elini ihtilal sabahı silahını tuttuğu ceket cebine sokup umursamazca yürüdü.

Yassıada, bir döneme damgasını vuran bu iki liderin farklı yapılarını daha da ortaya çıkaran bir laboratuvar olacaktı adeta...

Bir hafta içinde Yassıada'nın merdivenlerini 400 Demokrat Partili tırmandı. Cumhurbaşkanı, Başbakanı, Meclis Başkanı, Bakanları, Komutanları, Milletvekilleri ile tüm bir iktidar, o zamanki deyimle "düşükler" için 1.5 yıl sürecek acı bir dönem başlıyordu.

Ada çok sıkı güvenlik çemberine alınmıştı. Çevrede emniyet muhripleri dolaşüyor, kıyıda uçaksavarlar bekliyordu. Ada'nın Kumandasıysa elinden eksik etmediği değneğiyle ilk günden ün salan Yarbay Tarık Güray'dı.

Güray, müdahalenin hemen ertesi günü Ada Komutanlığına atanmış ve gelir gelmez ilk iş olarak tutukluların kalacağı odalara dinleme cihazları yerleştirmişti. Koşullar gizlice dinlenecek, tüm konuşmalar kaydedilecekti. İkinci dereceden tutuklular daha önce erlerin kaldığı koşullara ikişer, üçer yerleştirilirken Bayar ve Menderes tek kişilik odalarda tecrit edilmişlerdi. Kimseyle görüştürülüyorlardı. Mahkemeler başlayınca dek, ara sıra nöbetçileri ve ada Komutanıyla yaptıkları kısa söyleşiler dışında dışarıyla temas ettirilmediler.

Bu yalnızlık en çok Menderes'i etkiledi. Daha birkaç hafta öncesine kadar yüz binleri coşturan bir Başbakan şimdi kimseyi göremiyordu. Tek tesellisi eşi Berrin Hanım'dan aldığı 50 kelimelik mektupları:

Adnancağım,

Yassıada'dan ilk sıhhat haberini gece aldık. Ne kadar sevindik bilemezsin.

Kavaklıdere Göreme Sokak'ta bir kat varmış. Görmeden tuttum.

Gazetelerden geceyi gömlekle geçirdiğini öğrenince çok üzüldüm. Neyse, ihtiyacın olan valizin arkadan gelmiş. Çamaşır, para göndereceğim ama nasıl bilemiyorum. İstediyini bana hemen yaz. Aydın ile Metin bana büyük destek oluyorlar. Her an sana dua ediyoruz. Burada ikimiz pek yalnız kaldık.

Aydın Menderes (Adnan Menderes'in Oğlu):

"Ara sıra mektupta rahmetli babam 'Bu evden çıksanıza' diyordu. Biz de bir anlam veremiyorduk. Acaba onun bildiği, bizim bilmediğimiz ne olabilirdi? Annem, 'Rahatsız, merak etme Adnan. Evden de memnunuz. Bir şikayetimiz yok' dedi. O vakit rahmetli babamın 'Onun için değil. Sokağın ismini beğenmedim' dediğini hatırlıyorum. Göreme'yi 'Göreme emi' şeklinde de anlamak mümkün. Bir anda irkildik. Bu, hiç aklımıza gelmemişti."

Elbette Yassıada'da bir daha yakınlarını görememe endişesi içinde olan sadece Menderes değildi. Diğer tutuklular için de Ada'da yaşam kolay sayılmazdı. Gelen ve giden mektuplar askeri bir heyet tarafından sıkı sıkıya denetleniyordu. Gazete ve radyo yasak olduğundan dış dünyadan tamamen kopuk yaşıyorlardı.

Haziran 1960, Ankara

Oysa dışarıda son derece önemli değişiklikler oluyordu. Ordu'nun artık işleri yoluna koymadan kışlasına çekilmeyeceği

kesinleşmişti.

Haziran ayında ihtilalin yasaları işlemeye başladı. Milli Birlik Komitesi çıkardığı ilk yasayla darbenin hukuki zeminini hazırladı. Ordu İç Hizmet Kanunu'ndaki bir madde dayanak gösterildi. Buna göre "Türk Ordusu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamakla" görevliydi ve ihtilal de bu yasadana aldığı yetkiyle yapılmıştı.

Bir numaralı yasayla Milli Birlik Komitesi 1924 Anayasa'sını askıya aldı. Yasama yetkisini tümüyle üstlendi. Artık Meclis gibi çalışacak, söylediği kanun olacaktı.

Aynı yasayla Milli Birlik Komitesi Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel Devlet Başkanı oldu. Aynı zamanda Başbakanlık, Milli Savunma Bakanlığı ve Silahlı Kuvvetler Başkomutanlığı da uhdesindeydi. Daha bir ay önce emekliliğini bekleyen bir askerken şimdi Bayar'ın koltuğuna oturuyor ve ihtilal yemini ediyordu:

"Bir karşılık beklemeden, ahlak, adalet, hukuk ve insan hakları prensiplerinden ve vicdani kanaatlerimden başka sınırla bağlı olmaksızın kendimi Türk milletine adadım. Vatanın ve milletin mutluluğuna ve milletin egemenliğine aykırı bir ülkü gütmeyeceğim. Demokratik Cumhuriyeti yeni anayasaya göre düzenlemek ve iktidarı yeni meclise devretmek ülküsüne bağlılıktan ayrılmayacağım. Bunun için şerefim, namusum ve bütün mukaddesatım üzerine and içerim."

Milli Birlik Komitesi'nin tüm üyeleri, bayraklarla süslenmiş Meclis salonunda birer birer demokrasi yemini ederlerken, Anayasa Komisyonu da Cumhuriyetin gördüğü en liberal, en demokratik Anayasa'sı üzerinde çalışmaya başlıyordu. Yeni ve genç Cumhuriyet bu Anayasa'nın üzerine kurulacaktı.

Haziran 1960, Yassıada

Milli Birlik Komitesi'nin 1 numaralı kanununun Yassıada tutanaklarını en çok ilgilendiren maddesi bir Yüksek Adalet Divanı'nın kurulmasını öngörüyordu. Divan'ın görevi eski iktidarı yargılamaktı. Adeta bir "ihtilal mahkemesi"ydi. Mahkemenin kararlarına itiraz edilemeyecek, sadece idam kararlarının infazı Milli Birlik Komitesi'nin onayıyla mümkün olacaktı. Kimlerin yargılanacağına ise yüksek soruşturma kurulu karar verecekti. Kurul hemen Yassıada'da işbaşı yaptı.

Sorgulamalardaki ayrıntılı inceleme DP'lilere yaklaşmakta olan davanın boyutları hakkında bir fikir veriyordu. Uzun uzun ifadeler alınıyor ve dosyalar şiştikçe şişiyordu.

Bu sorgulamalarda genellikle Ada Komutanı Güray da bulunuyordu. Bir gün bu yüzden olay çıktı. Ada'nın birkaç bayan tutuklusundan olan DP milletvekili Perihan Arıburun bir sorgu sonrasında Ada Kumandanı'nın odasına çağrılınca patladı.

Perihan Arıburun (DP Milletvekili):

"Ben ayakta duruyorum. Kendisi oturuyor. Ben de 'Siz Halk Partili misiniz?' dedim ona. Aman bu birdenbire bir hiddetlendi. Ayağa kalktı. 'Çık dışarıya' diye bağırdı. Ben de kendimi attım dışarıya. Bir de baktım arkamdan geliyor ve bana yaklaşıyor. Elini uzattı. Omzuma dokundu, 'Yarbay. Çek vur beni...' dedim. O zaman korktu. Gözlerinin içinde böyle bir korku işareti oldu. Döndüm benimle beraber gelen tüfeği omzunda Mehmetçiğe, 'Mehmetçik oğlum, sen vur' dedim. Mehmetçik de bana 'Yürü anne gidelim' dedi."

Metin Toker (Gazeteci-Yazar):

"Hazin bir hava vardı. Yani Demokrat Parti iktidarından çok çekmiş olanlar bile o adamların bir kısmının hallerini, orada düşürüldükleri durumu gördüğü zaman bir rahatsızlık duymuşlardır. Ben başta."

Adada asıl üzüntü veren durum 14 Eylül'de yaşandı. Gece yarısı bütün tutuklular aniden kaldırıldılar. Hemen giyinmeleri ve hazır olmaları istendi. Çoğu "İşte vakit geldi" diye düşündü. Oysa tüm bu hazırlık sadece bir film çekimi içindi.

O günlerde halk arasında Yassıada'dakilerin durumunun çok kötü olduğuna dair söylentiler çıkmıştı. Bunun üzerine askeri yönetim hemen sinemalarda gösterilmek üzere bir film hazırlanmasını emretmişti. Tüm tutuklular yeni geliyorlarmış gibi gece yarısı iskeleye götürülüp, merdivenlerden yürütüldüler. İş bununla da bitmedi. Adada yaşamın ne kadar iyi olduğunu göstermek için berberde, hastanede, koşullarda çekimler yapıldı. Odasında kitap okuma taklidi yapan Fatin Rüştü Zorlu'nun tedirginliği yüzünden okunuyordu. Refik Koraltan kantinden alışveriş yaparken rahatsızdı. Perihan Arıburun filmde hafif aksayarak yürüyebiliyordu.

Perihan Arıburun (DP Milletvekili):

"Yürüyemiyordum. Bu sağ ayak tutulmuş. İndik aşağıya. Baktık yollar böyle temizce. Şimdi biz oradan alışveriş edeceğimiz efendim. Film makineleri geldi. Biz kol kola güya gezintideyiz. Halbuki bir daha o dar yolu hiç görmedim."

"Düşükler Yassıada'da" filmi hemen piyasaya sürüldü ve sinemalarda gösterilmeye başlandı. Tabii hiç alışılmadık bir seslendirmeyeyle...

Vatan Cephesi'nin Başkomutanı Kemal Aygün, barların haraççibaşısı Faruk Oktay ve üniversite gençliğinin amansız celladı Bumin Yamanoğlu... İşte İstanbul'un kumar, eroin ve cinayet kolektif şirketi...

Daha yargılamalar başlamadan hükümler giydirilmiş gibiydi. Hele aylardır kamuoyunda görünmeyen Menderes'in kamera karşısında zorla yemek yemeye çalıştığı sahne, izleyenleri şaşırtmıştı:

"Menderes... Poz vermeden edemez..."

"Sofrasında kilosunu 1.000 Lira'ya satılan siyah havyar bulunmamakla beraber Bayar, iştahından bir şey kaybetmiş görünmemektedir."

Suphi Karaman (MBK Üyesi):

"Ben bu filmi seyrederek seyretmez hemen koştum Cemal Gürsel'e... 'Bu, halka gösterilemez.' 'Niye yahu?' 'Ben bile şartlandım. Bütün acıma duygularım ayağa kalktı. Olmaz böyle şey. Acıdım yani. İfadesi alınırken ayaklarını böyle ezmesini, büzmesini alttan gösteriyor filan. Ben acımaya başladım. Yani siz kamuoyu aleyhimize mi dönsün istiyorsunuz? Bu küçük düşürme anlamı taşıyor. Tam aksi tesir yapacak' dedim."

Nazlı Ilıcak (Gazeteci-Yazar / DP'li Muammer Çavuşoğlu'nun Kızı):

"Bu filmler bizim okulumuzda da oynatılıyordu. Fransız Müdire çok hoş bir insandı. Bana çok büyük yakınlık duyuyordu. 'Nazlı' diyordu, 'girme bu filmlere. Çünkü sen üzülürsün.' 'Yok' diyordum. 'Ben gireceğim.' Ve giriyordum filmlere. Filmde mesela Menderes çıkıyor. Orada arka planda bir ses Menderes'in aleyhinde konuşuyor. Ben, büyük bir alkışla 'Bravo Menderes... Yaşa Menderes' diye bağırıyordum. O salonda tek başına. Bendim. Hiç kimse tepki vermiyordu."

Filme tepki hiç beklenmedik bir anda, hiç beklenmedik bir yerden, Celal Bayar'dan geldi.

Bayar 25 Eylül Pazar sabahı ailesine hitaben şu satırları yazdı:

Aileme...

Bayar isminden utanmayınız. Onunla iftihar edeceğiniz günler yakındır.

Sonra elinde çantası ve çamaşırlarıyla Ada'nın banyosuna girdi. Bel kemerini çıkardı. Boynuna doladı ve olanca gücüyle sıkmaya başladı. O sırada içeri giren nöbetçi 77 yaşındaki devrik Cumhurbaşkanı'nı yüzü mosmor, kulağından kan sızarken buldu. Bayar acilen tedaviye alındı. Son anda kurtarıldı. Ayıldığında "Bize" dedi, "yeşilçam oyuncularını gibi film çevirttiler. Revayı hak mıydı bu?"

29 Eylül 1960, Ankara

Bayar'ın başarısız intihar teşebbüsünden iki gün sonra Ankara'da bir Asliye Hukuk Mahkemesi Demokrat Parti'yi kapatıverdi. Karar, bir avukatın başvurusu üzerine ve partinin beş yıldır kongresini yapmadığı gerekçesiyle alınmıştı. Yargılama beş dakika bile sürmedi. Gazeteler haberdan bile saymadılar. 10 yıl bütün ülkeye hükmetmiş, 15 yaşında bir parti beş dakika içinde tarihe karıştı. Yaralı Demirkırat'ı öldürmekten başka çare kalmamıştı. Süvarilerinin kaderiyse Yassıada'da başlayacak yüzyılın davasında belli olacaktı.

ONUNCU BÖLÜM

İNFAZ

Yolun sonuna geldik. Dokuz bölüm boyunca bir demokrasinin kuruluş öyküsünü anlattık sizlere... Tek partili bir rejimin yıkılışına tanık olduk. Milli Şefliğin yok oluşuna tanıklık ettik. İlk serbest genel seçimlerin yapılmasını, demokrasinin sancılar içinde yeşertilmesini birlikte yaşadık. Ve nihayet yeni bir iktidarın doğuşunu, yükselişini ve çöküşünü anlattık sizlere.

Sonunda vardığımız yer, bir askeri müdahale oldu.

Gereğeleri ne olursa olsun ihtilal fırtınası bir kez esmişti. Şimdi 27 Mayıs sabahı iktidara el koyan Subaylara düşen, o fırtınayı dizginlemektir. Ama olmadı. Fırtına bir süre sonra ihtilalcileri de önüne katıp sürüklemeye başladı. Tarihi senaryo tekrarlandı.

İhtilal, çocuklarının bir bölümünü yedi. İhtilal artık kendi dilinden konuşuyordu.

14 Ekim 1960 Cuma, Yassıda

Cumhuriyet tarihinin en büyük siyasi davası beş ay süren bir hazırlık soruşturmasından sonra Ekim ayında başladı. Dolmabahçe'de kurulan irtibat bürosu önünde mahkemeyi izlemek isteyenler uzun bir kuyruk oluşturmuştu. Sanık yakınları, gazeteciler, Milli Birlik Komitesi üyeleri, herkes Dolmabahçe vapurunda bir aradaydı. 10 yıllık bir dönem, topyekün bir iktidar, koca bir parti yargılanacaktı.

Yargılanma için Yassıda'daki kapalı spor salonu seçilmişti. Civarda olağanüstü güvenlik önlemleri alınmış, Yassıda alarmla geçirilmişti. Dünyada benzeri görülmemiş bir davaydı. 592 sanık tam 19 ayrı davadan yargılanacaktı.

İhtilalin havası, daha sanıklar getirilmeden mahkeme salonuna yayılmıştı adeta. Herkes nefesini tutmuş, aylardır ilk kez kamuoyu önüne çıkacak DP kadrosunu bekliyordu.

Az sonra spor salonunun kapısında Celal Bayar gözüktü. Hemen arkasında Menderes vardı. Ardından da tekli kollar halinde tüm Bakanlar ve Milletvekilleri salona alındılar. Cumhurbaşkanı'dan, Genelkurmay Başkanına kadar topyekün bir iktidar şimdi sanık sandalyesindeydi.

Altan Öymen (Gazeteci):

"İlk duruşmayı hatırlıyorum. Çok dramatik bir olaydı. Kısa bir süre önce Meclis'te seyrettiğimiz, Meclis'in çok büyük bir kısmını teşkil eden Milletvekilleri ordaydı. Yani muhalefet bir kenara bırakılırsa neredeyse Meclis oradaydı. Salona onar onar getiriliyor ve yerlerine oturtuluyorlardı. Dinleyiciler arasında tanıdık bakıyorlardı. Akrabaların bir kısmına da müsaade edilmişti. Bir hüznün duyduğumu hatırlıyorum. Yadırgadığımı ve 'Keşke olmasa böyle şeyler' diye düşündüğümü hatırlıyorum."

Yassıda'da bir numaralı sanık, Celal Bayar'dı. En ön sırada en başta oturuyordu. Elinde kasketi vardı. Son derece şık ve sakindi. Hemen yanında Başbakanı Adnan Menderes vardı. Yanyana oturdukları halde hiç konuşmuyorlar, adeta bakışlarını birbirlerinden kaçırıyorlardı. Yassıda, 15 yıllık bir birlikteliğin son durağıydı.

Birazdan salona Yüksek Adalet Divanı üyeleri girince herkes ayağa kalktı. Divan 15 yargıç ve 9 savcıdan kuruluydu. Başkan Salim Başol'du. O güne dek kimsenin tanımadığı bir Yargıtay üyesi olan Başol, o günden sonra Yassıda duruşmalarının unutulmaz ismi haline gelecekti. Daha sonra hafızalara kazınacak sesi o sabah ilk kez duyuldu:

"Türk milleti adına yargı hakkını kullanmaya yetkili Yüksek Adalet Divanı'nın çalışmalarını açıyorum."

Bu sözlerle tam 11 ay sürecek bir dava başladı.

Bütün basın oradaydı. Duruşmadaki her şey radyodaki "Yassıda Saati" programından anında bütün Türkiye'ye ulaşıyordu. Bir olay, bir aksilik her şeyi değiştirebilir, bozabilirdi.

Yoklama yapılırken herkes kadar Başol da heyecanlıydı. Yıllar sonra yakınlarına o günü anlatırken "En büyük korkum. Menderes'in kalkıp, 'Siz, bizi yargılayamazsınız. Sizi tanımıyoruz' demesiydi."

Başol tam bu beklentinin gerginliği içindeyken bir avukat kürsüye geldi ve korktuğu şeyi söyledi:

- Müvekkilimiz Adnan Menderes Beyefendi hastalanmışlar efendim.

- Çıkartmak mı istiyorsunuz ?

- Hayır, söz istiyorlar efendim.

İşte beklenen an gelmişti. Menderes aylardır ilk kez konuşacaktı. Elini kaldırdı. Önünü ilikledi ve kürsüye geldi. Herkes merakla ağızından çıkacak kelimeyi bekliyordu. Şöyle dedi:

"Kumandan Beyefendi'nin büyük lütufları olmasa, zaman zaman biraz görüşmek ve çıkarmak imkanlarını vermemiş olsalar şimdi huzurunuzda bulunmak imkanına bile muktedir olamayacaktım.

Arzum şu ki; bana imkan verecek, moralimi ve asabımı, rahatsızlığımı düzeltecek bir rejimin tatbiki...

Bendeniz huzurunuzda Kumandan Beyefendiye şükranlarımı arz ederim. Huzurunuzda bütün genç Subay beylerin nazik

muamelelerine teşekkür ederim.”

Menderes, titrekle ve saygılı bir sesle beş aydır tecrit hayatı yaşadığını, konuşma gücünün ve akli yeteneklerinin zayıfladığını söylüyor, bu koşulların düzeltilmesini istiyordu.

Her şey o anda değişiverdi. Devrik Başbakan'ın konuşmasındaki aşırı nazik üslup İhtilal Mahkemesi'ni ve izleyiciler arasındaki ihtilalci Subayları rahatlatıyordu. Menderes'in direnmeyeceği belli olmuş, en önemli kuşku, geride kalmıştı. Mahkeme için bundan sonrası kolaydı.

Burhan Apaydın (Menderes'in Avukatı):

“Orhan dedi ki bana: ‘Burhan, hepsini manen çok yıkık duruma sokmuşlar. Burada, yırtıcı bir konuşma yapmak zorunlu. Mutlak bir konuşma yap.’ Biz sorgular başlayacak sanılırken bir nevi sanıklar teşhir edildi. Onun üzerine ben kalktım ‘Söz istiyorum’ dedim. Ve müsaade etmesini beklemeden mikrofona yürüdüm. Mikrofonun başına geçtim. Dünyada ilk defa olarak Yasama organının yargı organı karşısında yargılanmak durumuna sokulmasının kuvvetler ayrılığı ilkesine aykırı düştüğünü ifade ettim. Böylece Divan'ın görevsiz olduğunu belirtmek istedim.”

15 Ekim 1960 Cumartesi Yassıda

“Duruşma salonunda açık olarak duruşmaya başlandı. Sanıklar getirildiler. Bağlı olmayarak yerlerine alındılar. Müdafiler hazır. Şimdi sanıkların isim ve soyadları okunarak yoklama yapılacak.”

Duruşmalar Başol'un her gün tekrarlanan bu unutulmaz takdimiyle başladı. İlk davanın konusu bir köpekti.

Kamuoyunda “Köpek Davası” olarak adlandırılacak bu davaya konu olan köpek, aslında bir Afgan tazısıydı. Bayar'a Afgan Kralı tarafından hediye edilmişti. İddianameye göre Bayar en fazla 1.500 Lira edecek tazının 20.000 Liradan alınması için Atatürk Orman Çiftliği'ne emir vermiş ve bu parayla da bir köye çeşme yaptırmıştı. Bu suçtan Bayar'ın beş yıl hapsi isteniyordu. Doğrusu böylesine görkemli bir mahkemenin, ilk elde böyle sudan bir suçlamayla açılması yadırganmıştı. “Dağ fare doğurdu” diyenler oldu.

Hatta Bayar, biraz rahatlamış göründü. Suçlamalar hep böyleyse korkacak bir şey yok demekti. Taziyile ilgili görüşü sorulunca kürsüye geldi ve şöyle dedi:

“Evvel emirde bu kadar küçük bir meseleden dolayı yüksek bir mahkemenin huzuruna çıktığım için en büyük cezayı maneviyat sahasında çekmiş bulunuyorum.”

Bayar Köpek Davası'ndan dört yıl iki ay hapse mahkum oldu.

Menderes'in şansınaysa Bebek Davası düşmüştü. Dava konusu Başbakan'ın gayri meşru çocuğunun doğum sırasında öldürüldüğü iddiasıydı. Cemal Gürsel, davanın başlayacağı sabah mahkemeye bir telgraf çekerek duruşmaların gizli celselerde yapılmasını istedi. Ama isteği gerçekleşmedi. Skandallarla dolu bu duruşma, beklenenin aksine Menderes'e ve gizli aşkına puan kazandıracak ve eski Başbakan'ın aklandığı tek dava olacaktı.

Mahkeme ilk duruşmalardan seçilen suçlama konularıyla itibar kaybediyor, ihtilal her geçen gün biraz daha yara alıyordu.

Prof. Dr. Hıfzıveladet Velidedeoğlu (Anayasa Komisyonu Üyesi):

“Bu iş civıtlıdır. Yani Yassıda'da duruşmalar böyle büyük mizansenlerle ve de bir grup suçlamalarla başladı. Bebek Davası, Köpek Davası... Bunlar yargıyı civıttı. Anayasa'yı ihlal falan arkadan geldi maalesef. Baştan bunu ele almaları lazımdı. Kim bunu ihlale teşvik eden? Bayar mı, Menderes mi, başkaları mı, bunları bulacaklardı. Ama hayır. Bebekle, köpekle uğraştılar. Mahkemeler de uzadıkça uzadı.”

Nahit Saçlıoğlu (Yüksek Adalet Divanı Üyesi):

“Köpek Davası, Bebek Davası diye halkın dilinde dolaşır durur. ‘Niçin Yüksek Adalet Divanı işe bunlardan başladı?’ derler. Bunlarla başlamamızın sebebi şu: yüksek soruşturma kurulu bize tam, her yönüyle tamamlanmış bir Anayasa'yı ihlal dosyası gönderemedi. Gönderemeyince o Anayasaya aykırılıkların maddi vakalarına ait dosyaların gelmesini beklemek mecburiyetinde kaldık. Onların hepsi gelecekti ki tümüyle bütünleştirme yapılsın. Bunu yapamadığımız için mecbur kaldık parça parça küçük davaların dosyasına bakmaya ve bu, tabiatıyla zaman aldı. Kayıptır aslında. Bir zaman kayıbdır ama burada Divan'ın kusuru yoktu.”

13 Kasım 1960, Ankara

O sıralarda İhtilal Komitesi'ndeki Subaylar da birbirine düşmüşlerdi. Tesadüfen bir araya gelen kadrolar arasında anlaşmazlıklar hemen su yüzüne çıkmıştı. Komite içinde Cemal Madanoğlu'nun önderlik ettiği bir grup, derhal seçimlere gidip kışlalara çekilmekte ısrar ederken Başbakanlık Müsteşarlığı'na getirilen Alparslan Türkeş'in grubu bunun, iktidarı İnönü'ye teslim etmek anlamına geleceğini savunuyorlardı. Kışlalara dönmek yerine bir süre daha iktidarda kalınarak, partileşmeli ve seçimlere girilmeliydi.

Cemal Madanoğlu (MBK Üyesi):

“Türkeş Başbakanlık Müsteşarı. Kendi kendine birtakım işler yapıyor. Gece gündüz çalışıyor. Bizi oldu bittiler karşısında bırakıyor.

Gitgide de taraftar kazanıyor. Onun tarafından olanlar el kaldırıyorlar, 20-22 kişi oluyorlar. Biz azınlıkta kalıyoruz.”

Alparslan Türkeş (MBK Üyesi):

“Gerginlik gittikçe arttı. Arttı ama biz çoğunluğumuzuz. Milli Birlik Komitesi’nde herhangi bir karar almak icap ettiği zaman bizim kararlarımız aşağı yukarı 10 veya 12’ye karşı, 25-26, hatta 27 oyla karar haline geliyordu. Veya karşı tarafın kabul ettirmek istediği herhangi bir karar, herhangi bir teklif oy çoğunluğu bizim tarafta olduğu için kabul edilmiyordu. Aramızda böyle bir gerginlik sürüyordu.”

Bu gerginlik çok kısa bir sürede her alana yayıldı. Önce Ağustos ayında 235 General ve 5.000 Subay emekliye sevk edildi. Eminsular olayı diye bilinen bu geniş tasfiye, Ordu’daki rahatsızlığın açık bir işaretiydi.

Ardından sıra üniversiteye geldi. Ekimde tam 147 öğretim üyesi üniversiteden atıldı. Basına kısıtlamalar konmaya başlandı. Milli Birlik Komitesi adeta 10 yıl önce DP’nin yaptığı hatayı tekrarlıyor, iktidarının dayanaklarını birer birer karşısına alıyordu.

Bu arada Anayasa Komisyonu da kendi içinde bölünmüş, çalışmalar yavaşlamış, klikler oluşmuştu.

Cemal Madanoğlu (MBK Üyesi):

“Bir gün İstanbul’dan Anayasa Komisyonu üyesi Sıddık Sami Onar aradı. ‘Çok mühim bir meseleyi görüşmek için Ankara’ya geleceğim’ dedi. ‘Komite’yle hemen bir toplantı yapmak istiyorum.’ ‘Gelsin’ dedik. Geldi ve dedi ki, ‘Bu Komisyon’da Tunaya ve Giritli buldukça bu iş yürümez. Binaenaleyh bu ikisini Komisyon’dan çıkarın.’ Bizim Komite de profesör diye pek saygın görüyor Sıddık Sami Onar’... Hemen kabul etti.”

Prof. Tarık Zafer Tunaya (Anayasa Komisyonu Üyesi):

“O arkadaşların tesiriyle bir Cumhuriyet bayramı günü aldığımız bir mektupta teşekkür edildi bize ve ayrılmamıza karar verildiği bildirildi.”

Askerlerin belirli bir eğitimi vardır. Devlet yönetmek, hele son derece karışık dengeler içinde yeni bir devlet çatısı kurmak çok daha güç bir iş. Subayların ise bu konuda hiçbir deneyimi yoktu. Nitekim kısa sürede işler giderek bozuldu. Kısa yoldan hemen seçimlere gitmek ve demokrasiyi tekrar işletmek yerine gruplaşmalar, tasfiyeler, rencide edici davalarla işi uzattıkça uzatıyor, ihtilalci Subaylar hem zaman, hem prim kaybediyorlardı. İşler gittikçe kontrolden çıkmaya başlamıştı. Artık Cemal Gürsel de duruma hakim değildi.

Cemal Madanoğlu (MBK Üyesi):

“Gürsel’e anlattık. Dedik: ‘Bu ne kepezelik? Ne durum? Biz bu işi şu niyetlerle yaptık. Şimdi birçok oldu bittilerle karşılaşacağız.’ Gürsel Paşa da bizden taraf oldu, dedi ki: ‘Çocuklar, her gün burada bana sorulmadan Emir Subaylarım değiştiriliyor. Ben bazı kişilerle görüşmek istiyorum. ‘Onu bulun getirin’ diyorum. Görüşmek istediğim adamla beni görüştürüyorlar. Sizle şimdi konuşurken, şu masanın altında bir dinleme aleti var mı, yok mu onu da emin olun bilmiyorum’ dedi.”

Alparslan Türkeş (MBK Üyesi):

“Milli Birlik Komitesi içerisindeki ayrılıklar meydana getirmek ve beni zayıflatmak için gerek Gürsel Paşa’ya, gerek MBK üyelerine böyle bir tema işleniyordu: yani Türkeş de Türkiye’nin Nasır’ı olacak. Gürsel Paşa da Muhammed Necib durumuna düşecek. Yani yarın öbür gün Türkeş Cemal Paşa’yı Muhammed Necib durumuna sokup onu uzaklaştıracak, bir yere hapsedecek. Kendisi de Devlet Başkanlığına ele alacak. O günlerde bu propaganda çok yapıldı ve tesiri de oldu.”

Türkeş bir süre sonra Başbakanlık Müsteşarlığı’ndan istifa etmek zorunda kaldı. Ancak Komite’deki ağırlığı sürüyordu. Müdahalenin ikinci günü İnönü’nün Gürsel’e yaptığı uyarı doğru çıkmış ve Komite bölünmüştü. İnönü tetikteydi. Seçimi geciktirebilecek her türlü harekete karşıydı. Bu aşamada devreye girdi.

Metin Toker (Gazeteci-Yazar):

“İsmet Paşa’nın 14’ler tasfiyesine gidilirken Milli Birlik Komitesi üyeleriyle teke tek bazı evlerde oturup konuşmalar yaptığı ve ‘Ben seçimle gelmiş iktidarın bir an önce kurulması taraftarıyım. Buna karşı çıkanların da karşısında olurum’ mesajını onlara vermiş olduğu muhakkaktır.”

Artık İsmet Paşa’nın da desteği sağlanmıştı. Komite içindeki Madanoğlu grubu için şimdi tek yapılacak iş kanserli sayılan hücreyi yok etmektir. Bu işi de Gürsel ve Madanoğlu kimse duymasın diye makam arabasında konuşarak hallettiler.

Cemal Madanoğlu (MBK Üyesi):

“Gürsel düğmeye bastı. Şoförle aramızdaki cam kalktı. Döndü bana, ‘Madanoğlu ne dersin, bunların 7 tanesini, Kars Kalesi’ne kapatsak nasıl olur?’ Şimdi ben başka bir hazırlık içindeyim ama bu çok kısa yoldan hedefe gidiyor. ‘Kararlı mısınız?’ dedim. ‘Kararlıyım’ dedi. ‘Öyleyse 7’mi olur, 14’ümü olur onu bana bırakın.’ ‘Peki’ dedi. Döndüm geldim. Arkadaşlardan çok güvencilerimle, beş-altı kişi birleştik, karar verdik, oyladık. 14 kişide durduk. Yani rastlantı oldu. ‘Yeter’ dedik. ‘Kendimizden fazlasını sürgüne göndermiş olmayalım.’ ”

Alparslan Türkeş (MBK Üyesi):

"Bir sabah kalktık ki evimizin etrafı kuşatılmış. Bize bir emir tebliğ ettiler: 'Milli Birlik Komitesi lav edilmiş. Yeniden kurulmuştur.' Biz 14'ler yokuz. Diğer üyelerin ismi var ve bize deniyor ki 'Evinizden dışarı çıkmayın. Ordu'dan emekliye sevk edildiniz.' "

Türkeş 10 gün gözaltında kaldıktan sonra Hindistan'a, Yeni Delhi Büyükelçiliği'nde pasif bir göreve yollandı. Diğer 13 arkadaşı da benzer görevlerle yurtdışına sürüldüler. 14'ler dosyası böyle kapandı. İhtilal evlatlarını yemeye başlamıştı.

Kasım 1960, Yassıada

Dışarıdaki yumuşamanın Yassıada'ya ilk etkisi ailelere görüşme olanağı sağlanması oldu. Altı aydır birbirinden ayrı olan aileler ilk kez bir araya geleceklerdi. Herkes heyecan içindeydi.

Aydın Menderes (Adnan Menderes'in Oğlu):

"Bizi aldılar bir yere götürdüler. Sonra oranın Yassıada Komutanının odası olduğunu öğrendik. Önce Komutan bizi karşıladı. Annem ve ben vardık. Bir süre sonra rahmetli babam geldi. Kucaklaştık. Kaldığımız 45-50 dakikalık sürede biz yalnız kalamadık. Devamlı Ada Komutanı oradaydı. Onun için hep söylemek istediğimiz şeyleri değil de söylememiz gerekenleri söylüyorduk. Ve tabii ikide bir de fotoğraflar çekiliyordu. Ara sıra Komutanın 'Adnan Bey, sen benim yanımda dur' filan şeklinde sözleri oluyordu. O fotoğraflar beni çok rahatsız etmişti.

Çünkü o fotoğraflar bir yerde bir teşhir aracı olacaktı. Belki de o fotoğrafları çektiren insan bir gün 'İşte ben iyi muamele ettim. Beraberdik' diyecekti ama o fotoğraflarda herkesin yüzündeki ifade aslında tabi olunan şartları yansıtıyordu."

Mutaharra Polatkan (Hasan Polatkan'ın Eşi):

"Hasan geldiği zaman, -tabii yedi aydan beri görmemiştım- rengi sapsarıydı. Çok zayıflamıştı. 'Ne oldu Hasan? Bizi gördüğüne memnun olmadın mı?' dedim. Sonradan öğreniyorum ki hiç haber vermeden 'Gel Polatkan' demişler, barakaya almışlar. Orada bizimle yüzyüze gelince heyecandan nefes alamamış."

Ama bu sevinci yaşayamayanlar da oldu. Bazıları Dolmabahçe'deki irtibat bürosu önünden döndüler.

Nazlı Ilıcak (Gazeteci-Yazar / DP'li Muammer Çavuşoğlu'nun Kızı):

"Gittim. Orada bir Subay var. İsim sordu bana. 'Nazlı Çavuşoğlu' dedim. 'Sen Muammer Çavuşoğlu'nun nesi oluyorsun?' deyince, 'Kızı oluyorum' dedim. 'Peki sen bu bileti nereden buldun? Parayla mı satın aldın?' dedi. 'Yok niye parayla alayım?' dedim. Bana dedi ki, 'Senin baban hapiste. Babanı görmek için elbette parayla satın alırsın.' Ben de dedim ki, 'Sizin için bu kadar önemliyse niçin siz beni göndermiyorsunuz? Niçin beni bırakmıyorsunuz Yassıada'ya gideyim?' Fakat izin vermedi. Ben de gayet meymus, mahzun eve döndüm."

6 Ocak 1961, Ankara

14'lerin gidişiyle birlikte hava birden değişiverdi. Artık hedef bir an önce seçim, bir an önce demokrasiye dönüştü. Nitekim askerler, hemen bazı yetkileri sivilere devretmeye başladı. Kurucu Meclis bunun ilk adımı oldu.

Kurucu Meclis, hem Anayasa Komisyonu'nun aylarca üstünde çalışıp bir türlü anlaşamadığı Anayasa'yı tamamlayacak, hem de bir seçim yasası çıkararak ülkeyi seçime götürecekti.

Yepyeni Meclis binasının sftahını yapmak Kurucu Meclis'e nasip oldu. Milli Birlik Komitesi üyeleri bir günde Parlamenter oldular. Çeşitli baskı gruplarının temsilcilerinden de bir Temsilciler Meclis'i kuruldu. Ve İnönü yeniden Meclis'e döndü.

Metin Toker (Gazeteci-Yazar):

"Kurucu Meclis'in eksiği tabii Demokrat Parti oldu. Demokrat Parti kapatılmıştı. Aslına bakarsanız Kurucu Meclis, ihtilalden üç ay sonra seçim yapılabilsydi teşkil olunacak Meclis tarafından yapılacak görevleri yüklendi. Ama o arada DP kapatıldığı için Kurucu Meclis sadece Halk Partisi ile Millet Partisi'nin veya Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin ve daha tarafsız diye bilinen kimselerden kurulu çok kaliteli bir Meclis oldu. Bunlara 1960 öncesindeki son CHP Kurultayı'nda kabul edilmiş ilk hedefler beyannamesinin esasları öncülük etti."

Bu ilk sivilleşme adımını hemen diğerleri izledi. Siyasi partilere faaliyet izni verildi. Şubat ayında üç gün içinde yedi parti birden kuruldu. Adalet Partisi, Türkiye İşçi Partisi, Yeni Türkiye Partisi o günlerde doğdular. Demokrat Parti Yassıada'da yargılanırken mirası Ankara'da paylaşıyordu.

Ve nihayet 1961 Anayasası 27 Mayıs'ın I. yıldönümünde Kurucu Meclis'te kabul edildi. Yeni Anayasa yepyeni haklar ve özgürlükler vaat ediyor, acılarıyla dolu bir dönemden çıkış umudu veriyordu. Nihayet 9 Temmuz 1961 günü yapılan referandumda yüzde 60 "evet" oyuyla Anayasa kesinleşti. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde yeni bir sayfa açılıyordu artık...

1961 Yazı, Yassıada

Ülke yeni bir dönemin heyecanındayken Yassıada'da davalar olanca ağırlığıyla sürüp gidiyordu.

Baştaki "Köpek Davası", "Bebek Davası" türü davaların yerine çok daha ciddi suçlamalarla dolu yenileri almıştı. Anayasa'yı ihlal,

örtülü ödenek, Topkapı ve 6-7 Eylül olayları türünden olaylar DP'lilere zorlu anlar yaşatıyordu. Başol'la Bayar ve Menderes arasında şöyle konuşmalar geçiyordu:

Bayar:

- 6-7 Eylül olaylarının İzmir'de, İstanbul'da, Ankara'da mürettep bir şekilde başlaması hakkında en ufak bir bilgiye sahip değilim.

Başol:

- Bu kadar geniş bir tahrip hareketini kim yapmış olabilir? Kendiliğinden olamaz. Elbetteki bunun bir mürettebi olmak gerekir. Siz o zaman Reiscumhur olduğunuza göre sizce bunu kim tertip etmiş olabilir?

Bayar:

- Arz ettim. O zaman efkarı umumiye şu haldeydi ki en küçük köyde dahi nümayiş ve miting yapmak arzu ediliyordu. Binaenaleyh bunları yakinen takip etmek benim için mümkün değildi.

Başol:

- Başbakanlıkta bulunan bir yazı bu.

Menderes:

- Reis Beyefendi Hazretleri. Bu tamamen aklın, mantığın haricinde bir şey. Hiç malumatım yok. Müsaade buyurursanız arz edeyim. Bir defa Başsavcı Beyefendi'nin ifadeleri tertibin vukuunun muhakkak olduğu esasına istinat ederek, tevcih edilmiş bir sualdir. Halbuki biz, böyle bir tertibin mevcut olmadığını ifade etmekteyiz ve fiilen mevcut değildir."

Bayar ve Menderes arasındaki üslup farkı herkesin dikkatini çekiyordu. Bayar ne kadar mahkemeye yukarıdan bakar bir havadaysa, Menderes o kadar alttan alır görünümdeydi. Yargıçların oturduğu kürsüden bakıldığında bu fark daha açıkça göze çarpıyordu.

Nahit Saçlıoğlu (Yüksek Adalet Divanı Üyesi):

"Adnan Menderes daha müdedep yani edepli, terbiyeli bir tavır içinde oturur ve öyle konuşurdu. Celal Bayar'la sürekli yanyana otururdu. Tam cephesini vermezdi. Arkası yan olarak daima Celal Bayar'a dönüktü. Adnan Menderes bulunduğum hiçbir duruşmada Celal Bayar adını ağzına almamıştır. Adeta başına gelenlerin Celal Bayar'dan geldiğinin farkındaydı ve onun hiddet ve hıncı içindeydi. Celal Bayar adını söylemesi gerektiği zaman hep 'sabık Cumhurbaşkanı' diye geçiştirirdi."

Bayar'la Menderes arasındaki bu ilişki ve üslup farkı elbette onlara yönelik tavırları da etkiliyordu:

Mükerrem Sarol (DP Milletvekili):

"Yassıada'ya giderken bütün hücumlar Bayar'aydı. İki ay sonra soruşturmalar başladıktan sonra hücumları, hakaretleri, hedefi Menderes'e icra ettiler. Menderes'in üzerinde topladılar. Her olayın altında, Vatan Cephesi'nden tutun da Selanik'te Atatürk'ün evinin bombalanması hikayesine, Ekspres Gazetesi'nin bu olayı vermesinden, 6 Eylül olaylarına, Gediz Barajı'na, İzmir, Turgutlu, Yeşilhisar, 28 Nisan, 555 K olaylarına varıncaya kadar her davada Menderes kafilenin başında gitti mahkemeye."

Hüsamet'in Cindoruk (Yassıada'da Avukat):

"Siyasal hedef Bayar değil Menderes'ti davada. Siyasal gücün halk sevgisinin Menderes'te olduğunu hesaplıyordu ihtilalciler ve CHP'liler. Menderes'i yıpratmak için orada çeşitli davalar açtılar. Maddi, manevi güç gösterisi ve fiziki etkiler yaptılar. Menderes'i halkın gözünden düşürmeye uğraştılar."

Oysa daha birkaç ay önce şimdi Devlet Başkanı olan Gürsel, Menderes'e bir mektup yazıp "Millet sizi seviyor. Bayar istifa etsin, siz Cumhurbaşkanı olun" dememiş miydi?

Gürsel 27 Mayıs'tan sonra bu mektubu kamuoyuna açıklamış ancak çok hayati olan bu iki satırı çıkarmıştı.

Menderes'in avukatı Burhan Apaydın mektubun aslı açıklanırsa bunun savunmaya çok yardım edeceğini düşünerek konuyu mahkemeye getirmeye karar verdi. Menderes'ten habersiz bir dilekçe yazarak mahkemeye verdi. Bu istek kabul edilirse Menderes büyük bir baskıdan kurtulacaktı.

Burhan Apaydın (Menderes'in Avukatı):

"O arada 'Bir diyeceğiniz var mı?' diye Salim Başol'un sesini duydum. Duyunca başımı kaldırdım. Adnan Menderes mikrofondaydı. 'Bir maruzatım var' dedi. Birden şaşırđım. Çünkü Adnan Menderes, Mahkeme Başkanı söz vermeden, 'Gel' demeden imkanı yok iskemlesinden kalkmaz. Ve çoğu defa da söz verilmezdi.

Şimdi Mahkeme Başkanı'ndan söz istemeden Adnan Menderes'in kalkıp mikrofonun başına gelişi dikkati çeken bir olay. Derhal anladım her şeyi. Menderes söze 'Memleketin ve devletin yüksek menfaatlerini korumanın herkes için bir görev olduğunı' belirterek başladı. O arada 'Devlet Başkanlığının isminin bu mukaddes çatı altında geçmesini memleket menfaatlerine uygun bulmuyorum' dedi. Ve başını hafif çevirip bana bakarak 'Sayın avukatımdan talebini geri almasını rica ediyorum' dedi."

Herkes dondu kaldı. Menderes bu şekilde elindeki en önemli savunma kozunu harcamıştı. Birkaç gün sonra avukatı Apaydın da tutuklandı ve Gürsel'in mektubu sorunu kapatıldı.

Başkent kaynıyordu. 14'lerin sürülmesine rağmen Komite'deki bölünme giderilememişti. 23 kişi kalan Komite'de iktidarı uzatmak isteyenlerle, seçimleri çabuklaştırmak isteyenler arasındaki kavga sürüyordu. Üstelik şimdi bir de Komite dışında Silahlı Kuvvetler içinde Talat Aydemir'in örgütlediği cuntalar oluşmaya ve kararlara müdahale etmeye başlamıştı. Ordu, siyasetin tam içine saplanmış, kalmıştı. Eski rejim bir günde tasfiye edildiği halde yenisi bir yılda hala kurulamamıştı. Ülkenin kaderi demokrasiyle, askeri bir diktatörlük arasında gidip geliyordu. Seçimler tehlikeye girdiği gibi Yassıada kararlarına müdahale olasılığı da doğmuştu.

Suphi Karaman (MGK Üyesi):

"6 Haziran'da bize bazı dilekleri için zor kullanan o insanlar ileride başka şeyler için de zor kullanacaklardı. Ve bunların başında da Yassıada'da verilecek kararların infazı yada infaz edilmemesi olacaktı. Belliydi bu. İkincisi, daha da vahimi seçimlerin yapılmaması, Meclis'in toplanmaması olacaktı. Muhtemeldi bunlar."

Cemal Madanoğlu (MBK Üyesi):

"Bir Silahlı Kuvvetler Birliği oluştu. Bu oluşuktan sonra ben artık durumun kontrolünü elimden kaçırdığımı anladım. Üstelik daha da azdırmamak için bir dilekçe verdim Başkan Gürsel'e, bilgi olarak da Komite'ye. İstifa ettim. Ayrıldım."

Ağustos 1961, Yassıada

Ankara'da Milli Birlik Komitesi'nde sertlik yanlıları öne çıkarken Yassıada'da artık karar aşamasına yaklaşıyordu.

Sonucu hemen herkes tahmin ediyordu. Öyle ki Ağustos ayı sonunda sanık aileleri ikinci kez Yassıada'ya geldiklerinde hemen herkes bunun bir veda ziyareti olduğunu biliyordu sanki. Artık kimse söylemeye cesaret edemiyordu.

Aydın Menderes (Adnan Menderes'in Oğlu):

"Görüşmenin çok hazin bir tablo oluşturduğunu söyleyeyim. Hep gözleri yaşlıydı. Hatta rahmetli babam ağlıyordu. Annem öyle, hepimiz öyleydik. Bir taraftan bir helalleşmek, bir vedalaşmak imkanı da yoktu. Bir iki dakika bile başbaşa kalamadık. Bu hazin tablo içerisinde rahmetli babamın anneme dönerek bir ara 'Devlet Başkanı Cemal Gürselle bir görüşme imkanı aramanın iyi olabileceği istikametinde' bazı şeyler söylediğini hatırlıyorum."

Ağustos 1961, Ankara

Menderes gelecek kararı artık tahmin ediyor ve dışarıda neler olup bittiğini bilmese de bir içgüdüyle Gürsel'in yardımcı olabileceğini düşünüyordu. Yassıada'dan çıkacak idam kararlarını onaylama yetkisi Komite'deydi. Komite'nin Başkanı da Gürsel'di ve idamlara karşıydı. Kağıt üstünde son sözü Gürsel'in söyleyeceği sanılıyordu. Oysa iş hiç de öyle değildi. İpler çoktan Gürsel'in elinden çıkmıştı.

"Cemal Aga" Komite'yi kontrol edemeyeceğini anlayınca mahkemeyi uyarmayı düşündü. 2 Ağustos günü yanına Komite'den altı üyeyi de alarak Mahkeme Başkanı Başol'u görüşmeye çağırdı. Florya'daki bu toplantıya katılanlar arasında Suphi Karaman da vardı.

Suphi Karaman (MBK Üyesi):

"Cemal Gürsel orada Türkiye'nin o anda içinde bulunduğu durumu hemen iki ay sonra kurulacak demokrasiyi, yapılacak seçimleri ve demokrasinin 1961 Anayasa'sıyla birlikte yaşamasının şartlarını anlatan güzel bir konuşma yaptı hakimlere. Ve bu iki hakime şunları söyledi: 'Biz bugüne kadar size en ufak bir etki yapmadık. Çok önemli bir yeni karara varacaksınız, bu kararları hukuksal düşüncelerinizle, vicdani kanaatlerinize dayanarak vereceksiniz. Biz dışardan bir etki yapmıyoruz ama bizim adımıza bir etkinin yapılmasına da tahammülümüz yok. Bildiğiniz gibi yapın. Ama ülkenin geleceğini de bir ölçüde düşünün. Hukuktan ayrılmayacaksınız ama bir ölçüde siyasi durumu da düşünün, düşünmelisiniz.'"

Gürsel, satır arasında "İdam cezası verip işi zora sokmayın" demek mi istiyordu? Yoksa Komite adına mahkemeyi etkilemeye çalışanları devre dışı bırakmaya mı çalışıyordu? Hangisi olursa olsun, kesin olan bir şey vardı: Ankara gibi Yassıada da Cemal Aga'nın denetiminden çıkmış durumdaydı.

Cemal Madanoğlu (MBK Üyesi):

"Orhan Erkanlı İstanbul grubunun Başkanı ve Komite Genel Sekreterlerinden biri olmak hasebiyle Yassıada'yı kendi tertibine göre işletiyordu. Yargıçları dışarıyla temas ettirmiyor, orada yalnızca dosyalar üzerinde bırakıyor."

Ağustos 1961, İmralı

İstanbul ekibi olaya el koymuş, Yassıada'yı kontrolü altına almıştı. Dahası, infazların yapılacağı yeri seçmiş hatta gerekli hazırlıkları bile başlatmıştı. Yassıada'da duruşmalar sürerken, İmralı'da mezarlar kazılıyordu.

Ahmet Acarol (İmralı Cezaevi Müdürü):

"İnfazlardan bir ay kadar evvel Cezaevi Savcısı İstanbul Adliyesi'ne çağırılmıştı. Sonuçta kendileriyle yaptığımız görüşmede

infazların İmralı Cezaevi'nde yapılacağını söylediler. Dolayısıyla da infaz hazırlıklarına başlanması gerekiyordu. 'Askeriyeye cephane yapılıyor' söylentisiyle tabut yapılmaya başlandı. Ve infaz sehpaları hazırlandı. Zeytin ağacı dikeceğiz diye dikkat çekmesin diye 80 küsur mezar kazıldı. Beş tane sehpa hazırlandı."

Eylül 1961, Ankara

Eylül ayına girildiğinde geriye sayma başlamıştı. Kararların açıklanması gün meselesiydi. İdamlar kapıdaydı. Komite tam bir kargaşa içinde görünüyordu. Bazı üyeler "Hepsini asalım" görüşünü dile getirir olmuşlardı. Eylül başında 22 Komite üyesinden 13'ü idam kararlarının hayat boyu hapse çevrilmesinden yanaydı. "Asalım" diyenlerse 9 kişiydi. Ancak Ordu öylesine kaynıyordu ki bu dengeler her an bozulabilirdi.

İş kontrolden çıkınca dört Komite üyesi son bir girişim yapmaya karar verdiler. İnönü'ye gidecekler ve eski siyasi rakiplerini kurtarması için İsmet Paşa'dan Ordu üzerindeki ağırlığını kullanmasını isteyeceklerdi.

Suphi Karaman (MBK Üyesi):

"Kamufle etmek için eşlerimizi de yanımıza alarak Ahmet Yıldız ve ben İnönü'nün Ayten Sokak'taki evine gittik. Hanımlarımız aşağıda kaldı. Biz yukarıdaki çalışma odasına çıkarak durumu açıkladık. Evvela şunu söyledi: 'Ben aradan 16 ay geçtikten sonra MBK üyeleri içinde hala idam düşünenler olduğunu sanmıyorum. Aklim almıyor. Siz, hepiniz akıllı insanlarsınız, biliyorum. 16 ay sonra idam olur mu? Yani demek böyle düşünenler var. Hayretler içinde kaldım' diye başladı. İdamların son derece yanlış bir karar olacağını söyledi."

Cemal Madanoğlu (MBK Üyesi):

"İsmet Paşa bana: 'Aman dikkat Madanoğlu' dedi. 'Mustafa Kemal bana demişti ki; 'İsmet, bu kadar adam astık. Bu astıklarımızın yemedikleri nane, çıkarmadıkları kepazelik yoktu. Ama şimdi bunların bütün rezaletleri, kepezelikleri unutuldu, ama asıldıkları unutulmadı.' "

İnönü'ye önce kamuoyuna bir açıklama yapması önerildi ama bu, devam eden bir davayı etkilemek olurdu. İsmet Paşa, bizzat Gürsel'e hitaben bir mektup yazmaya karar verdi.

13 Eylül 1961 tarihini taşıyan mektup sert bir dille kaleme alınmıştı. İnönü ülkenin ihtilalden 1.5 yıl sonra seçimlere gittiğini hatırlatıyor, Ordu'nun böyle bir idama onay vermesinin halkla Ordu arasında deva bulmaz bir kırgınlık yaratacağını söylüyor ve bu görüşlerinin Milli Birlik Komitesi'ne de iletilmesini istiyordu.

Ancak bu mektup Komite'de okunmadı. Masanın üzerine kondu ve 'İsteyen okusun' dendi. Çoğunluk okumadı. Daha önce gelen ve 14 Bakanın yazdığı uyarı mektubu da dikkate alınmamıştı. Türkiye'nin özellikle Batı Avrupalı müttefiki olan ülkelerden birçok devlet adamı da idamların affını isteyen mesajlar yolluyorlar, ancak bunlara da kulak tıkanıyordu. Komite her gün son derece sert tartışmalar yapmakla meşguldü.

Kararların açıklanmasına iki gün kala Komite'yle Ordu Komutanları ortak bir toplantı yaptılar. Onlar da sertlik yanlısıydılar. İdam etmek adeta askerin gücünü gösterecekti. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay "Ölüm cezası çıkmazsa Ordu'da hoşnutsuzluk olabilir" dedi. Karar günü yaklaşırken rüzgarlar tersine esmeye başlamıştı.

15 Eylül 1961 Cuma 04.00, Yassıada

Nihayet karar günü geldi. O gün Yassıada'da son sözü Salim Başol söyleyecekti. Ancak Menderes sözü ona bırakmadı. Çocukluğundan beri hep ölümden korkmuş, hep ölümlle savaşmış, hep ölümden dönmüştü. Ama şimdi Marmara'daki bu uzak adada ölümün artık kapısını çaldığını duyuyordu. Ölüm bu kadar yaklaşıncaya, bu kez kendini onun kollarına atmaya istedi.

Sabah saat 04.00'de kapısındaki nöbetçiler yatağından düştüğünü duydular. Hemen içeri girdiklerinde Menderes komadaydı. Kendisine verilen uyku ilaçlarını dilinin altında biriktirmiş, saklamış ve o sabah hepsini birden yutmuştu. Doktorlar yetiştiğinde o, son ayların en derin uykusunu uyuyordu.

Yassıada'yı panik sardı. Alarm verildi. Hemen midesi yıkandı ve son anda kurtarıldı. Ölümünden dönmüştü, ama iki gün sonra yine ölüme dönecekti.

Menderes bakımdayken Yassıada sanıkları mahkeme salonu önünde toplandılar. 9 ay 20 gün süren 287 oturumluk maratonun sonuna gelinmişti. Öğleye doğru sanıklar gruplar halinde salona alınmaya başlandılar. Sınırları gerilmişti. Sinek uçaşa duyulacaktı.

Ve Başol son sözünü söyledi:

"15 saniğin idamına..."

Hüsamettin Cindoruk (Yassıada'da Avukat):

"Sanıklar gayet vakur dinlediler. İdam kararlarını dahi fevkalade vakur dinlediler. Ve mahkemeyi biraz da kızdırıcı bir tutum içinde vurduğum duymaz bir şekilde dinleyip gittiler. Bilhassa Bayar'ı hatırlıyorum. Gayet soğukkanlı. Kulaklıkla dinliyordu. Kulaklığı attı gitti. Hiçbir şey demedi."

Baha Akşit (DP Milletvekili):

"Hüküm tebliğ ediyorlar. Tebliğ edilir edilmez bir resmimizi çekiyorlar. Tahmin ediyorum, o andaki reaksiyonumuzu ölçmek istiyorlar. Benden evvel Emin Kalafat vardı. Kalafat'a '146'ya 1 tatbikiyle idamına' dedi. Kalafat bir sallandı. Londra uçak kazasından kurtulduğun da bir arıza geçirmişti. Fakat kendini dik tuttu. Ama bir sallantı hissetti. Ben kendi kendime 'Sallanmamaya gayret edeyim' dedim. Bana da geldi '146'ya 1 tatbikiyle idamına' dedi. İçimden bir gülmek geldi. Ve o resim çekene bir poz verdim şöyle rahatlıkla."

Kararların okunması bittiğinde başta Bayar ve Menderes olmak üzere toplam 15 idam vardı. 43 sanık da çoğu Anayasa'yı ihlalden hayat boyu hapse mahkum olmuştu. Çıkışta idamlıklarla, müebbetleri ayırdılar ve ellerini kelepçelediler.

Hayrettin Erkmen (DP Milletvekili):

"O kelepçeyle müebbet olanlar bir motora, idamlıklar başka bir motora bindirildiler. O da hazin bir manzara. Tasavvur edebiliyor musunuz; Milletvekili olmuşsunuz, Bakan olmuşsunuz günün birinde siyasi bir suçlama ve mahkumiyetle kelepçeleniyorsunuz."

Ve nihayet idam mahkumu Menderes dışındaki 14 hükümlü, bir muhriple Yassıada'dan ayrıldılar. Marmara'da bir adada başlayan dönem, yine Marmara'da bir başka adada kapanacaktı.

Kemal Biberoğlu (DP Milletvekili):

"İmralı'ya giderken geminin ambarında geçen dakikalar fizikman zayıf düşmüş ama moralman hiçbir değişikliğe uğramamış bir insanlar grubunun seyahati oldu. İnanın pikniğe gidiyor gibi gittik."

Yolda bir muhribin ambarında elleri kelepçeli son yolculuğunu yapanlar bir dönemin Cumhurbaşkanı, Bakanları, Milletvekilleri. Tam olarak nereye gittiklerini bilmeseler de ne için gittiklerini artık çok iyi biliyorlardı. Bu, ölüm yolculuğuydu. Muhrip İmralı'ya doğru yol alırken Bayar, Fatin Rüştü Zorlu'ya döndü ve adeta bir Bakanlar Kurulu toplantısındaymiş gibi konuşmaya başladı:

Baha Akşit (DP Milletvekili):

"Dedi ki, Fatin Rüştü Bey'e 'Fatin, Sen Türkiye'nin ekonomik şartlarını, dünya politikasını en iyi bilen arkadaşlarımdan birisin. Şimdi bize anlat bakalım Müşterek Pazar'a girmemiz Türkiye'nin hayrına mı olur, zararına mı olur?' Şimdi bu sohbet açılınca Fatin Rüştü Zorlu bu işi anlatmaya başladı."

15 Eylül, Washington

İdam yolcuları İmralı yolunda Türkiye-Ortak Pazar ilişkilerini tartışırken idam kararları bütün dünyada duyulmuş, bu arada Amerika'da Beyaz Saray'a da Ankara'daki Elçiliğin mesajı ulaşmıştı. Mesajı ilk okuyanlardan biri Türkiye'nin eski Amerikan Büyükelçisi George McGhee'ydi;

George McGhee (Eski Amerikan Büyükelçisi):

"Telgrafta aralarında Bayar, Menderes, Zorlu ve Polatkan'ın da bulunduğu 15 kişinin idama mahkum olduğu yazılıydı. O sırada Devlet Bakanı Dean Rusk'la buluşmaya gidiyordum. 'Bir şeyler yapmalıyız' dedim. Telefonu kaldırdı ve Kennedy'yi aradı. Durumu anlattı. Kennedy mesajı çoktan görmüştü. 'Bu insanlara yardım edebilmek için ne yapabiliyorsan hiç çekinmeden yap' dedi. Hemen dışarı çıktım ve Ankara'daki büyükelçimizi aradım."

Ona Başkan'ın kendisine çok etkili önlemler alma yetkisi verdiğini söyledim. 'Şimdi Komite'den bir grup Subayla buluşmaya gidiyorum. Onlara Başkan'ın mesajını iletceğim' dedi."

15 Eylül 1961 Cuma / 18.00, Ankara

Yassıada'da kararların okunmasından üç saat sonra idam cezaları Milli Birlik Komitesi'ne gelmişti. Son sözü 22 kişilik Komite söyleyecekti.

Saat 18.00'de toplantı başladı. Hava, çok gergindi. Tam o sırada Meclis'in dilsiz müstahdemlerinden biri içeri girip Gürsel'in önüne bir kağıt uzattı.

Suphi Karaman (MBK Üyesi):

"Cemal Gürsel kağıdı okudu. Aşağıda Dışişleri Bakanı bekliyor. Selim Sarper. Amerikan Cumhurbaşkanı'ndan bu konuyla ilgili bir mesajı bize ilettiler. Kendisi dışarıda bekliyor."

"Kennedy, Şimdi aldığım bir habere göre Yassıada'daki mahkemelerde Yüksek Adalet Divanı 15 idam cezası vermiştir. Bunların onay mercisinin MBK olduğunu haber aldım. Çok acele olarak bildiriyorum. Demokrasilerde siyasi suçlardan idam çok kötü etki yapar. İçişlerinizde serbestsiniz ama bunları yapmamanız daha uygun olur' diyor."

O hava içinde Komite'de kimse Kennedy'ye kulak verecek durumda değildi. Dışarıda onlarca gazeteci kararı bekliyordu. İmralı'daki 15 kişinin hayatı, Ankara'daki 22 askerinin elindeydi. Günlerdir evlerine "Asın da görelim" türü tehditler geliyor, bu arada "Asmazsanız biz sizi asarız" diyenler de çıkıyordu. Hava iyiden iyiyeye elektrikliydi. O arada bazı silahlı Harbiyelilerin Meclisi sardığı haberi geldi. Herkes telaşlandı.

Suphi Karaman (MBK Üyesi):

"Belki o saatlerde belki birkaç saat öncesine kadar Komite'de çoğunluk idamların müebbede çevrilmesinden yanaydı. Gürsel'in Başkanlığında oylama yapıldı ve oylamada dört kişinin öbür tarafa kaydığı görüldü. 9'a karşı 13 oyla idamların infazı hakkında karar çıktı."

İdamı onaylanan dört kişi Bayar, Menderes, Zorlu ve Polatkan'dı. Onların seçilmesinin nedeni, Mahkeme Heyetinin oy birliğiyle idam cezası vermiş olmasıydı. Aynı toplantıda Bayar'ın cezası yaş haddi nedeniyle hayat boyu hapse çevrildi.

Hüsamettin Cindoruk (Yassıada'da Avukat):

"O gece saat 11.00 ajansı idamların tasdik edildiğini söyledi. En az 20 çuval evrakı. Bu 20 çuval evrakı Ankara'ya götürmediler. Sadece kararı göturdüler. O kararsa en az 500 sayfa'dı. O kararı dahi okumamıştır Milli Birlik Komitesi. Tamamen kendi aralarında bir pazarlık işidir."

Üç saat süren Milli Birlik Komitesi toplantısı gece saat 9'da bitti. Karar yazıldı, imzalandı ve Mucip Ataklı tarafından İstanbul'a bildirildi.

15 Eylül 1961 Cuma / 19.00, İmralı

Milli Birlik Komitesi'nin toplantı masasında birer dosya adından ibaret olan 14 idamlık, o sırada İmralı'ya varmışlardı. İkinci vaktiydi. Ada, asker kaynıyordu. Elleri önden kelepçeliydi. İki koruma eşliğinde birer birer karaya çıkarıldılar.

Ahmet Acarol (İmralı Cezaevi Müdürü):

"İlk gelen Celal Bayar'dı. İkinciye bekliyoruz protokol sırasına göre... Gariptir Menderes yok. Arkadan sırayla Refik Koraltan ve diğerleri çıkıyorlar. En son da Emin Kalafat çıkmıştı. Onların önlerindeki kelepçeler arkaya alındı. Yukarıya infaz olunacak yerlere, hücrelere tek tek alınmaya başlandılar."

Baha Akşit (DP Milletvekili):

"14 kişi sıralandık, önde Bayar olmak üzere. İşaret ediyorlar, gidiyor. Gittikten sonra tam 15 dakika geçiyor, yukarıdan birisi 'Tamam' diyor, arkasından öbürü gidiyor. Ben Hükümet Tabipliği yaptım, bilirim. İdama mahkum olan birisi asılacağı zaman eli arkasına bağlanır, hemen 5 dakika içinde infaz edilir ve iş tamam olur. Bu, benim malumatım dahilinde. Eh bizim ellerimizi arkamıza bağlamışlar. 15 dakikada bir 'Tamam' diyor, herkes gidiyor. Ben zannediyorum ki giden adamı asıyorlar, 'Haydi yavrum öteki gelsin' diyorlar. Öyle zannediyorum. Başka türlü düşünmek de mümkün değil ki... Sıra bana geldi. Beni aldılar. Tabii benden evvel gidenlere ne olduğuna dair malumatım yok. Ben onları asıldı zannediyorum. Sonra göturdüler beni, bir odanın içine tıktılar."

Elleri arkadan kelepçeli olarak getirildikleri yer, bir metre kare genişliğinde bir hücreydi. Karanlıktı. Az sonra biri gelip fotoğraflarını çekti. Ardından bir Onbaşı, 14 nöbetçiyle kapıya dayandı.

Halil Aydınoglu (İmralı'da görevli Onbaşı):

"Nöbetçileri taksim ettim. Rahmetli Bayar'ın başındayım. Şu an hatırladığım Refik Koraltan, Hasan Polatkan, Fatim Rüstü Zorlu, Ağah Erozan, İbrahim Kirazoğlu, Emin Kalafat... Hepsine 'Geçmiş olsun' dedim. Rahmetli Fatim Rüstü Zorlu konuşmak istemedi. Sonra artık ben biraz daha ısrar edince 'bir tek kıızı olduğunu, Şişli'de bir evi olduğunu, kızının mürüvvetini göremeyeceğini' söyledi bana... 'İnşallah Allah her şeyden kurtarır' dedik. Bizim diyebileceğimiz bu tabii... Orada yapabileceğimiz başka herhangi bir şey yok."

Bu arada dışarıda hummalı bir faaliyet sürüyordu. Henüz kararların kesinleşmemesine rağmen darağaçları kurulmuştu. Hatta infazı gerçekleştirecek iki de cellat bulunmuş ve Cezaevi Müdürü'nün odasına alınmıştı.

Ahmet Acarol (İmralı Cezaevi Müdürü):

"Geldi. Durum bildirildi. Ne yapacağı söylendi. Ambar Memurunu çağırttık. Kendisine urgan ve zeytinyağı tenekesi verilmesini söyledik. Kapıdan çıktı. Baktım birden geri döndü. Gardiyan dedi ki, 'Sizinle görüşmek istiyor.' 'Gelsin' dedik. 'İkimizi de cellat diye yazmışsınız' dedi. 'Ben Börekçi Ali'yi astım. Tecrübem daha fazla. Bana Başcellat yazın.' "

Bu arada Ankara'da kesinleşen idam hükümleriyle ilgili karar, özel bir kuryeyle İmralı'ya getirilmişti. Ada'da bir dalgalanma oldu.

Özellikle adaya nereden ve neden getirildikleri belli olmayan bir grup Subay kıpırdanmaya başladılar.

Ahmet Acarol (İmralı cezaevi Müdürü):

"İçeride belki 15-20 tane yeni Teğmen çıkmış, pırl pırl delikanlı, tomsonlarına mermi sürüyorlar. Şakır şukur, havada mermi çekirdekleri uçuşuyor. Devletin malı nasıl olsa. Ordu vermiş. Bu olayı duyup 'Niye sadece üç idamlık var? Niye diğerleri müebbede çevrilmiş? Gerekirse kalanları da biz infaz ederiz' diye İmralı'ya gelen şahıslar... Durum Cemal Tural'a aksetti. Cemal Tural geldi. Olaya müdahale etti. 'Görüşтік Paşa Bey de böyle istiyor. Bu böyle olmuş. Kati surette burada bir olay çıkarmayacaksınız' dedi."

16 Eylül 1961 Cumartesi / 02.50, İmralı

Vakit gece yarısını geçtiğinde İmralı Cezaevi'nin 14 hücrelerinde ölümü bekleyenler için belirsizlik hala bitmemişti. 9 saatir elleri kelepçeli olduğu halde bekliyorlardı. Bayar, son anda kendisine verilen *Yassıada Kararları* kitabını sırtına destek yapmış uyuyordu. Saat 03.00'e doğru da koridorda ayak sesleri duyuldu.

Halil Aydınoğlu (İmralı'da görevli Onbaşı):

"İbrahim Kirazoğlu o sırada Agah Erozan'a seslendi. 'Agah Bey.. Agah Bey.. Yolculuk başladı. Gidiyoruz. Şehadet kelimesi getirin' dedi. Bir Ayet-el Kursi duası hücrelerin birinden yükseldi.

Ayet-el Kursi duasından sonra ayak sesleri başladı. Geldiler."

Gelenler Yassıada Başsavcısı Ömer Altay Egesel ile İstanbul İnfaz Savcısı Hüseyin Yücel'di. DP'nin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ile Maliye Bakanı Hasan Polatkan'a, yakalarına iştirilmiş olan kararların kesinleştiğini bildirmeye gelmişlerdi.

Ahmet Acarol (İmralı Cezaevi Müdürü):

" 'Hakkınızda geliştirilmiş olan hüküm, Milli Birlik Komitesi'nce tasdik edilmiştir. İnfaz edilecek.' Sehpalar hazırlanmıştı. İlk önce rahmetli Fatin Rüştü Zorlu'yu aldılar. Aşağı indirdiler. Aşağıda karar yüzüne karşı yeniden tebliğ edildi. Orada abdest almak lüzumunu hissettiğini söyledi. Müsaade edildi. Abdest aldı ve karısına, kızına, annesine bir mektup yazdı. Bunun verilmesini istedi."

Anneciğim, Emelciğim, Sevinciğim ve ağabeyciğim...

Şimdi Cenabı Hakkın huzuruna çıkıyorum. Sakinim. Huzur içindeyim. Benim için üzülmeyin. Sizlerin de sakın ve huzur içinde yaşamanız beni daima müsterih edecektir. Bir ve beraber olun. Allah takdiratı böyleymiş. Hizmet ettim ve şerefimi daima muhafaza ettim.

Anne; siz sevdiğilerimi muhafaza edin ve Allah'ın inayetiyle onların huzurunu temin edin. Hepinizi Allah'a emanet eder, tekrar üzülmemenizi ve hayatta ber devam olarak beni huzur içinde bırakmanızı rica ederim.

Allah memleketi korusun.

Fatin Rüştü Zorlu

Sevin Özen (Fatin Rüştü Zorlu'nun Kızı):

"Kratatını çıkarmak istememiş bir defa. Hani son ana kadar diplomat, hariciyeciyi... 'Olmaz' demişler. 'Peki' demiş o zaman, sesini çıkarmamış. Ve iskemleyi kendisi tekmelemiş. Yani hiç gözünü kırpmamış. Bunu Paris Match da yazmıştı: 'Yaşadığı gibi büyük bir senyör olarak öldü.'"

Ardından Hasan Polatkan alındı odasından. Beyaz gömlek giydirildi. Hüküm özeti boynuna asıldı. Bitkin görünüyordu.

Ahmet Acarol (İmralı Cezaevi Müdürü):

"Erimişti. Biraz gecikmiş olsaydık, kalbi var mıydı bilmiyorum, belki de ölürdü. Onu da aldılar. Kapıdan çıktıktan sonra dini telkin yapıldı. Ama halsizdi. Bu bina ile onun arkasında hamam olarak kullanılan bir yer var; çorap atölyesi... Sehpa o ikisinin arasındaki yola kurulmuştu. Onun infazı da orada yapıldı."

Mutaharra Polatkan (Hasan Polatkan'ın Eşi):

"Karar sabahı ailem durumu benden saklamaya çalıştı. Uzaklaştırdılar. Gazeteleri vermediler. Fakat bir yakınım kendine hakim olamadı; 'Bu imkansız bir şey... Yapamazlar... Olmaz böyle bir şey' diye bağırdığı zaman hissetmeye başladım. Israrla sordum ve nihayet 'Hala ümit edebilir miyim?' diye sorduğum zaman arkadaşım gözleriyle 'Hayır' dedi."

Aydın Menderes (Adnan Menderes'in Oğlu):

"16 Eylül sabahı kalktığımız vakit gazetelerde hem ölüm cezaları, hem rahmetli babamın serum takılmış, gözleri kapalı, yatakta yatarken resimleri vardı. Diğer tarafta da Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın infazlarının yapıldığını belirten fotoğraflar vardı.

Hemen hemen yapacak bir şey kalmamıştı. Öyle görünüyordu. Bu arada sağlık haberini de tam almış değildik.

Acaba ilaç mı verilmişti? Kamuoyunun tepkisi böyle mi ölçülecekti? Acaba darağacına götürmeye cesaret edememişlerdi de intihar süsü içinde mi bir tür ölüm olayı tertiplenmişti? O gün içinde bu düşünceler kafamızdan geçiyordu. Sağlık durumunu öğrenmeye çalışıyorduk. Herhalde dünyada en zor şeylerden birisi ölüme mahkum edilmiş bir insanın sağlık durumunu öğrenmektir. Çünkü iyileşirse bir ümit vardır, ama iyileşirse belki o ankinden daha kötü şartlar içinde ölüme gitmiş olacaktır."

Berrin Menderes o gün son bir umutla önce Osman Bölükbaşı'nı aradı. Bölükbaşı üzgündü. "Yapacak pek bir şey görünmüyor" dedi. Geriye bir tek çare kalıyordu:

İsmet İnönü'ye gitmek... Daha bir yıl önce Meclis kürsüsünde "Sizi ben bile kurtaramam" diyen İsmet Paşa acaba şimdi

Menderes'i kurtarabilir miydi?

Aydın Menderes (Adnan Menderes'in Oğlu):

"Annem görüürken ben de dikkatle ismet Paşaya bakıyordum, ismet Paşanın gözleri buğulanmıştı. Gözleri yaşlıydı. Son derece üzgün görünüyordu. Annemin söylediklerine karşı, 'Bu tür girişimlerde bulundum. Ama çılgın vaziyetler. Bir türlü söz dinlemiyorlar. Söz dinletemiyorum' dediğini hatırlıyorum. Kelimeler aynen hatırımda kalmıştır. Ve annemin birkaç cümlesinden sonra aynı doğrultuda İsmet Paşanın tekrar anneme ve bana dönerek, 'Tabii ben de kötü bir şey olmasını istemiyorum, ama neticenin ne olacağını bilemeyiz. Fakat o veya bu istikamette ne olursa olsun, ailesi olarak başta siz Hanımefendi olmak üzere hepimiz biliniz ki, akıbeti ne olursa olsun Menderes'ten size ilzam edecek bir şey kalmayacaktır' dedi."

İnönü bu görüşmeden önce sabahın ilk saatlerinde Gürsel'i ziyaret etmiş ve idamları durdurmasını istemişti. Öğleden sonra da Dışişleri Bakanı ve Genelkurmay Başkanı'yla görüştü. Ankara ayaktaydı. Gürsel, dört partinin liderleriyle zirve yapıyor ve onlardan destek almaya çalışıyordu. Bu arada yurt dışından Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Kennedy, İngiliz Kraliçesi Elizabeth, Fransız Devlet Başkanı De Gaulle, Pakistan Devlet Başkanı Eyüp Han infazların durdurulması için birbiri peşi sıra mesajlar yolluyorlardı.

Ama nafle... Milli Birlik Komitesi son sözünü söylemişti.

16 Eylül 1961 Cumartesi, İmralı

Sabah olduğunda İmralı'da ayak sesleri dinmişti. Ayrı hücrelerde kalan mahkumlar birbirlerine seslenerek kimin gidip kimin kaldığını saptamaya çalışıyorlardı. Yalnız iki çağrı yetersiz kaldı...

Az sonra Yassıada Komutanı Tank Güryay geldi ve tek tek hepsine idamdan kurtulduklarını bildirdi.

Halil Aydınoglu (İmralı'da görevli Onbaşı):

"Bu arada Bayar kravatını döşemenin altına sokmuş. Bir de yeşil kalem vardı. Orada unutmuş. Kim nasıl vermişse Tank Güryay'a vermişler kravatı. Aşağı inmek üzere salona çıktık. Güryay, paltosunun cebinden kravatı çıkardı; 'Bu ne Bayar?' dedi, '26 Eylül'de yaptığın gibi intihar mı edecekin?' Bayar şöyle kafasını ters kaldırdı, '26 Eylül'de bana yaptığınız hakareti izzeti nefsim kabul etmedi ve yaptım. Ben ölümden korkan adam değilim. Buyurun beni de çekin ipe' dedi. Tarık Güryay o zaman eliyle omzuna vurdu, 'Aslansın... Aslan' dedi ve aşağı indik."

Baha Akşit (DP Milletvekili):

"Odada toplandığımız zaman Yassıada Savcısı gittikten sonra biz bize kalınca Sayın Bayar dedi ki, 'Arkadaşlar bakın bakalım Fatin Bey'le Polatkan'dan başka aramızda olmayan kimse var mı?' Dediler ki, 'Maalesef bu iki arkadaşımız yoklar. Adnan Bey'in de zaten gelmediğini biliyoruz, ama ne olduğunu bilmiyoruz. Başka yok' dediler. O zaman dedi ki, 'Beyler metanetinizi kaybetmeyin. Sükunetinizi ve itidalinizi muhafaza edin. Bu, siyasettir. Bizim hapishanede kalmamız uzun sürmez.' O konuşma hepimize büyük moral gücü verdi."

Ahmet Acarol (İmralı Cezaevi Müdürü):

"Celal Bayar'ın gözlerinden iki damla yaş aktığını gördük. Herkes gördü bunu. Çıkarttı gözlüklerini. Gözlerini silecek. Baktık, kalın camların ardında derin bir boşluk var. Göz diye bir şey görmek mümkün değil."

27 Mayıs'tan o ana kadar her an direnmeyi başaran Bayar o gün ilk kez gözyaşı döktü. 10 yıl boyunca birlikte çalıştığı iki arkadaşı asılmıştı. Şimdi sıra Başbakanı Adnan Menderes'teydi.

Menderes'le tüm Yassıada duruşmaları boyunca yanyana oturmuşlar ve tek kelime konuşmamışlardı. Yalnızca bir gün Menderes mahkemede not tutarken kalemi bitmiş, Bayar kendi kalemini uzatmış, o kalemle not tutup işini bitirdikten sonra da "Teşekkür ederim" deyip iade etmişti. Bayar'ın Menderes'ten duyduğu son söz, bu oldu.

O kalemi ölene dek sakladı...

17 Eylül 1961 Pazar / 09.00, Yassıada

Adnan Menderes'in son günü Pazar'dı.

Nispeten iyileşmiş olarak uyandı. Odasına Ada Komutanı Tarık Güryay ve çocukluk arkadaşı Ethem Menderes geldiler. Güryay, Menderes'in intihar girişiminin ileride başına iş açmasından kuşkuluydu. Adnan Menderes'ten, intiharından kimsenin sorumlu olmadığına dair bir yazı yazmasını istediler.

Menderes odadaki teyp çalışırken, "Aslında ölmeye çoktan kararlıyım. Dayanmaktan, katlanmaktan yorulup usanmışım" dedi.

Nasıl intihar ettiğini anlattı. Ayrıca da bir kağıda yazıp, imzaladı.

Az önce döndüğü ölüm yolculuğu az sonra yeniden başlayacaktı. Pijaması içinde bitkin görünüyordu. Mahkeme kararlarından bile haberi yoktu.

Son görüşmesini Ethem Menderes'le yaptı. Ethem onun ilk ve son dostuydu. Çocukluktan başlayan bir arkadaşlık yarım asır sürmüş ve işte sonuna gelmişti. İki dost, o gün çocukluklarına döndüler. Aydın'ı, Çakırbeyli Çiftliği'ni Çine Çayı'nı konuşular.

Mükerrem Sarol (DP Milletvekili):

"Orada demiş ki, 'Ah Ethem, bizim neyimize gerek politika... Serbest Fırka'ya girdik, yüzümüze gözümüze bulaştırdık. Aydınlılara çok ıstıraba neden olduk. Demokrat Parti'ye girdik, bütün gayretimizle, bütün samimiyetimizle memlekete hizmet ettik. Bak ne hale getirdik memleketi? Anam avradım olsun, tövbeler olsun bir daha çiftlikten Aydın'a gelirim. Oturacağım Çine Çayı'nın kenarındaki söğüt ağaçlarının dibine, başımı göğe çevireceğim, söğüt yapraklarının yüzümde dolaşmasının bana getireceği saadetle yetineceğim. Hiçbir şeye karışmayacağım.' "

Oysa artık Aydın da, Çine Çayı da bir daha görülemeyecek kadar uzaktaydı. Az sonra Menderes giydirildi. İskeleyle götürüldü. 'Nereye?' diye sordu. Ada Komutanı "Deniz Hastanesi'ne gideceksin" dedi. Bu, işittiği son yalan olacaktı.

Ayrılrırken "Ne olur Kumandan" Berrin'den mektup geldikçe bana iletiverin."

Oysa bir daha hiç mektup gelmeyecekti....

Ada Komutanı Tarık Güray, Menderes'i İmralı'ya yolcu ettikten sonra makamına döndü. Az sonra telefon çaldı. Arayan, Cemal Gürsel'di. Hemen söze girdi: "Tarık, Adnan Menderes'i hiçbir yere gönderme."

Artık çok geçti...

Menderes'i ölüme taşıyan feribot İmralı'ya yanaşmıştı bile... Hemen arkasından Başsavcının feribotu geliyordu. İskelede iki Subay Menderes'in koluna girdiler. Getirip iki gardiyana teslim ettiler. Menderes, geldiği yerin hastane olmadığını orada anladı.

Halil Aydınoglu (İmralı'da görevli Onbaşı):

"Hücbottan bir kişi indi. Lacivert takım elbiseli. Saat yarım filan olmamıştı. O cam gibi açık olan hava birden fırtına... Rüzgar... Toz... Çok hafif de yağmur yağdı. Rahmetlik oradan indi. İskelenin az berisinde bir odaya aldılar."

Orada Menderes'in elleri önden kelepçelendi. Yakasına infaz kararı iliştrildi. Boş bir odada koltuğa oturtuldu. Hüzün, yüzünden okunuyordu.

Ahmet Acarol (İmralı Cezaevi Müdürü):

"Gayet halsiz, böyle şaşkın. Yani yanlış anlaşılmasın, tam uyanıklık durumu yok. Belki de uyanık değil. Hatta bir ara ben içeri girdiğim zaman ayağa kalktı. Yani bir tedirginlik var. Ben, 'Buyurun, oturun' dediğimde, bana hiç unutmam 'Siz ayakta ben nasıl otururum?' dedi."

Odadaki bekleyiş sırasında Menderes'e bir hoca getirdiler. Hocayla başbaşa kalmak istedi. Buna izin verilmedi. Son sözleri soruldu. Şunları yazdırdı:

"Hayata veda etmek üzere olduğum şu anda devletim ve milletime ebedi saadetler dilerim. Bu arada karımı ve çocuklarımı şefkatle anıyorum."

Elleri arkadan kelepçelendi. Üzerine beyaz infaz gömleği giydirildi. Binadan çıkarıldı. Yanında iki gardiyan olduğu halde İmralı Cezaevi'nin bahçesine doğru yürümeye başladı. Yolun iki yanına 20'şer adım arayla askerler dizilmişlerdi.

Halil Aydınoglu (İmralı'da görevli Onbaşı):

"Tam benim karşıma geldi. Sağa baktı, sola baktı. Rahmetli oraya yığıldı, iki tane Subay biri sağına biri soluna girdiler. Sehpaya götürdüler."

Adnan Menderes, son yolculuğuna çıkarken son kez dünyaya baktı ve ağzından şu iki cümle duyuldu:

"Hiç küskün değilim.
Hiçbir dargınlık duymuyorum."

Demirkırat

Bir Demokrasinin Doğuşu

DK
DOĞAN
KİTAP

Mehmet Ali Birand
Can Dünder - Bülent Çaplı

Bu kitapta, Türkiye’de demokrasiye geçişin ilk adımlarının atıldığı 1930’lardan 1960’taki ilk askerî müdahaleye kadar olan dönemin öyküsünü bulacaksınız. Türkiye’nin bu en tartışmalı döneminde yaşanan siyasî kavgaları, Demokrat Parti’nin doğuş, yükseliş ve çöküşünü, 27 Mayıs girişiminin gelişme sürecini ve iç pazarlıklarını, ilk defa bu süreçte rol almış kişilerin ve tanıkların anlatımlarıyla okuyacaksınız.

Mehmet Ali Birand 1941’de İstanbul’da doğdu. Galatasaray Lisesi’ni bitirdi. İÜ Fransız Filolojisi’ne devam etti. 1964’te *Milliyet* gazetesinde çalışmaya başladı. 1971-1991 arasında aynı gazetenin Avrupa editörü olarak Brüksel’de çalıştı ve Moskova bürosunu açtı. 1985’te “32. Gün”le başladığı televizyon haberciliğine, 1998’de CNN Türk’te “Manşet” programı ve 2005’te Kanal D ana haber sorumlusu olarak devam etti. “Kıbrıs”, “Demirkırat”, “12 Mart”, “12 Eylül Darbesi” ve “Özal’lı Yıllar” belgesellerini gerçekleştirdi. Türkiye’nin AB’yle ilişkileri, Kürt ve Kıbrıs sorunları ve Türk ordusuyla ilgili kitapları İngilizce’ye, Almanca’ya ve Yunanca’ya çevrildi.

Can Dünder 1961’de Ankara’da doğdu. 1982’de AÜ SBF Basın Yayın Yüksek Okulu’ndan mezun oldu. 1979’da gazeteciliğe başladı. İngiltere’de London School of Journalism’de okudu. 1988’de ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü’nden siyaset bilimi dalında master diplomasını aldı. 1996’da ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümünde doktorasını tamamladı. Televizyona 1988’de TRT’de başladı. TRT ve özel televizyonlarda yayımlanan birçok belgeye imza attı. Basılmış 23 kitabı bulunan Can Dünder, halen *Milliyet* gazetesinde köşe yazılarına devam ediyor.

Prof. Dr. Bülent Çaplı 1958’de Ankara’da doğdu. AİTİA Gazetecilik Halkla İlişkiler Yüksekokulu’nu bitirdi. 1981’de ABD Utah Eyalet Üniversitesi’nden iletişim alanında yüksek lisans diploması aldı. ABD Ohio Üniversitesi’nde telekomünikasyon alanında doktora programına devam etti. İstanbul Üniversitesi’nden radyo televizyon alanında doktor unvanını aldı. 1991-1992 yıllarında Manchester Üniversitesi Avrupa İletişim Enstitüsü’nde konuk araştırmacı olarak çalıştı. 2002’de Florida Üniversitesi Telekomünikasyon Bölümü’nde dijital yayıncılık konusunda araştırmalar yaptı. Prof. Bülent Çaplı, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Televizyon Sinema Bölümü başkanıdır. İletişim etiği, iletişim politikaları, uluslararası iletişim ve belgesel alanlarında akademik çalışmalar yapmaktadır.

ISBN 975-293-403-X

9 789752 934030

12 YTL